

EUROPOS SĄJUNGA

ŠVIETIMO IR MOKSLO MINISTERIJA

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
MENŲ INSTITUTAS

KULTŪROS POLITIKA

METODINĖ PRIEMONĖ
(PARANKINĖ MOKOMOJI MEDŽIAGA)

Kaunas
2007

UDK 008(075.8)

Ku-167

Leidiny s leidžiamas ES struktūrinių fondų
paramos lėšomis

Parengė:

Nijolė Tolvaišienė

Laima Šinkūnaitė

Jolita Butkevičienė

Vaida Almonaitytė-Navickienė

Apsvarstyta Vytauto Didžiojo universiteto Menų instituto tarybos 2007 m. lapkričio 7 d. (protokolas Nr. 24) ir rekomenduota spausdinti.

Recenzavo:

Doc. dr. Rasutė Žukienė

E. doc. p. dr. Aušrinė Slavinskiene

ISBN 978-9955-12-285-2 ISBN 978-609-467-050-3 (internetinis)

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2007

© Nijolė Tolvaišienė, Laima Šinkūnaitė,
Jolita Butkevičienė, Vaida Almonaitytė-
Navickienė, 2007

TURINYS

MODULIO APRAŠAS.....	5
I. TYRIMO DALIS	8
II. TEORINĖ DALIS	10
2.1. TEMA. Kultūros sąvokos prasmių laukas	10
2.2. TEMA. Kultūra kaip idėjų apie pasaulį ir žmogų sistema	20
2.3. TEMA. Kultūros vientisumo problema	28
2.4. TEMA. Kultūra ir religija postmoderniame pasaulyje	39
2.5. TEMA. Kultūros politikos samprata	52
2.6. TEMA. Užsienio šalių dabartinės kultūros politikos tendencijos (Latvija, Švedija ir Austrija)	59
2.7. TEMA. Lietuvos kultūros politikos raida (1918–1990)....	91
2.8. TEMA. Kultūros politika Lietuvoje po 1990 m.: pagrindinės teisinės nuostatos	116
2.9. TEMA. Valstybės kultūros politikos sklaida per institucijų tinklą	137
2.10. TEMA. Kultūros paveldo saugojimo tikslai, principai, būdai	154
2.11. TEMA. Šiuolaikinė kultūrinių įtakų sklaida ir jos atspindžiai Lietuvos kultūroje	174
2.12. TEMA. Masinės komunikacijos priemonių įtaka kultū- ros vyksmui Lietuvoje	189
III. PRAKTINĖ DALIS.....	195
3.1. UŽDUOTIS. Apklauskos praktika. Interviu vedimo, klauskimyno sudarymo metodika	195
3.2. UŽDUOTIS. Architektūros politika Lietuvoje	199
3.3. UŽDUOTIS. Bažnytinės dailės apsaugos padėties Lietuvoje išaiškinimas. Pasiūlymai išsaugojimui	209
3.4. UŽDUOTIS. Dvarų apsaugos situacijos Lietuvoje išaiškinimas. Pasiūlymai dvarų išsaugojimui	214

3.5. UŽDUOTIS. Etninio paveldo apsaugos situacijos Lietuvoje išaiškinimas. Pasiūlymai etninio paveldo išsaugojimui	222
3.6. UŽDUOTIS. Kauno m. savivaldybės kultūros skyriaus 2007 m. veiklos analizės vertinimas	231
3.7. UŽDUOTIS. Kūrybinės veiklos skatinimo ir vadybos būdai	233
3.8. UŽDUOTIS. Teritorijų apsaugos metodika. Kauno Žaliakalnio reglamento pavyzdys	236
3.9. UŽDUOTIS. TV programų tinklelių tyrimas	249

MODULIO APRAŠAS

<i>Modulis</i>	KULTŪROS POLITIKA		
<i>Autoriai</i>	Prof. dr. Nijolė Tolvaišienė, doc. dr. Laima Šinkūnaitė, asistentė Jolita Butkevičienė, dr. Vaida Almonaitytė–Navickienė		
<i>Modulio apimtis</i>	Kreditai – 4 VDU, 6 ECTS Valandos – 160 val.		
<i>Valandų pasi- skirstymas</i>	1.	Paskaitos	30
	2.	Praktiniai užsiėmimai	37,5
	3.	Individualus darbas (namų darbai)	30
	4.	Savarankiškas darbas (įskaitant pasi- rengimą kolokviumui ir egzaminui)	62,5
		IŠ VISO	160
<i>Modulio pri- statymas</i>	Magistrantūros programos modulis „Kultūros politika“ susideda iš teorinės ir tyrimo dalių bei praktinių užduočių. Teorinių paskaitų metu studentai supažindinami su kultūros politikos samprata ir principais, kultūros politikos situacija, įstatymais bei institucijomis Lietuvoje ir kultūros politikos savitumais Europos šalyse. Praktinėje dalyje studentai tirs kultūros politikos institucijų veiklą, išnagrinės kelis būdingus kultūros paveldo saugojimo ir šiuolaikinių kultūros procesų organizavimo bei valdymo atvejus. Įgytų teorinių žinių ir praktinių užduočių pagrindu bus bandoma formuoti pasiūlymus kultūros politikai optimizuoti Lietuvoje ir Kauno mieste.		
<i>Siekiamos įgyti kompetencijos ir gebėjimai</i>	<ul style="list-style-type: none"> • gebėjimas apibrėžti kultūros valdymo pagrindinius principus, įvertinti Lietuvos kultūros politikos istorinės raidos etapus; • gebėjimas analizuoti ir vertinti institucijų, dalyvaujančių kultūros valdyme, veiklą, išvelgti problemiškas sritis; • gebėjimas įvardyti esminius Lietuvos ir užsienio šalių kultūros procesų valdymo skirtumus ir panašumus; • gebėjimas dirbti komandoje; • įgūdžiai teorines žinias taikyti praktikoje ir apibendrinti praktinių užduočių duomenis; • gebėjimas orientuotis šiuolaikinės kultūros situacijoje; • mokymasis integruotis į realią kultūros valdymo politiką, skleidžiant joje šiuolaikiškas idėjas ir pasiūlymus. 		

<i>Studijų tikslai</i>	<ul style="list-style-type: none"> • supažindinti studentus su esama kultūros politika Lietuvoje ir pasaulyje, įvardyti kultūros politikos problemas; • supažindinti su kultūros politikos apimtimi, sudėtimi, proceso dalyviais; • ugdyti studentų orientaciją Lietuvos ir pasaulio kultūros politikoje; • mokyti analizuoti ir vertinti kultūros valdymo reiškinius; • lavinti studentų gebėjimus vertinti kultūros politikos situacijas Lietuvoje; • lavinti kultūros politikos teisinių aspektų suvokimą; • praktiškai supažindinti studentus su kultūros įstaigų veikla; • atlikti institucijų, dalyvaujančių kultūros valdyme, veiklos efektyvumo tyrimą; • lavinti motyvuotą studentų požiūrį į kultūros paveldo saugojimą; • nagrinėti kultūrinę ir meninę veiklą Kauno regione; • tirti šiuolaikines kultūros animacijos taikymo priemonės Kauno regione, įvertinti visuomenės kultūrinio tapatumo situaciją.
<i>Modulio temos</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kultūros sąvokos prasmių laukas. 2. Kultūra kaip idėjų apie pasaulį ir žmogų sistema. 3. Kultūros vientisumo problema. 4. Kultūra ir religija postmoderniame pasaulyje. 5. Kultūros politikos samprata. 6. Užsienio šalių dabartinės kultūros politikos tendencijos (Latvija, Švedija ir Austrija). 7. Lietuvos kultūros politikos istorinė raida (1918–1990). 8. Kultūros politika Lietuvoje po 1990 m.: pagrindinės teisinės nuostatos. 9. Valstybės kultūros politikos sklaida per institucijų tinklą. 10. Kultūros paveldo saugojimo tikslai, principai, būdai. 11. Šiuolaikinė kultūrinių įtakų sklaida ir jos atspindžiai Lietuvos kultūroje. 12. Masinės komunikacijos priemonių įtaka kultūros vyksmui Lietuvoje.
<i>Studijavimo strategijos</i>	<p>Probleminis studijavimas ir praktinis tyrimas, taikant teorines žinias gilinantis į kultūros valdymą ir prognozavimą. IT gebėjimų lavinimas: kurso metu studentai lavins informacijos paieškos internete įgūdžius. Atliktų tyrimų medžiagą ir rezultatus jie viešins VDU interneto svetainėje. Bus kuriamas mokomasis simuliacinis modelis – teritorijos kaitos galimybių analizė.</p>

<i>Baigiamojo vertinimo kriterijai</i>	Teorinės studijų medžiagos įsisavinimas. Teorinių žinių taikymo praktinėse užduotyse gebėjimai. Analizės, sintezės ir inovatyvumo įgūdžiai tyrimo darbe. Gebėjimas vertinti kultūros institucijų veiklą.
<i>Pasiekimų vertinimo strategijos ir priemonės</i>	Sumuojamasis vertinimas – dėstytojas vertina kurso metu atliktus darbus. Atsiskaitymų raštu testais vertinami žinių įsisavinimo, su- pratimo ir taikymo gebėjimai. Seminarų metu taikomas ekspertinis atliktų užduočių verti- nimas (studentai komentuoja vienas kito darbus).

I. TYRIMO DALIS

Teorinių paskaitų metu dalyko klausytojai supažindinami su 4 teorinės medžiagos blokais:

1. Kultūros filosofija ir kultūros politika. Nagrinėjamas kultūros sąvokos prasmių laukas, kultūros politikos samprata, kultūra kaip idėjų apie pasaulį ir žmogų sistema, pateikiamas kultūros vientisumo problemos pjūvis ir kultūros santykis su religija postmoderniame pasaulyje.

2. Kultūros politikos geografinis ir istorinis kontekstai. Apibūdinamos dabartinės kultūros politikos tendencijos skirtingiems modeliams atstovaujančiose Europos šalyse (Austrija, Švedija, Latvija). Pateikiama Lietuvos kultūros politikos apžvalga tarpukario ir sovietmečio laikotarpiais.

3. Teisinė ir institucinė kultūros politikos Lietuvoje raida po 1990 m. Apžvelgiamos svarbiausių teisinių dokumentų nuostatos, pristatoma valstybės kultūros politikos sklaida per institucijų tinklą, kultūros paveldo saugojimo tikslai ir principai.

4. Valstybės įtaka šiuolaikinei kūrybinei veiklai ir kultūriniam švietimui. Apžvelgta šiuolaikinių kultūrinių įtakų sklaida ir jos atspindžiai Lietuvos kultūroje bei masinės komunikacijos priemonių įtaka kultūros vyksmui.

Be teorinių paskaitų, studentai gauna ir tyrimo užduotis, kuriomis siekiama 3 pagrindinių tyrimo tikslų:

- palyginti Lietuvos kultūros politiką Europos ir pasaulio šalių kontekste;
- stebėti, kaip Lietuvos teisiniuose dokumentuose ir institucijų funkcijose suformuluotos kultūros politikos nuostatos yra realiai įgyvendinamos;
- formuoti kultūros politikos optimizavimo pasiūlymus valstybės ir savivaldybės (šiuo atveju – Kauno) lygmenyse.

Tyrimo užduočių pobūdis:

- lyginamoji analizė pasitelkiant paskaitos ir interneto svetainių medžiagą

(„Cultural policies and trends in Europe“. Prieiga per internetą:

<http://www.culturalpolicies.net/web/lithuania.php?aid=427>)

ir kt. medžiagą;

- apklausos valstybinėse ir savivaldybės institucijose;
- spaudos ir kitų informacijos priemonių duomenų analizė;
- pasiūlymų formulavimas individualiai ir grupėse.

Tyrimo užduotys derinamos su dalyko praktinėmis užduotimis, kurios studentų pasirenkamos iš pateiktų mokomojoje medžiagoje.

Tyrimo *rezultatas* pristatomas baigiamajame seminare–konferencijoje. Pranešimai trejopo pobūdžio:

- Lietuvos kultūros politikos realios būklės analizė;
- vertinantys valstybinę kultūros politiką kitų šalių kontekste;
- teikiantys kultūros politikos optimizavimo pasiūlymus valstybės arba Kauno savivaldybės lygmenyse.

II. TEORINĖ DALIS

2.1. TEMA. Kultūros sąvokos prasmių laukas

Studijų tikslai

- Išsiaiškinti kultūros sampratos kaitą ir jos priežastis Apšvietos, XIX a., XX a. pirmosios pusės laikmečių kontekste.
- Apibūdinti pagrindines dabarties kultūros sampratos ypatybes.

Sąvokos ir apibrėžimai

Aksiologija – (gr. *axia* – vertybė) vertybių teorija; mokslas, tiriantis vertybių prigimtį, vertinimo pagrindus ir kriterijus; aksiologinis – vertybinis.

Artefaktas – (lot. *arte* – dirbtinai, *factus* – padaryta) nenatūralus procesas arba darinys.

Homogeniškumas – (gr. *homogeneia*) panašumas, viena-rūšiškumas, vienalytiškumas.

Koherencija – (lot. *cohaerentia*) sąryšis.

Konvencionalus – (lot. *conventionalis* – atitinkantis sutartį, sąlygą) sutartinis, sąlyginis, visuotinai priimtas, atitinkantis tradicijas.

Sistema – objektas, kurį sudaro du ar daugiau sudėtinių elementų, tarpusavyje susietų tam tikro pobūdžio ryšiais.

Kultūra – būties įspaudas istorijoje – visada buvo universali žmogaus kūrybos (taip pat kitokios įvairialypės veiklos) sritis. Visuomenei, grupei ar asmeniui kultūra yra nuolatinis tapatybės palaikymo procesas pasitelkiant darną, sukuriamą nuosekliomis estetinėmis pažiūromis, moraline asmenybės samprata ir gyvenimo stiliumi, kuris šias nuostatas atskleidžia žmogų bei jo namus puošiančiais daiktais ir jo pažiūras išreiškiančiu skoniu. Taigi kultūra yra pasaulėjautos,

emocijų, moralinio būdo ir visus šiuos jausmus sutvarkyti siekiančio proto sritis. Šiandien ji yra ir pamatinė kultūrologinių mokslų sąvoka. Galime neabejoti, kad *kultūros* (lot. *cultura* – apdirbimas, ugdymas, lavinimas, tobulinimas, vystymas, garbinimas) sąvoka išlieka viena sudėtingiausių, ypač prasmių įvairove, nes skirtingos Rytų ir Vakarų istorinės epochos ir civilizacijos formavo savitas kultūros sampratas. Akies krašteliu pažvelkime į kultūros sąvokos prasmių kaitą, pradėdami Apšvietos epocha.

Modernioji vakarietiška *kultūros* sąvoka būties prasme įgavo palyginti neseniai prancūzų švietėjų veikaluose, kuriuose ji beveik visada siejama su dvasine žmonijos raida. Veikiai susiklostė dvi pagrindinės kultūros interpretacijos: viena jų, natūralistinė, kultūrą siejo su gamtine žmogaus prigimtimi, kai gamtos dėsniai lemia visuomeninius procesus; kita, idealistinė – su dvasiniu ir moraliniu žmogaus tobulėjimu. Vis dėlto švietėjų, vėliau ir romantikų veikaluose kultūros sąvoka pirmiausia aprėpia dvasinį asmenybės ir visuomenės tobulėjimą, išsilavinimą, istoriškai susiklosčiusių dvasinių, dažniausiai intelektualių ir meninių, vertybių visumą, kas be ko, ir rafinuotas manieras. Kultūrai itin svarbu kalbos, dvasinės sandaros, papročių bendrumas, tad ji suvokiama kaip išskirtinė gyvenimiška veikla, išlaisvinanti žmogų iš kasdienybės rūpesčių ir aklo sekimo tradicija (vis dėlto neužmirškime: tradicija – tai amžinosios išminties raiškos būdas). Būtent tokia ar panaši kultūros samprata įsitvirtino daugelyje Vakarų Europos šalių.

XIX a. išsivystė pagrindinės klasikinės kultūros sąvokos prasmės. Plačiausia šio termino prasme kultūra yra visa tai, kas iškyla virš gamtos stichijos ir jungiasi su žmogaus kūrybinės galios ir iniciatyvos sklaida bei aprėpia jo kuriamų vertybių pasaulį. Galima sakyti, kad kultūra civilizacijos istori-

joje atsiranda perėjus nuo biologinės prie socialinės būties, t. y. iš ikikultūrinio į kultūrinį etapą su jam charakteringų kultūros vertybių ir simbolių visuma.

XIX a. antroje pusėje antropologijos pradininkas E. B. Tyloras pateikė klasikinę kultūros apibrėžimą (žodžiu „klasikinis“ paprastai apibūdinami XIX a. ir XX a. pradžios autoriai), teigdamas, kad ją sudaro *žinios, tikėjimai, menai, moralė, įstatymai, papročiai ir kai kurie kiti sugebėjimai bei įpročiai, kuriuos perima visuomenės narys žmogus* (Tylor, 1881, p. 54). Toks požiūris į kultūrą dominavo ir pirmaisiais XX a. dešimtmečiais, nepaisant jį klibinusių ir įvairiomis kryptimis plėtusių įtakingų E. Durkheimo, F. Boaso, M. Weberio, kultūros filosofijos, kultūros morfologijos, socialinės antropologijos, etnologijos ir kitų mokyklų.

Vis dėlto XX a. pradžioje klasikinėje kultūros filosofijoje kultūros sąvoka įgauna naujų, dažnai metafiziškai suvokiamų prasmų. Neretai ši sąvoka siejama su specifine sritimi, kuri žmogaus kūrybinę prigimtį įprasmina simbolinių formų visuma. Čia iškeliamos sudėtingos žmogaus ir jį supančio pasaulio arba, kitais žodžiais sakant, „kultūros“ ir „gamtos“, „kultūros“ ir „istorijos“ santykių problemos, nes, kurdama kultūrą, žmonija keičia natūralius gamtos dėsnius, o sukūrusi civilizaciją, ji tampa istorijos kūrėja, t. y. istorijos veiksmiu. Kita vertus, kultūra kaip kūrybinis žmogaus veiklos produktas istorijoje aiškinama kaip atvira pokyčiams įvairių vertybių, simbolių, elementų, dirbinių sistema, kuri istorijos atžvilgiu išsaugo sąlyginę savarankiškumą.

Šiuo požiūriu virš gamtos iškylantis pasaulis yra kultūros pasaulis, aprėpiantis visas žmogaus ir visuomenės gyvenimo sritis. Tokia kultūros sąvoka rodo kokybinį žmogaus būties ir veiklos skirtumą, palyginti su kitomis biologinio gyvenimo formomis, todėl ji savybingai jungia tradicijas, ritualus,

religinius tikėjimus, raštą, meno kūrinis, moralės normas, filosofines idėjas, politinės valdžios apraiškas, teisės kodeksus, mokslo pasiekimus ir gausybę kitų žmogaus sukurtų ir jį supančių dirbinių. Be to, joje atsispindi istoriškai konkrečių žmogaus veiklos formų skirtumai.

XX a. pirmos pusės kultūros filosofijos ir kultūrologijos teorijose kultūra virsta plačia, daugiamate sąvoka. Ji, anot filosofo Antano Andrijausko, apima 1) asmens bei visuomenės išsivystymo laipsnį, bylojantį apie išsilavinimą (ši prasmė artima civilizuotumo, kultūringumo sąvokoms); 2) išskirtinę žmogaus kūrybinio potencialo, jo kūrybinių galių įgyvendinimo sritį; 3) tam tikrą visuomeninių pasiekimų visetą, vertinamą visose socialinio gyvenimo srityse, be to, jis išskiria žmogų iš gamtos ir grynai biologinės apibrėžties lygmens; 4) ypatingą dvasinės veiklos sritį, kurioje socialinė žmogaus būtis įgauna kokybiškai naują prasmę, nes formuluoja motyvus, principus, tikslus, idėjas, idealus, nepasiekiamus kitoms gyvybės formoms; 5) atskirą žmogaus veiklos ar gyvenimo sritį, pavyzdžiui, mokslinę, buitines, meninę kultūrą; 6) savitą normų, tradicijų, vertybių, simbolinių prasmių sistemą, skiriančią vieną socialinį organizmą ar jo dalį nuo kito. Taigi kultūros sąvoka čia vartojama apibūdinant atskirų epochų, tautų, asmenybių išsivystymo lygį, konkrečių tautų, visuomenių bruožus, atskiras žmogaus veiklos ir gyvenimo, jo kūrybinio potencialo raiškos sritis, visuomeninių žmogaus laimėjimų visumą, ypatingą dvasinės veiklos sritį, specifinę tradicinių vertybių ir simbolių sistemą ir t. t.

Galima formuluoti klausimą, ar skiriasi požiūriai į kultūros sąvoką atskirose Vakarų Europos valstybėse, o jei skiriasi, tai kaip? Palyginkime tris didžiąsias: Prancūziją, Vokietiją ir Didžiąją Britaniją. Antai turtingas ir senas menines tradicijas turinčioje Prancūzijoje kultūra jau pašąmonės lygmenyje

asocijavosi su išaukštintu dvasiniu vertybių pasauliu ir elitine aristokratiška kūrybine veikla. Tuo tarpu Vokietijoje ji įgauna išskirtinį tautinį savitumą, išreiškia pasididžiavimą savais pasiekimais, savo esme ir apmąstoma lyginant su opozicine civilizacijos kategorija. N. Elias straipsnyje „Apie kultūros ir civilizacijos sociogenezę Vokietijoje ir Prancūzijoje“ (Baltos lankos. 1995, nr. 6, p. 7–8) rašo: *Vokiškoji kultūros sąvoka ypač pabrėžia tautinius skirtumus, grupių savitumus; ir pirmiausia dėl to gerokai pranokusi vokiečių kalbos arealą, pavyzdžiui, etnologijos ir antropologijos tyrinėjimais, ir įgavusi platesnę reikšmę negu iš pradžių. Pradinė jos padėtis yra padėtis tautos, kuri, palyginti su Vakarų tautomis, labai vėlai įgijo politinę vienybę ir [...] kultūros sąvoka atspindi savimonę tautos, kuri nuolatos turi klausti: „Kas gi iš tiesų yra mūsų savitumas?“* Kita vertus, Vokietijoje, vartojant kultūros sąvoką, neretai buvo iškeliami dvasiniai aspektai, priešpriešinant juos bedvasei civilizacijai, kuri aiškinama tik kaip apimanti išorinę žmogaus būtį.

Prancūzams kultūrinio identiteto įtvirtinimas nebuvo aktualus, nes jie savo kultūrą suvokė kaip kultūrą iš didžiosios raidės; prancūzų akimis, ši kultūra reprezentavo aukščiausius Vakarų civilizacijos pasiekimus. Todėl Prancūzijoje ir jos įtaką patiriančiose šalyse, kurių meno tradicijos senos, o meninio elito statusas aukštas, kultūros sąvoka iki dabar išliko konservatyvesnė. Tai būdinga ir Rytų Europos šalims, taigi ir Lietuvai, kurių postmodernistinė kultūra taip pat menčiau palenkta komercijai.

Didžiojoje Britanijoje, visuomet pabrėžiančioje savąjį autonomiškumą žemyninės Europos atžvilgiu ir turinčioje tam tikrų psichologinių nuostatų prancūzų kultūros atžvilgiu, labai ilgą laiką kultūros sąvoka buvo hierarchizuota, rėmėsi aiškiu ir subalansuotu racionalizmu. Tačiau pastaruoju metu

ji patyrė stiprų JAV komercinės kultūros poveikį. Postmodernizmo ideologija suartino elitinę ir masinę kultūras, todėl angliškoji kultūros sąvoka įprastinėje vartosenoje išplito labai plačiai. Štai dėl ko išryškėjo kultūros sąvokos skverbimasis į įvairias socialinės būties, dvasinės, materialinės veiklos, kasdienio gyvenimo sritis. Iš esmės kultūra visiškai apėmė žmogaus gyvenimo, jo veiklos ir kūrybos horizontą, kuriame jis pats veikia kaip socialinė esybė. Įvairių reiškinių priskyrimas kultūrai anglakalbėse šalyse prarado aiškius kriterijus, tad viskas, kas egzistuoja mus supančiame pasaulyje, pradėta sieti su kultūros sąvoka. Antai Vytautas Kavolis pažymi, kad *populiarioje vartosenoje kultūros sąvoka tapusi tokia tąsi, kad kone bet ką galima pavadinti kultūra, bent angliškai. Ši tendencija įsitvirtino ir vokiečių kalboje, kiek mažiau prancūzų, bet angliškai darosi įmanoma bet kokių reiškinių aptarti kaip kultūrą* (Kultūros dirbtuvė. Vilnius, 1996, p. 17).

Akivaizdu, kad kultūros samprata pastaraisiais postmodernizmo ideologijos įsivyravimo dešimtmečiais tiek kasdieniame gyvenime, tiek moksle iš esmės pakito, jei lyginime ją su klasikinėje Vakarų kultūros filosofijoje vyravusia metafizine traktuote, kai kultūra buvo siejama išimtinai su dvasinių vertybių (filosofija, religija, menas) visuma. Be to, stiprėjant antropologijos įtakai, silpnėjo anksčiau aptarta XIX a. – XX a. pirmoje pusėje susiklosčiusi klasikinė kultūros samprata, nes jos vietą uzurpavo naujos antropologinės, sociologinės, etnologinės kultūros interpretacijos.

Tad aiškinantis kultūrą vis kitais požiūriais natūraliai kyla klausimas – ką gi pagaliau nūdien vadiname kultūra? Dabarties kultūros moksluose, priklausomai nuo konkretaus kultūros analizės aspekto, užsibrėžtų tikslų, metodologinių tyrinėtojo pozicijų, išryškėja daug skirtingų atsakymų į šį klausimą. Pavyzdžiui, žinomas kultūros antropologas

C. Kluckhohnas savo veikalė *Mirror for man* („Veidrodis žmogui“), aiškindamas skirtingas kultūros interpretacijas priklausomai nuo požiūrio taško, pačią kultūrą apibūdina kaip: 1) apibendrintą liaudies gyvenimo vaizdinį; 2) socialinę palikimą, kurį individas perima iš savo grupės; 3) minčių, jausmų ir tikėjimo vaizdinį; 4) elgesio abstrakciją; 5) antropologų sukurtą žmonių grupės elgesio versiją; 6) kolektyvinių žinių lobyną; 7) įprastą orientacijų rinkinį tarp pasikartojančių problemų; 8) išmokstamą elgesį; 9) normatyvinio elgesio reguliavimo mechanizmą; 10) prisitaikymo prie supančios aplinkos ir kitų žmonių priemonių visumą; 11) istorijos paliekamą nuosėdą. Ne viena čia pateikta interpretacija tiesiog stulbina vienpusiškumu ir fragmentiškumu, tačiau jos tiesiogiai atspindi šiuolaikinių kultūros mokslų diferenciaciją, kas be ko, ir universalizmo ambicijų atsisakymą.

Akivaizdu, kad kultūra yra atgamtinė žmonių gyvenamoji aplinka, sukurta specifinės žmogaus veiklos. Ši savita veiklos ir organizacijos forma pasireiškia materialiniais ir dvasiniais produktais, t. y. artefaktais. Kultūrologijoje artefakto sąvoka tarsi pabrėžia žmogaus kūrybinės veiklos produktų skirtingumą nuo gamtos pasaulio. Tad gamta – artefaktų priešybė. Kultūros moksluose artefakto sąvoka įgauna labai svarbią pažintinę reikšmę, nes apie daugelį civilizacijos istorijos tarpsnių sužinome tik iš iki šiol išlikusių žmogaus kūrybinės veiklos rezultatų – artefaktų. Tik jais remdamiesi atkuriamo išnykusių civilizacijų ir tautų kultūros istoriją.

Betgi kultūra yra ne tik žmogaus sukurti medžiaginiai objektai; tai ir socialinės normos, papročiai, idėjos, vaizdiniai, simbolinių prasmių pasaulis, kuris reiškiasi įvairiose dvasinėse vertybėse, žmonių santykiuose, požiūriuose į gamtą, kitas kultūras ir žmones. Kartu kultūra yra ir elgesys, motyvuojamas ir reguliuojamas ne biologinių, o tik žmonių

būdingų socialinių interesų, poreikių, visuomenėje susiklosčiusių tam tikrų gyvenimo normų. Iš to, kas pasakyta, išplaukia išvada, kad kultūra, skirtingai nei gamtinės kilmės biologinės savybės, ne paveldima, o galutinai suprantama gyvenant visuomeninį gyvenimą, lavinantis, mokantis.

Atkreiptinas dėmesys, kad žmonija, būdama viena biologinė rūšis, niekuomet netampa vienu socialiniu organizmu. Viena vertus, skirtingoje gamtinėje aplinkoje ir skirtingomis istorinėmis aplinkybėmis gyvenantys žmonės, prisitaikydami prie konkrečių gyvenimo sąlygų ir daugybės kitų veiksnių, kuria savitas kultūros formas. Kita vertus, kultūra, būdama vidinių galių turinti sudėtinga sistema, yra pajėgi atsinaujinti ir kurti naujas kultūros formas, skatinamas žmonių poreikių.

Kaip jau minėta, postmodernizmo ideologijos ir kitų neeuropinių civilizacijų kultūros poveikis išjudino kultūros moksluose vyravusią aksiologinę kultūros sampratą, kuri nūdien dar išlieka empiriniuose sociologiniuose tyrinėjimuose. Todėl galima sakyti, kad nuo aksiologinės kultūros kaip „vertybių sistemos“ sampratos pereinama prie naujos, šiuolaikinės komparatyvistinės kultūrologijos pasiekimus atspindinčios kultūros, kaip „atviros simbolinių formų sistemos“, interpretacijos.

Vertybinio aspekto sureikšminimas kiekvieną kultūrą pavertčia savitiksliu, užsisklendusiu sociokultūriniu organizmu. Šį teiginį paremkime V. Kavolio mintimis: *Suvokiant kultūrą kaip vertybių sistemą, ji atrodo vientisa, uždaryta, homogeniška, visiems privaloma, pastovi, nekintanti. O suprantant ją kaip simbolinių formų ir praktikų repertuarą, atsiranda daug galimybių, iš kurių tos kultūros nariams galima rinktis pagal savo interesus, beveik viskas toje kultūroje tampa galima. Kultūros kaip simbolinių formų ir praktikų repertuaro*

samprata leidžia kultūroje egzistuoti prieštaraujančioms ir besivaržančioms vertybėms, ji nereikalauja homogeniškumo, koherencijos, ji leidžia kultūrai priimti naujas idėjas, neprarandant savo tapatybės. Kultūra – atviras dalykas – tik imk ir naudokis pagal savo pasiryžimą ir interesus (Kultūros dirbtuvė. Vilnius, 1996, p. 32–33). Tad požiūris į kultūras kaip į simbolinių formų sistemas atveria jas lyginamajai analizei ir bendrų žmonijos bruožų išryškiniui. Lyginamojoje analizėje neprarasdamos savo tapatybės, tos kultūros yra lygia-verčiai lyginimo objektai.

Apibendrinant ir nekartojant anksčiau įvardytų priežasčių, telieka konstatuoti, kad šiandien kultūrologija atsisako ankstyvajam kultūros mokslų raidos etapui būdingo kultūros sąvokos ontologizavimo, vienintelio teisingo ir universalus jos apibūdinimo. Tai reiškia, kad tie laikai, kai buvo siekiama pateikti vientisą ir universalų kultūros apibrėžimą, jau praeityje.

Apibendrinus Vakarų ir neeuropinių civilizacijų kultūrologinės minties pasiekimus akivaizdu, kad nūdienėje komparatyvistinėje kultūrologijoje įsigali reliatyvistinis požiūris, teigiantis, jog kultūros sąvoka yra abstraktus teorinis konstruktas, kuris, pagal konkretų požiūrį, atspindi skirtingus žmogaus kūrybinės veiklos rezultatus ir socialinio gyvenimo aspektus. Taigi dabartiniu laiku kultūros sąvoka yra daugia-reikšmė, konvencionali, tiesiogiai priklauso nuo požiūrio, tyrinėtojo pozicijų ir mokslinio darbo tikslų. Tačiau kas gali garantuoti, kad prie universalus kultūros apibrėžimo jau kitu lygmeniu ateityje nesugrįšime?

Metodai ir priemonės

Paskaita, seminaras, savarankiška pateiktos literatūros analizė, atsakymas į klausimus.

Savikontrolės klausimai

1. Savais žodžiais apibūdinkite sąvoką „kultūra“.
2. Paaiškinkite, kaip suprantate temos pavadinimą „Kultūros sąvokos prasmių laukas“.
3. Palyginkite Apšvietos epochos ir XX a. pirmosios pusės kultūros sampratas.
4. Ar ir, jei taip, tai kodėl, skiriasi požiūriai į kultūros sąvoką atskirose Vakarų Europos ir neeuropinėse valstybėse? Atsakymą iliustruokite pavyzdžiais.
5. Ką nūdien vadiname kultūra?

Literatūra

1. *Estetikos ir meno filosofijos transformacijos*. (2005). Sud. A. Andrijauskas. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
2. *Ties grožio vertybėmis*. (1944, antrasis fotografuotas leidimas). Sud. R. Serapinas. Vilnius: Baltos lankos.
3. Kavolis V. (1996). *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius.
4. Kavolis V. (1986). *Sąmoningumo trajektorijos*. Chicago.
5. Geertz C. (2005). *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.

Parengė doc. dr. Laima Šinkūnaitė

2.2. TEMA. Kultūra kaip idėjų apie pasaulį ir žmogų sistema

Studijų tikslai

- Išsiaiškinti skirtumą tarp mokslo idėjų ir kultūros idėjų žmogaus aspektu.
- Išanalizuoti kultūrinio ir gyvybinio imperatyvų santykį.
- Aptarti Ortegos y Gaseto kultūros sampratą idėjų apie pasaulį ir žmogų sistemos kontekste.

Sąvokos ir apibrėžimai

Imperatyvas – (lot. *imperatyvus* – liepiamasis, įsakomasis) liepimas, reikalavimas.

Hieratinis – (gr. *hieratikos* – žynių, dvasininkų) greitraštis, susidaręs Egipte XIX a. prieš Kristų iš hieroglifų religiniams tekstams rašyti; perkeltine prasme – sustingęs, sustabarėjęs.

Filisteris, flisterinis – (vok. *Philister*) patenkintas savimi, smulkmenišką, be aukštesnių idealų žmogus.

Racionalizmas – (pranc. *rationalisme*) 1. gnoseologijos kryptis, protą laikanti autonomišku, galinčiu pažinti tikrovę nepriklausomai nuo patyrimo; 2. pažiūra, pažinimą laikanti racionali, nepriklausomu nuo tikėjimo, tradicijų, dogmų.

Reliatyvizmas – (lot. *reliatyvus* – santykinis) metodologinis principas, absoliutinantį pažinimo, vertybių, tikrovės kintamumą, sąlygiškumą ir neigiantis daiktų, reiškinių pastovumą ir žinių perimamumą.

Šią temą aptarsime, remdamiesi José Ortega y Gaseto (1883–1955) straipsniais ir esė, išverstais į lietuvių kalbą ir 1999 m. paskelbtais rinkinyje „Mūsų laikų tema ir kitos esė“. Tai pasaulinio garso ispanų mąstytojas, kuriame lygiaver-

tiškai dera filosofas, kultūrologas, estetikas, meno filosofas, kritikas, sociologas, masinės kultūros teoretikas ir eseistas. Be to, tai aukštuomenės žmogus, kurį amžininkai vadino „ispanų kultūros grandu“, žavėjosi jo žaisminga ironija, stebėtinu vertinimų taiklumu, pasigėrėtina erudicija. Puikaus literatūrinio stiliaus meistro Ortegos y Gaseto veikaluose nerandame klasikinei filosofijai būdingo sistemingumo, nes jis nesiekė sukurti vientisos filosofinės sistemos ir nepretendavo į akademinio mąstytojo vaidmenį. Anot Ortegos y Gaseto, jo filosofinių ieškojimų esmę nusako frazė *amor intellectualis*, t.y. intelektualinė aistra. Bet kuriuo atveju, šis didis neakademiniis mąstytojas yra viena paskutinių mirštančios humanistinės Vakarų civilizacijos asmenybių.

Įvairiais savo dvasios evoliucijos etapais jis orientavosi ir į kultūros filosofiją, ir į „gyvenimo filosofiją“, ir į filosofinę antropologiją, ir į meno filosofiją. Esminiais savo mąstytosenos bruožais jis turbūt artimiausias egzistencinės filosofijos tradicijai (A. Schopenhaueris, S. Kierkegaardas, F. Nietzsche, M. Heideggeris), nes čia vyrauja asmeninė autoriaus pozicija. Ortega y Gasetas įsitikinęs, kad Vakarų kultūrą gali išgelbėti tik elitiškumas, todėl svarbu suformuoti naują elitinę kultūrą, kuri ryžtingai atsiribotų nuo masių ir tiesmuko realizmo. Taip, anot Ortegos, „skurdi ar meditacijos neišlavinta siela, skaitydama filosofinę knygą, nesugeba suvokti metaforiško mąstymo. Ji suvokia *in modo recto* (tiesiogiai) tai, kas sakoma *in modo oblique* (netiesiogiai), ir autoriui priskiria savy esantį defektą“ (Ortega, 1999, p. 10).

Suvokdamas stiprėjančias asmenybės, humanistinių idealų, kultūros ir meno niveliacijos tendencijas bei technokratizmo stiprėjimą, ispanų mąstytojas ieško būdų šiems procesams paveikti. Racionalistinės pasaulėžiūros įsigalėjimą jis laiko viena pagrindinių filosofijos, kultūros ir meno krizės

priežasčių ir pasisako prieš vienpusišką racionalizmo kultą teigdamas, kad besaikis žavėjimasis protu pernelyg ilgai tarnavo bėgant nuo kasdienių žmogiškosios būties ir kūrybos problemų.

Ortega y Gasset'as knygoje *El tema de nuestro tempo* („Mūsų laikų tema“, 1923; Ortega, 1999, p. 156–250) kaip tik ir aiškina kultūrą mus dominančiu aspektu, t. y. kaip *idėjų apie pasaulį ir žmogų sistemą, idėjų, kurios esmiškai skiriasi nuo mokslo idėjų*. Akivaizdu, kiekvienai mokslinei sistemai svarbiausia yra tiesa. Tačiau norint išdėstyti mokslinę sistemą būtina dar viena sąlyga: tai turi būti ne tik teisinga, bet ir suprantama sistema. „Mokslas yra mąstymo sugebėjimas, ieškantis tiesos dėl pačios tiesos. Jis nėra biologinė intelekto funkcija kaip kitos vitalinės potencijos, paklūstančios visam gyvos būtybės organizmui“ – išvalgiai pažymi kultūrologas Ortega (ten pat, 1999, p. 194). Paprasčiau sakant, mokslas yra ne kas kita kaip pastanga kai ką suprasti. Taigi mokslo idėjas žmogus žino, o kultūros idėjomis gyvena kiekvieną savo būties akimirką. Kita vertus, mokslo tiesos, būdamos anoniminės, nepriklauso nuo žmogaus kultūros; jos įgauna prasmę tik tapdamos gyvenimo veiklos dalimi.

Mokslininkas atkreipia dėmesį, kad viena kitą keičiančių sąvokų *raison* (pranc. protas, intelektas, protingumas, sveikas protas), vėliau *švietimas* ir pagaliau *kultūra* sureikšminimas lėmė visų sąvokų išsigimimą ir nekritišką mąstymo sugebėjimų dievinimą. O iš visų grandinių sunkiausia yra „besaikis racionalaus proto“, intelektualizmo aukštinimas ir požiūris į kultūrą, mąstymą kaip į savitikslisius ir savaime vertingus dalykus. Taip atsirado klaidingas požiūris į žmogaus gyvenimą kaip į kultūros tarnaitę, kadangi kultūra buvo grindžiama gyvenimo prasmė. Šitoks tikrųjų kultūros ir gyvenimo santykių iškreipimas pastarąjį šimtmetį buvo idėjų, knygų,

meno kūrinijų perprodukcijos priežastis, sukėlusį katastrofišką kultūrinę infliaciją. Todėl „dabartinė Europos kultūra, turinti tikslą būti vienintele racionalia, racija pagrįsta kultūra, jau nėra gyvybinga ir proto sukurta, o yra mitiškai pritaikyta“ (ten pat, p. 179–180).

Apie kultūros kūrimosi procesą Ortega rašo: „Kultūra užsimezga gyvoje subjekto gelmėje ir, kaip ne kartą sakiau, yra gyvenimas *sensu stricto*, spontaniškumas, subjektyvumas. Mokslas, etika, menas, religinis tikėjimas, teisinė norma truputį tolsta nuo subjekto ir įgyja savitą konsistenciją, nepriklausomą vertę, prestižą, autoritetą. Artėja tokia akimirka, kai visa tai sukūręs gyvenimas lenkiasi, paklūsta ir tarnauja savo kūriniam. Kultūra objektizavosi ir užėmė priešingą ją pagimdžiusiam subjektyvumui poziciją. Objektas, „ob-jec-tum“, „Gegenstand“ reiškia „prieš–pastatytas“, patvirtinantis save ir oponuojantis subjektui savo dėsni, tvarką ir valdymą. Tuo kultūra pasiekia savo viršūnę. Tačiau ši gyvenimo priešprieša, šis subjekto atstumas privalo turėti ribas. Kultūra išlieka tik nuolat patirdama gyvybinę subjektų įtaką. Jei ši apytaka sutrinka, kultūra atitolsta, greitai išdžiūsta ir hieratizuoja. Taigi esti kultūros užgimimo – lyrinė ir kultūros sustingimo valanda – hieratinė. Esti besiformuojanti ir jau sukurta kultūra“ (ten pat, p. 182–183). Taigi į gyvos autentiškos kultūros vardą, Ortegos nuomone, gali pretenduoti tik tiesiogiai su esmingiausiais vidiniais žmogaus poreikiais susijusi kultūra, kuriai reikštis šiuolaikinėje Vakarų civilizacijoje vis sunkiau.

Aptardamas reliatyvizmą ir racionalizmą, filosofas parodė, kaip tiesos problema šiomis minėtomis antagonistinėmis tendencijomis atskyrė ankstesnes kartas nuo jo kartos, tad juo labiau nuo mūsų. Kiekviena jų atsisako to, ką kita puola. Jei racionalizmas stoja tiesos pusėn ir atsisako gyve-

nimo, tai reliatyvizmas pirmenybę teikia egzistencijos mobilumui, o ne sustingusiai ir nekintančiai tiesai. Kitaip tariant, negali būti nei racionalistinio absoliutizmo, iškeliančio protą ir neigiančio gyvenimą, nei reliatyvizmo, iškeliančio gyvenimą ir neigiančio protą (plačiau ten pat, p. 167–172).

Anot Ortegos, žmogaus gyvenimas iš esmės yra psichologinis gyvenimas, o gyvybės fenomenas esąs dvipusis – biologiškas ir dvasiškas, tad ir kultūra negali būti valdoma išimtinai objektyvių arba transgyvybinių dėsnių – ji paklūsta ir gyvenimo dėsniams. Filosofas pažymi, kad žmogaus gyvenimas – arba fenomenų visuma, kurią apima organiškas individas – turi transcendentinį matmenį, per kurį jis išeina iš savęs ir veikia ne savyje, o už savęs. Šį matmenį sudaro mąstymas, valia, estetinis jausmas, religinis išgyvenimas. Tai kas gi yra tas dvasingumas? Mąstytojas Ortega atsako taip: „Dvasingumas nėra nekūniška substancija ar realybė. Tai yra savybė, kurią vieni dalykai turi, kiti – ne. Ši savybė yra pagrįsta prasme, vidine verte. Graikai šiuolaikinį dvasingumą pavadintų *nous*, o ne *psiche* – siela. Taigi teisingumo jausmas, tiesos žinojimas ar mąstymas, meninė kūryba ir pasitenkinimas yra vertingi ir prasmingi patys savaime, neturint omenyje naudos, kurią gauna šias savybes turinti gyva būtybė. Tai yra dvasinis gyvenimas arba kultūra. Sekrecija, judėjimas, virškinimas – visa tai yra infradvasinis, vien biologinis gyvenimas, neturintis jokios prasmės ir vertės ne organizme. Pavadinkime šiuos gyvybinius reiškinius „spontanišku gyvenimu“, nes jie neperžengia biologinių ribų“ (ten pat, p. 177). Taigi galima teigti, jog nesama kultūros be gyvenimo, dvasingumo be gyvybės griežčiausia vulgarumo prasme. Dvasingumas yra ne mažiau ir ne daugiau gyvenimiškas nei nedvasingumas.

Akivaizdu, kad Ortega žmogaus gyvenime nurodo du svarbius aspektus: kultūrą ir spontaniškumą, kurie tik Vakarų Europos civilizacijoje išsiskyrė į du skirtingus polius. Tuo tarpu indų ir kinų civilizacijose priešingai: pavyzdžiui, nei mokslas, nei moralė niekada nesiekė tapti nuo spontaniško gyvenimo nepriklausomomis jėgomis ir jį valdyti. Todėl Rytų mąstymas, kitaip nei objektyvumą ir racionalizmą vertinantis vakarietiškas, niekuomet neatitrūko nuo subjekto. Kaip tik dėl to rytietiškam mąstymui būdinga pabrėžtinai asmeninė orientacija ir dėmesys kasdienio žmogaus gyvenimo problemoms. Įdomus yra Ortegos pastebėjimas, kad tai, kas yra tradicija, nėra kultūra. Jo nuomone, tradicionalizmas tėra viena iš spontaniškumo formų. Pavyzdžiui, 1789 metais, Prancūzijos didžiosios revoliucijos metu, buvo supurtyta visa praeitis, siekiant sukurti gryną tautą, o paskutinę kinų revoliuciją iš pradžių reikėjo išpranašauti ir įrodyti jos reikalingumą remiantis autentiškais Konfucijaus dogmomis.

Ortega tikina, kad naujaisiais amžiais Vakarų Europos civilizacijoje suklestėję mokslas, moralė, menas, teisingumas sudarė pagrindinę kultūros sąvokos prasmę aplinką, kurioje ji reiškesi kaip vidinis gyvenimo veiklos produktas. Visos šios kultūros sritys yra iš esmės gyvenimo veiklos, nuostabios ir dosnios gyvenimo emanacijos, kurias kultūra vertina kaip atsietas jas sukūrusio ir maitinančio integralaus gyvenimo proceso dalis. Šia mintimi, pasak Antano Andrijausko, atskleista pamatinė Ortegos kultūros filosofijos nuostata *privesti kultūrą tarnauti gyvenimui*.

Kultūros filosofas teigia, kad mus valdo du prieštaringi imperatyvai: kultūrinis ir gyvybinis, t. y. gyvenimas turi būti kultūringas, o kultūra turi būti gyvybinga. Šios dvi „instancijos“ abipusiai reguliuojasi ir koreguojasi. Nekultūringas

gyvenimas yra barbariškas gyvenimas, o negyvybinga kultūra yra bizantizmas. Šių mūsų veiklą valdančių imperatyvų seriją pagal Ortega galima suskirstyti taip:

Imperatyvas	Kultūrinis	Gyvybinis
Mąstymas	Tiesa	Atvirumas
Valia	Gėris	Aktyvumas
Jausmas	Grožis	Gėrėjimasis

„Reformos epochose, – rašo Ortega, – kurioms priklausoma ir mūsų, reikia atsiriboti nuo jau sukurtos kultūros ir skatinti beatsirandančią kultūrą arba, kitaip tariant, suspenduoti kultūrinius imperatyvus ir iškelti būtinus gyvybinius imperatyvus. Prieš kultūrą, lojalumą – spontaniškumą, gyvybingumą“ (ten pat, p. 183).

Naujausiuose Vakarų Europos civilizacijos procesuose Ortega išvėlgė per amžius susiklosčiusių tradicinių gyvenimo formų irimą, posūkį nuo naujaisiais amžiais įsigalėjusių socialinio gyvenimo, mąstymo, kūrybos nuostatų į naują, dar nepažįstamą kultūrą. Savo gyvenamąjį laikotarpį mąstytojas supranta kaip chaotišką pereinamąjį tarpsnį, kurio krizės konvulsijose dar tik ryškėja ateities pliuralistinės kultūros apmatai. Jo nuomone, joje turėtų įsigalėti daugybės skirtingų požiūrių, kūrybos principų įvairovė. Esama dabarties kultūros situacija tik patvirtina mąstytojo nuojautas.

Apibendrinime: pasak Ortegos, aukščiausia žmogaus paskirtis – kurti kultūrą, kurios lygį jis sieja su visuomenės išsivystymu. Kultūra čia suprantama kaip „gyvų idėjų sistema“, vienintelis patikimas stabilių dvasinių vertybių prieglobstis. Kuriant kultūros, ypač meno, vertybes, filosofas mato galimybę asmenybei išsiveržti iš neautentiškos būties į aukščiausiųjų dvasinių vertybių pasaulį. Kultūra – tai kūrimas tokių dvasinių vertybių, kurios lemia gyvenimo prasmę. Norint gyvenimą keisti, reikia ne skverbtis į jį, o bėgti nuo jo

į kultūrą, nes jos pokyčiai tiesiogiai veikia gyvenimą. Ribotos filisterinės sąmonės žmonių gyvenime kultūrinės ir meninės vertybės patiria tik „paviršutinišką“ vartotojiškumą, o intelektualiam elitui jos itin svarbios. Šias vertybes perkėlusį į savo vidinį pasaulį, intelektualiai asmenybė paverčia jas neatsiejama dvasinio gyvenimo dalimi ir kartu plėtoja savo asmenybės unikalumą.

Metodai ir priemonės

Paskaita, seminaras, savarankiška pateiktos literatūros analizė, atsakymas į klausimus.

Savikontrolės klausimai

1. Koks skirtumas tarp mokslo idėjų ir kultūros idėjų žmogaus aspektu?

2. Savais žodžiais apibūdinkite Ortegos kultūros sampratą idėjų apie pasaulį ir žmogų sistemos kontekste.

3. Apmąstykite Ortegos pastebėjimą, kad tai, kas yra tradicija, nėra kultūra. Kaip manote kodėl? Ką nūdien vadiname kultūra?

4. Aptarkite kultūrinio ir gyvybinio imperatyvų santykį.

Literatūra

1. José Ortega y Gasset. (1999). *Mūsų laikų tema ir kitos esė*. Vilnius: ALK Vaga.

2. *Grožio kontūrai*. (1980). Sud. B. Kuzmickas. Vilnius: Mintis.

3. Geertz C. (2005). *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.

4. *Estetikos ir meno filosofijos transformacijos*. (2005). Sud. A. Andrijauskas. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Parengė doc. dr. Laima Šinkūnaitė

2.3. TEMA. Kultūros vientisumo problema

Studijų tikslai

- Išsiaiškinti kultūros vientisumo netekties priežastis.
- Apibūdinti tris kultūros susiskaidymo sritis pagal D. Bell'ą.
- Nustatyti dabarties pasaulio pasaulėžiūros ir kultūros dominantę.

Sąvokos ir apibrėžimai

Demiurgas – (gr. *demiurgos* – amatininkas, kūrėjas) laisvasis amatininkas, menininkas, o Platono filosofijoje – Dievas, kuriantis pasaulį iš amžinai egzistuojančio pirminio chaoso ar prado.

Dichotomija – (gr. *dicha* – pusiau) skirstymas į du priešingus poklasius, kurių vienas yra skirstymo pagrindas, pvz., metalai ir nemetalai.

Kognityvus, kognityvinis – (lot. *cognitio* – pažinimas) pažinimo, pažintinis.

Sub–kultūra – (lot.) priešdėlis, reiškiantis buvimą šalia ko nors arba po kuo nors, pavaldumą, prastą kokybę, antraeiliskumą.

Sinkretizmas – (gr. *Synkretismos* – su(si)jungimas) įvairių (dažnai prieštaringų) filosofinių, religinių, visuomeninių pažiūrų jungimas; nesugebėjimas skirti kokio nors reiškinio, dailto dalių, nemokėjimas atlikti analizės ir sintezės operacijų.

Svarbi problema, kurią vertėtų išgvildinti – tai pačios kultūros vientisumas modernioje visuomenėje ir klausimas, ar kultūra, o ne religija, kasdieniame gyvenime gali suteikti išsamią ar transcendentinę galutinių prasmų sistemą. Šiai temai aptarti pasitelksime Danieliaus Bell'o knygą „Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai“ (Alma littera, 2003). Įžangoje

apibūdindamas savąją kultūros sampratą, autorius pažymi, kad kultūra – tai bandymas nuosekliai atsakyti į egzistencinių situacijų, kuriose gyvendamas atsiduria kiekvienas žmogus, keliamus klausimus. Kaip tik dėl šios priežasties *tradici-ja* yra esminė *kultūros gyvybingumui*, nes ji prisimena, kaip tokiose pat egzistencinėse situacijose elgėsi mūsų pirmtakai. Be to, jis glaustai apibrėžia savo pažiūras kaip nuoseklią trejybę: „(1) tikėjimą, jog ekonominis minimumas, suteikiantis savigarbą, visus žmones paverčia piliečiais; (2) individualių pastangų siekiant visuomeninės padėties ir atlyginimo pagal nuopelnus principą; (3) praeities ir dabarties tęstinumą kuriant ateitį“ (ten pat, p. 13).

Sociologui socialinės ekonominės struktūros ir jos kultūros ryšys visuomet yra sudėtinga problema. XIX a. tradicija, veikiamą marksistinių idėjų, laikėsi nuostatos, kad žmogaus vaizduotės ribas lemia socialinės struktūros pokyčiai; taigi pokyčių iniciatyva buvo priskirta kultūros sričiai. D. Bell'as teigia, kad pastaruosius daugiau nei šimtą metų mene stiprėjo impulsas siekti naujovių ir originalumo, sąmoningai ieškoti ateities formų ir pojūčių, kuris šiuo metu taip įsiviešpatavo, jog permainų ir naujovių idėja aiškiai nustelbia realių pokyčių mastą (ten pat, p. 79). Tokia dabarties realybė, aki-vaizdžiai liudijanti, kad nebėra radikalios įtampos tarp naujo šokiruojančio meno ir šokiruojamos visuomenės, tai reiškia, jog laimėjęs avangardas virto institucija, „įpareigota“ kurti vis ką nors nauja.

Taigi iš pradžių labai glaustai aptarsime kultūros prasmę istoriniu požiūriu. Kultūra visuomenei, grupei ar individui visuomet yra nuolatinis tapatybės palaikymo procesas pasitelkiant darną, sukuriamą estetinėmis pažiūromis, moraline asmenybės samprata ir gyvenimo stiliumi. Vadinas, kultūra yra pasaulėjautos, emocijų, moralinio būdo ir visus šiuos jausmus sutvarkyti siekiančio proto sritis. Minėtu požiūriu

dauguma kultūrų ir socialinių struktūrų atrodo esančios vientisos, nors visada būdavo nedidelių grupių, pripažįstančių kitokias vertybes. Pabrėšime, kad *klasikinės kultūros vientisumą* išreiškė proto ir valios susilieėjimas siekiant dorybės. Antai krikščioniškoje kultūroje buvo nustatyta nuosekli visuomenės ir bažnytinių luomų struktūra, pakartojanti dangaus ir pragaro hierarchijas, kuri išreiškė išganymo siekį socialinėmis ir estetinėmis formomis. Naujųjų laikų pradžioje kultūra ir socialinė struktūra susiliejo į vientisą junginį, turintį savitą charakterio struktūrą, paremtą tvarka ir darbu.

Klasikinė socialinė teorija (ji, kaip anksčiau minėta, apima XIX a. ir XX a. pradžios autorius) irgi laikėsi nuostatos, kad kultūra susijusi su socialine struktūra. Tad D. Bell'ą stulbina dabartinis radikalus socialinės struktūros (technoeconomines tvarkos) atskyrimas nuo kultūros. Nes atotrūkis tarp kultūros ir socialinės struktūros sukuria visą persmelkiančių įtampų seką, kurią visuomenei, ir asmeniui, yra sunku valdyti.

Kultūros vientisumo klausimą pirmasis gan anksti įžvalgiai iškėlė William Wordsworth'as, „Lyrinių baladžių įžangoje“ 1800 metais, pasmerkdamas „ypatingą įvykio troškimą“ ir „šokiruojančios stimuliacijos“ alkį, kuriuos sukėlė greitas komunikacijos plitimas ir paties gyvenimo tempo spartėjimas. 1948–aisiais, taigi po 150 metų, T. S. Eliotas, svarstydamas tą pačią problemą, padarė išvadą, kad galima tikėtis išskylant keleto kultūros lygmenų, o mes dabar kaip tik tai ir matome. D. Bell'as rašo, kad kultūroje išplitęs visa persmelkiantis sutrikimo jausmas aiškinamas tuo, jog nesą kalbos, galinčios žmogų tinkamai susieti su transcendentinėmis sąvokomis – pirmųjų priešasčių filosofija ar galutinių dalykų eschatologija. Jo nuomone, religinė terminologija, kuria

buvo persisunkę mūsų suvokimo būdai, nusidėvėjo, o simboliai, kurių buvo prisotinta mūsų poetinė ir retorinė raiška, išseko. Tad dabarties emocionalios kalbos skurdas atspindi gyvenimo be maldos ir ritualo menkumą (ten pat, p. 146).

Kalbėdamas apie nūdienos techninę civilizaciją, D. Bell'as pabrėžia, kad tai yra ne tik gamybos bei ryšių, bet ir pasaulėjautos revoliucija. Šios civilizacijos (masinės ar industrinės visuomenės) išskirtinumą jis apibrėžia keturiais aspektais: skaičiais, sąveika, savimone ir laiko (ateities) orientacija. Aptaręs šiuos elementus, autorius teigia, kad pirmieji du – skaičius ir sąveika – yra socialinės aplinkos bruožai, mūsų reakcijas numatyta seka nulemiantys nesąmoningai. O savimonė ir mobilizuotas laikas patys tampa patirties būdais. Šias patirties formas atspindi ne tik socialinės struktūros ir kultūros atotrūkis, bet ir atotrūkis tarp kognityvinės bei emocinės raiškos formų. Taip kultūra susiskaido; čia, kad būtų aiškiau, mokslininkas nurodo tris sritis, kuriose įvyko šis atotrūkis:

- 1) atotrūkis tarp *vaidmens* ir *asmens*;
- 2) funkcinė specializacija arba *vaidmens* ir *simbolinės raiškos* atotrūkis;
- 3) žodyno pasikeitimas iš metaforinės kalbos į matematikos kalbą.

Aptarkime kiekvieną jų paeiliui (ten pat, p. 153–161). Nepaliauja ginčai, ar dabarties visuomenė yra didėjančio nuasmenėjimo ar didėjančios laisvės visuomenė. Teoriniu požiūriu šių dviejų pozicijų šaknys siekia Maxą Weberį ir Ėmile'į Durkheimą. M. Weberio nuomone, visuomenė vystosi didėjančios biurokratizacijos (arba funkcinio racionalumo) linkme, kai dėl vis didesnės funkcijų specializacijos žmogus tampa tarsi vienokiu ar kitokiu priedu. E. Durkheimo požiūris visiškai priešingas. Jo socialinės raidos dichotomija poslinkį pateikia kaip judėjimą nuo homogeniškumo

prie heterogeniškumo, nuo vienodumo prie įvairumo. Tokį išsiskyrimą vėliau patyrė šiuolaikinė sociologija ir apskritai intelektualinis gyvenimas.

„Kaip galėtume išspręsti šį ginčą?“ – klausia D. Bell'as, pareiškdamas, kad abi teorijos yra teisingos dėl to, kad jos kalba apie skirtingus aspektus. Jei skirsime *vaidmenis* ir *asmenis*, galbūt išryškės, kaip šios teorijos prasilenkia viena su kita. Pirma, akivaizdu, kad moderni, juolab postmoderni visuomenė vis labiau primeta siaurą vaidmenų specializaciją. Vaidmenų apibrėžimai griežtėja, ir esminėje darbo srityje užduotys ir vaidmenys tampa smulkiai specializuoti (čia vaidmuo – tai apibrėžtas socialinės praktikos privalomų elgesio modelių rinkinys). Organizacijose sukurta hierarchija, funkcijų apibūdinimai, tiksliai nustatytos pareigos, vertinimų sistemos ir pan. stiprina fragmentacijos jausmą, nes jis apibrėžiamas per vaidmenį. Kita vertus, aišku, kad, kaip asmenybės, žmogaus pasirinkimo spektras iš tiesų gerokai platesnis ir įvairesnis nei bet kada anksčiau. Taigi modernus (postmodernus) gyvenimas asmenį ir vaidmenį išskiria, o tai ne visada malonu.

Dabar apsvaistikime funkcinę specializaciją, kitaip – vaidmens ir simbolinės išraiškos atotrūkį. Mokslui, kaip ir beveik visai organizuotai veiklai, būdinga vis auganti kiekvienos žinių srities segmentacija, diferenciacija ir specializacija. Šis procesas būdingas ne tik žinių sričiai, bet ir organizacijoms, kur naujos problemos reikalauja naujų funkcijų ir naujų specializacijų toms problemoms spręsti. Šių dalykų esmė yra ta, jog aukštas specializacijos lygis ir žinių, ir organizacijų struktūrų srityse sukelia neišvengiamą, veik nepakeliamą įtampą tarp kultūros ir socialinės struktūros. Tokiu atveju netgi sunku kalbėti apie „vieną“ kultūrą, kadangi dėl specializacijos jos subyra į subkultūras ar privačius pasau-

lius antropologine prasme, kurie savo ruožtu kuria privačias kalbas ir privačius ženklus bei simbolius, dažnai išnyrančius „viešajame“ kultūros pasaulyje (džiazo muzikanto kaip improvizatoriaus pavyzdys yra pats tinkamiausias).

Šiandien kultūra vargiai pajėgi parodyti visuomenę, kurioje žmonės gyvena. Socialinių santykių sistema tokia sudėtinga ir diferencijuota, o patirtys tokios siauros, sudėtingos arba nesuvokiamos, kad sunku rasti bendrų simbolių vienai patirčiai susieti su kita. Kadangi kultūra nebegali apibendrinti visuomenės patirčių, pati kultūra tampa privati, o atskiri menai – techniškai arba uždari. Pasikeitė kritiko paskirtis: šiandien jis nebepajėgus tarpininkauti naujiems kūrybiniais eksperimentams tapyboje ir muzikoje bei rasti bendrą estetiką jiems paaiškinti. O poparto atsiradimas, „šlamšto“ estetikos pripažinimas, „hepeningų“ ir kitų panašių dalykų pomėgis atspindi nusistatymą prieš techniškus ir hermetiškus meno elementus. Šių krypčių atstovai teigia, kad bet kokia patirtis yra menas. Taip jie neigia specializaciją, reikalaujami visus menus sulydyti į vieną; būtent jie trina visas ribas ir tarp menų, ir tarp meno bei patirties.

Beliko apmąstyti trečiąją kultūros susiskaidymo sritį, D. Bello vaizdžiai pavadintą šitaip: „Žodyno atotrūkis: nuo metaforos prie matematikos“. Žinia, tikrovė visuomet yra išvestinė (kas regėjo paprotį?), jai apibūdinti mes vartojame sąvokas. Kultūros istorijoje kuri nors viena patirties forma visada yra pagrindinis sąvokų šaltinis. Būtent kalbos pasikeitimas – abstraktaus mąstymo būdo išplitimas – padidina mūsų patirties atotrūkį.

D. Bell'ui svarbu glaustai aptarti pasaulėžiūros kaitą istoriniame kontekste. Jo nuomone, primityviai pasaulėžiūrai – ir tokiam rafinuotam primityvizmui kaip dzenbudizmas – pasaulis duotas tiesiogiai ir konkrečiai. Graikų kosmogonija

давė pirmosios abstrahavimo pakopos žodyną. Ikisokratikai įvedė metaforą; Platonas su demiurgo idėja įvedė simbolių; Aristotelis – analogijos idėją. Čia jis pažymi, kad mūsų tradiciniai mąstymo būdai naudoja visus tris įvaizdžius, kurie gali būti regimieji, girdimieji ir lytėjimo, bet „piešdami“ pasaulį jie pasitelkia metaforos, simbolio ar analogijos priemones. Iš krikščioniškosios minties kilusi teologijos kalba yra persmelkta simbolių – kryžius, Mesijas, trys išminčiai, sakramentai. Tokia kalba pabrėžia slėpinį ir asmenybę – *kairos* (NT terminas, reiškiantis istorinį momentą, į kurį įsiveržia amžinybė, perkeisdama pasaulį į naują būklę), pasiją, gailingumą, charizmą, ritualą. Vėliau, XVIII ir XIX a., susiformavo mechanistinė kosmologija – pasaulis įsivaizduotas kaip mašina arba dangiškas laikrodys. Šio sutvarkyto pasaulio apogėjų atskleidė du įvaizdžiai: Laplace'o *Dangiškos mechanikos* grožis ir tikslumas, kai visata veikia kaip brangakmenis, ir „didžiosios būties grandinės“ idėja, pagal kurią visas būtybes sujungia vienas tobulas vėrinys:

*Didžioji būties grandinė! Prasidėjusi nuo Dievo –
joje nežemiškos ir žmogiškos būtybės, angelas ir žmogus,
žvėris, paukštis, žuvis, vabzdys, nematomas jokios akies,
nepasiekiamas jokio didinamojo stiklo; nuo Begalybės iki tavęs...*

(Alexanderis Pope'as)

Kadaise iš teologijos kilusi analizės kalba dabar išvedama iš ankstyvųjų fizikos mokslų. Ilgiau neapsisotojant ties tolimesnėmis analizės kalbos paieškomis, apibendrinsime tų paieškų rezultatus: šiandien žinių platesne prasme srityje vyrauja matematinis intelektualinės kalbos būdas. Jis ypač naudojamas naujojoje „intelektualinėje technologijoje“ (sprendimų teorijoje, simuliacijoje ir kitur), kur įsigaliojo „nauja“ kintamųjų, parametrų, modelių, algoritmų, euristikos, minimakso ir kitų terminų kalba. Šią kalbą ima naudoti so-

cialiniai mokslai. Matematika čia – tikimybių skaičiavimas. D. Bell'as rašo: „Gyvenimas yra „rungtynės“ – rungtynės su gamta, vieno žmogaus su kitu, čia laikomasi racionalių strategijų, kuriomis vadovaujantis didžiausia rizika atneša didžiausią rezultatą, minimaksinė rizika – minimaksinį rezultatą ir (nuostabiausias iš visų terminų naudingumo pirmenybės teorijoje) „apgailstavimo kriterijaus“ teikiamą rezultatą“ (ten pat, p. 161).

Apibendrinant galima sakyti, kad tai mus atveda prie paradokso: modernus žodynas yra tiesiog racionalus, savyje teturintis uždaras matematinės formules. Trumpai galėtume pasakyti, kad tose formulėse niekas neslypi, galbūt tik netikrumas ir suirusi laiko ir erdvės seka (taigi gali tekti pripažinti ne ribas, o beribiškumą).

Mums būdingas manymas, kad kiekvieną kultūrą kaip visumą palaiko tam tikros vidinės sąsajos; jas mes ir vadiname kultūros stiliumi. Šiuo požiūriu religinė kultūra istoriniame kontekste yra vientisesnė nei kitos, nes visi šios kultūros elementai nukreipti į tam tikrą bendrą nesikeičiantį tikslą: garbinti ir šlovinti Dievą. Kiekviename istoriniame tarpsnyje pasaulietinę kultūrą ženklino tam tikras bendras stilius, pavyzdžiui, gotika, renesansas ar barokas. Tuo tarpu dabarties kritikai, nors ir priešpriešina elitinę ir masinę kultūras, jas abi laiko bendros kultūros dalimis.

D. Bell'as kelia klausimą, ar toks mąstymo apie kultūras principas nėra apgaulingas, turint omenyje, kad egzistuoja tam tikras holistinis principas, kiekvieną kartą tą pasaulį unikaliai apibrėžiantis. Ir autorius argumentuotai atsako, kad modernybei apibrėžti vieno principo nėra. Nes modernybė išsiskiria tuo, kad ji *nutraukia ryšius su praeitimi kaip praeitimi ir neria į dabartį*. Modernybė apibrėžiama kaip „naujovių tradicija“. Tad net avangardas nėra įmanomas, nes jo esmėje glūdi tam tikros tradicijos atmetimas. Tipiška avangardo taktika – skandalas, kuriuo modernybė mėgaujasi. Savo kul-

tūrų *kratinyje* ji pripažįsta visus praeities ir dabarties kultūrų elementus. Taigi senoji kultūros samprata remiasi tęstinumu, modernioji – įvairumu; senoji vertina tradiciją, o šiuolaikinis idealas yra sinkretizmas.

Tenka pripažinti, kad šiandien nesama nei geografinio, nei dvasinio centro. Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais toks centras dar buvo Paryžius. Kitas stebinantis dalykas – nacionalinių kultūrų uždarumas. Kultūra klesti ten, kur yra centras ir kur intensyvi žmonių tarpusavio sąveika sukaupia rezultatus, pagyvinančius pačių dalyvių pastangas. Išvada galėtų būti tokia: tai, jog modernistinė kultūra neturi nei nacionalinio, nei tarptautinio centro ir yra susiskaidžiusi į atskirus segmentus, neišvengiamai lemia diskurso, palaikančio visos visuomenės kultūrą, suirimą.

Dar reikėtų atskirai aptarti vizualinę kultūrą. Viena iš svarbiausių modernybės santykio su aukštąja kultūra nuostatų yra neigti vienos menų hierarchijos arba kultūros vientisumo idėją. Toks vientisumas nebeįmanomas moderniam, juolab postmoderniam pasaulyje. Tad verta suformuluoti klausimą – kokia gi to pasaulio pasaulėžiūra? Atsakymas vienareikšmis: dabar vyraujanti pasaulėžiūra yra vizualinė. Garsas ir ypač vaizdas valdo estetiką ir patraukia publiką. Viena vertus, modernusis pasaulis yra urbanistinis (gyvenimas jame teikia daugiau progų ką nors *pamatyti* ir *norėti* nei perskaityti ar išgirsti), kita vertus, tai šiuolaikinio charakterio pobūdis, jo veiksmo, o ne apmąstymų, alkis ir pojūčių aistra. Taigi ši esminį modernybės bruožą – socialines ir estetines reakcijas modeliuoti pasitelkiant naujovės, pojūčių, vienlaikiškumo ir poveikio aspektus – ryškiausiai kaip tik ir įkūnija vizualiniai menai.

D. Bell'as rašo, jog „visai teisinga manyti, kad šiuolaikinė kultūra yra veikiau vizualinė nei spausdinto žodžio kultūra. Ši pokytį sukėlė ne tiek kinas ir televizija kaip informacijos

priemonės, kiek naujas socialinio mobilumo jausmas, apėmęs žmones XIX a. viduryje, ir nauja šio jausmo estetika. (...) Vizualinis tekstas – čia aš kalbu apie kiną ir televiziją – primeta žiūrovui savo ritmą akcentuodamas vaizdus, o ne žodžius, ir skatina dramatinizuoti, o ne konceptualizuoti. Televizija, žiniose teikdama pirmenybę katastrofoms ir žmogiškoms tragedijoms, kviečia ne apsivalyti ir suprasti, bet skatina sentimentalumą ir sukelia gailestį, greit išsenkančius jausmus ir siūlo pseudodalyvavimo įvykiuose pseudoritualą“ (ten pat, p. 172, 173).

Modernizmas (ir postmodernizmas), kaip jau minėta anksčiau, yra distancijos tarp žiūrovo ir menininko, tarp estetiškos patirties ir meno kūrinio sunaikinimas. Kaip tai suprasti? Tai suprantama kaip psichologinės, socialinės ir estetiškos distancijos sunaikinimas. Psichologinės distancijos praradimas reiškia sustojusį laiką. Pasak S. Freudo, branda yra sugebėjimas nustatyti būtiną distanciją, suvokti praeitį ir dabartį taip, kad tai, kas buvo praeitis, kaip praeitis būtų būtinai atskirta nuo to, kas kyla iš dabarties. Tačiau modernistinė kultūra yra linkusi sujaukti arba visai panaikinti praeities ir dabarties suvokimą. Estetiškos distancijos suirimas reiškia, kad padėtis nebekontroliuojama, nebesugebama atsitraukti ir „kalbėtis“ su menu. Tiesiogiskumu, poveikiu, vienlaikiškumu ir įspūdžiu kaip estetiškos ir psichologinės patirties būdais siekiama dramatinizuoti kiekvieną momentą, tačiau bet kuriuo atveju žiūrovai, t. y. mes, paliekami nesuradę sprendimo, nesusitaikę, nepasikeitę – būtent tai sudaro ritualo katarsį. „Tai atsitinka neišvengiamai, – teigia autorius, – kadangi veikiama ne turiniu (koku nors transcendentiniu kvietimu, pasikeitimu, apsivalymu per tragediją ar kančią), bet beveik išimtinai technika. Žiūrovas nuolat dirginamas ir trikdomas, tačiau psichodeliniam akimirksniui praėjus atsiveria tuštuma“ (ten pat, p. 185).

Apibendrinus kultūros vientisumo problemos tyrimą įvairiais aspektais, vis tiek išlieka klausimas, ar kultūra gali atgauti prarastą vientisumą – ne tik formos, bet ir palaikymo, bei patirties vientisumą.

Metodai ir priemonės

Paskaita, seminaras, savarankiška pateiktos literatūros analizė, atsakymas į klausimus.

Savikontrolės klausimai

1. Savais žodžiais apibūdinkite dabarties kultūros sampratą pagal Danielių Bell'ą. Kuo ji skiriasi, pvz., nuo José Ortega y Gasset'o kultūros sampratos?

2. Kokios priežastys nulėmė kultūros vientisumo netektį?

3. Įvardykite tris sritis, kuriose, pasak D. Bell'o, įvyksta kultūros susiskaidymas. Glaustai aptarkite kiekvieną jų paeiliui.

4. Kaip galėtume apibrėžti modernybę (kitai – modernistinę kultūrą)?

5. Ką įvardytumėte kaip dabarties pasaulio pasaulėžiūros ir kultūros dominante?

Literatūra

1. Bell D. (2003). *Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai*. Vilnius: Alma littera.

2. *Estetikos ir meno filosofijos transformacijos*. (2005) Sud. A. Andrijauskas. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

3. *Ties grožio vertybėmis*. (1944, antras fotografuotas leidimas). Sud. R. Serapinas. Vilnius: Baltos lankos.

4. Kavolis V. (1996). *Kultūros dirbtuvė*. Vilnius.

5. Geertz C. (2005). *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.

Parengė doc. dr. Laima Šinkūnaitė

2.4. TEMA. Kultūra ir religija postmoderniame pasaulyje

Studijų tikslai

- Išsiaiškinti modernizmo ir postmodernizmo įtaką sakraliosios ir pasaulietiškosios tikrovių atskyrimui.
- Nustatyti tapatybės formas, kuriomis žmonės susieja save su pasauliu.
- Apibrėžti modernizmo ir postmodernizmo kaip kultūrinio sąjūdžio santykį su religija.

Sąvokos ir apibrėžimai

Entropija – (gr. *en* – viduje, *tropos* – posūkis) sistemos būseną apibūdinantis kintamasis dydis; išreiškia izoliuotos sistemos reiškinį negrįžtamumą.

Indukcija – (lot. *inductio* – paskatinimas, įvedimas) samprotavimas, kai nuo konkrečių faktų, žinių einama prie bendresnių.

Kumuliatyvinis – (lot. *cumulatio* – kaupiu) kaupimasis, didinimas, gausinimas.

Profanacija – (lot. *profanatio* – šventenybės įžeidimas) niekinamas požiūris į pagarbos vertus dalykus; kieno nors atminimo, mokymo ir t. t. išniekinimas.

Sekuliarizacija – (lot. *saecularis* – pasaulietiškas) galvoji- mo, kūrybos, veiklos išsilaisvinimas iš religinės įtakos.

Sinkretizmas – (gr. *synkretismos* – su(si)jungimas) įvairių (dažnai prieštarų) filosofinių, religinių, visuomeninių pažiūrų jungimas; nesugebėjimas skirti kokio nors reiškimo, daikto dalių, nemokėjimas atlikti analizės ir sintezės veiksmų.

Teodicėja – (gr. *theos* – Dievas, *dike* – teisė, teisingumas) 1. krikščioniškosios filosofijos dalis, nagrinėjanti Dievo pa-

žinimo, egzistavimo, jo savybių ir santykio su pasauliu problema; 2. teologijos dalis, aiškinanti prieštaravimą tarp Dievo visagalybės ir blogio egzistavimo pasaulyje.

Kiekviena visuomenė siekia nustatyti prasmę sistemą, per kurią žmonės gali susieti save su pasauliu. Šias prasmes įkūnija religija, kultūra ir darbas. Prasmę šiose srityse praradimas sukelia nesusipratimus, žmonėms jie nepakenčiami, tad skubiai ieškoma naujų prasmėjų, nes kitaip lieka tik nihilizmas ir tuštuma. Ankstesnėje temoje apibendrinę kultūros vientisumo problemos tyrimą įvairiais aspektais, konstatavome, kad dabarties kultūrai būdingas padrikumas. Taigi minėtosios temos apie kultūros padrikumą kontekste aptarsime kultūros ir religijos ryšį ir galimą naujų prasmę kryptį. Tam dar kartą pasitelksime Danieliaus Bell'o knygą „Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai“ (Alma littera, 2003).

Postindustrinėje visuomenėje, kai visas dėmesys sukongcentruotas į paslaugas, – humanitarines, profesines ir technines, – rungtyniaujama tarp asmenų. Tačiau postindustrinė visuomenė yra bendruomeninė visuomenė, ir jos socialinis vienetas yra ne asmuo, o bendruomenės organizacija. Be to, postindustrinė tvarka nusigręžia ir nuo gamtos, ir nuo technikos. Pagrindinės *darbo patirties aspektu* žmonės vis daugiau gyvena ne gamtoje ir vis mažiau tarp mašinų ir daiktų; jie gyvena ir susitinka tik vieni su kitais. Reikia pripažinti, kad didžiąją žmonijos istorijos dalį tikrovė buvo gamta, todėl žmonės ir vaizduotėje, ir poezijoje mėgino susisaistyti su gamtos pasauliu. Vėliau, per pastaruosius 150 metų, tikrove tapo žmonių sukurta technika, įrankiai ir daiktai. Taigi D. Bell'as rašo, kad „dabar tikrove tampa vien socialinis pasaulis, be gamtos ir be daiktų, pirmiausia patiriamas per atsiliepiantį kitų sąmonę, o ne per kokią nors išorinę tikrovę. Visuomenė vis labiau tampa sąmonės tinklu, vaizduotės forma, kurią reikia realizuoti kaip socialinę struktūrą“. Jis for-

muluoja klausimą: „Tačiau kokiomis taisyklėmis ir kokiomis moralinėmis nuostatomis remtis? Be gamtos ir *techne*, kas gali žmones tarpusavyje susieti labiau nei kada nors anksčiau?“ (ten pat, p. 225). Tad koks galėtų būti atsakymas?

Pasak mokslininko, gamtos pasaulį valdo likimas ir atsitiktinumumas, technikos pasaulį – racionalumas ir entropija, o socialinį pasaulį tegalima apibūdinti kaip gyvenimą „bijant ir drebant“. Šią mintį jis pratęsia apmąstymais apie religijos vietą ir svarbą. Akcentuodamas religiją kaip galutinėmis vertybėmis besirūpinančią sąmonės formą, mokslininkas teigia ją buvus istoriškai bendros moralinės tvarkos pamatu. Be to, religijos jėga kyla ne iš kokios praktinės savybės (pvz., egoizmo), ji nėra ir visuomeninė sutartis ar vien apibendrinta kosmologinių prasmų sistema. „Religijos galia, – rašo Bell’as, – kyla iš to, kad ji anksčiau nei ideologijos ar kitos pasaulietiškos tikėjimų formos tapo priemone sakralumo jausmui – kolektyvinei žmonių sąmonei surinkti į vieną didžiulį indą“ (ten pat, p. 232).

Émile’is Durkheimas naujaisiais laikais daugiausiai tyrinėjo sakralumo ir pasaulietiškumo skyrimą. Būtent šis skyrimas yra diskusijos apie socialinio pasaulio likimą išeities taškas. Iš tiesų galima klausti, dėl kokios priežasties žmogus ėmė skirti dvi visiškai skirtingas tikroves, t. y. sakraliąją ir pasaulietiškąją? Gamta didžiojoje būties grandinėje juk yra vieninga ir vientisa. Tik žmogus sukuria dvilypumus: antai dvasia ir materija, gamta ir istorija, šventumas ir žemiškumas. E. Durkheimo manymu, bendri įsitikinimai ir žmones vienijančios emocijos ryšiai yra socialinės egzistencijos esmė. Todėl religija yra visuomenės sąmonė. Ši sąmonė susitelkia į tam tikrą objektą, kuris laikomas šventu (žinia, socialinį gyvenimą visais jo aspektais įmanomą daro tik simbolių sistema). Taigi dėl E. Durkheimo sampratos vadinamąją religijos krizę galima suvokti kitaip nei įprasta.

D. Bell'as įtikinamai paaiškina tą suvokimo kitoniškumą; jo nuomone, „Durkheimas teigia, jog religija kilusi ne iš tikėjimo antgamtiškumu arba dievu, o iš *pasaulio* (daiktų, laikmečių, žmonių) dalijimo į šventą ir pasaulietišką. Jei religija nyksta, tai todėl, kad traukiasi mažyn sakralioji pasaulio tikrovė ir kad bendri įsitikinimai bei emociniai ryšiai tarp žmonių pakriko ir sumenko. (...) žmonės nebesugeba palaikyti pastovių ryšių vieni su kitais nei laiko, nei vietos atžvilgiu. Taigi sakyti, kad „Dievas mirė“, iš tiesų reiškia sakyti, kad socialiniai saitai sutrūko ir visuomenė mirė“ (ten pat, p. 232, 233).

Mokslininkas teigia šalia aptartųjų esant ir trijų prisirišimo arba tapatybės formų, kuriomis žmonės siekia susieti save su pasauliu. Šios formos – tai religija, darbas ir kultūra. Jo nuomone, tradicinė forma, be abejo, yra religija. Tai kasdienybę peržengiantis būdas suprasti save, savo tautą, savo istoriją ir savo vietą pasaulio santvarkoje. Akivaizdu, kad modernios visuomenės raidos ir diferenciacijos proceso (jis vadinamas sekularizacija) metu socialinis religijos pasaulis mažėjo; religija vis labiau darėsi asmeninis tikėjimas, ne likimas, o valios reikalas, racionalus arba ne.

Kai darbas yra pašaukimas arba polinkis, jis religiją paverčia prisirišimu prie šio pasaulio kaip pasaulio, kurį sutvėrė Dievas, todėl ir asmeninėmis pastangomis pasiekiamu žmogaus gerumo ir vertės įrodymu. Tačiau dabar jaučiame, kad dirbame, nes esame verčiami; pats darbas sumenko ir tapo rutina. Štai ką šia tema rašinyje *Protestantiška etika ir kapitalizmo dvasia* teigė Maxas Weberis: „Kai pašaukimo realizavimo nebeįmanoma tiesiogiai susieti su aukštesnėmis dvasinėmis ir kultūrinėmis vertybėmis, arba, kita vertus, kai nėra reikalo darbą laikyti paprasčiausia ekonomine būtinybe, individas pamažėle išvis nustoja stengęsis pateisinti tai, kad

dirba.“ (ten pat, p. 234). Taigi impulsas išlaidauti išstumia asketiškuosius impulsus, hedonistinis gyvenimo būdas užgožia pašaukimą.

Moderniam kosmopolitui religiją ir darbą pakeitė kultūra kaip savęs įprasminimo būdas arba kaip estetinis gyvenimo pagrindimas. Betgi šis esminis perėjimo nuo religijos prie kultūros pokytis rodo ypatingą sąmonės pasikeitimą, taip pat išraišką žmonių elgesio visuomenėje reikšmių pasikeitimą.

Kaip žinia, Vakarų visuomenės istorijoje visuomet gyvavo atsipalaidavimo ir suvaržymo dialektika. Pirmoji iškyla, pavyzdžiui, dionisiškose šventėse, bakchanalijose, saturnalijose arba bibliniuose Sodomos ir Gomoros, Babilono pasakojimuose. Antroji – tai didžiosios istorinės Vakarų religijos, kurios buvo suvaržymo religijos. Senajame Testamente pabrėžiamas įstatymas ir bijomasi nepažabotos žmogaus prigimties. Ši baimė – tai demoniškumo baimė. Betgi, pasak šv. Augustino (*De civitatis Dei*), Senasis Testamentas yra ne kas kita kaip Naujasis, tik pridengtas šydu, o Naujasis – ne kas kita kaip Senasis be šydo. Taigi Naujasis Testamentas, skelbdamas meilę ir gailėstingumą, irgi sukuria užtvarą. Šitai akivaizdu *Pirmajame laiške korintiečiams* (1 K 5, 1–2; 6, 12–20, 14, 1–28), kuriame Paulius pabrėžia, kad meilė, kurią mes atnešame, bendravimas, kurį mes praktikuojame, yra ne kūno išlaisvinimas ir meilė, bet dvasios išlaisvinimas ir meilė.

Taigi Vakarų visuomenėje religija turėjo dvi funkcijas. Visų pirma, pasak D. Bell'o, „ji saugojo demoniškumo vartus ir siekė jį išsklaidyti simboline raiška: simboline auka, realizuojama Abraomo ir Izaoko, arba ritualine Jėzaus auka ant kryžiaus, kuri paverčiama ostijos ir vyno persimainymu į Kristaus kūną ir kraują. Antra, religija užtikrino praeities

perimamumą. Pranašystė, kurios autoritetas visuomet praeityje, tapo pagrindu neigiant antinomiškų vėlesnių apreiškimų galiojimą. Kol kultūra buvo susilydžiusi su religija, dabartis buvo vertinama pagal praeitį, o tradicija užtikrindavo abiejų tęstinumą. Šiais dviem būdais religija buvo tvirtas beveik visos istorinės Vakarų kultūros pamatas“ (ten pat, p. 235).

Kiek anksčiau minėtas perėjimo pokytis yra bendras kultūros reiškiny, atsiradęs XIX a. viduryje menkstant teologiniam religijos autoritetui. Iš tiesų kultūra – ypač tuo metu besiformavusi srovė, dabar vadinama modernizmu – perėmė santykį su demoniškumu. Tačiau modernistinė kultūra ne tik nepažabojo demoniškumo, bet ir ėmė jį tyrinėti, juo mėgautis ir šįkart teisingai laikyti tam tikro kūrybingumo šaltiniu.

Be abejo, religija visuomet primeta kultūrai moralines normas. Ji teisėtai reikalauja ribų, ypač estetinių impulsų pavaldumo moraliam elgesiui. Kai kultūra pradėjo perimti santykį su demoniškumu, iškilo „estetikos autonomijos“ poreikis ar idėja, kad patirtis savaime yra aukščiausia vertybė: viskas turi būti ištirta, viskas turi būti leista bent jau vaizduotėje ir t. t. Ką tai reiškia? Vaizdžiai kalbant, nusisukama nuo praeities, šitaip suardant tęstinumą palaikančius ryšius. Tik tai, kas nauja ir naujoviška, tampa dėmesio šaltiniu, o asmeninės keistenybės – vertinimo kriterijumi. Apibendrinant akivaizdu, kad modernizmas kaip kultūrinis sąjūdis peržengė religiją. Jis autoritetą iš sakralumo srities perkėlė į pasaulietišką sritį.

Dabar dar lieka aptarti pirmąsias priežastis ir paskutinius dalykus. Taigi prie esminių klausimų mus atveda prasmių ieškojimas. Pasak D. Bell'o, bet koks tyrimas gali remtis trimis pagrindais: prigimtimi, istorija arba religija. Iš pradžių autorius aptaria Claude Lewi–Strausso teoriją (jos pagrindas

yra prigimtis) veikale Prigimtinė teisė ir istorija ir tai yra visos C. Strausso tolesnės kritikos, nukreiptos į istoricistinę ar religinį prasmės pagrindą, ašis. „Prigimties atradimas yra filosofo darbas“, rašo C. Straussas. Senasis Testamentas, kurio prielaida yra filosofijos atmetimas, nepažįsta „prigimties“, Senajame Testamente nėra ir pačios prigimtinių teisių sampratos. Biblijos religijos pagrindas yra apreiškimas, ne prigimtis, o dorovingo elgesio šaltinis yra Halakah („kelias,,). D. Bell'as cituoja C. Straussą: „Prigimtis yra senesnė nei kokia nors tradicija; todėl ir gerbtinesnė nei tradicija. [...] Su šaknimis išraudama protėvių autoritetą, filosofija pripažįsta, kad būtent prigimtis yra autoritetas.“ Ir oponuoja: „Prigimties“ tikslas yra moralinė ir intelektualinė tobulybė. Jei tai – prigimties teisės pagrindas, teisės principai nekinta. Taigi Straussas daro išvadą, kad „prigimties atradimas prilygsta žmogiškų galimybių aktualizacijai; pačios savaime šios galimybės yra transistorinės, transsocialinės, transmoralinės ir transreliginės“ (ten pat, p. 242) Taigi išvada – gamtos pagrindai yra pastovūs ir nekintantys.

D. Bell'as su šia C. Strausso teorija nesutinka dėl trijų priežasčių. Pirmiausia dėl „prigimtinio tikslo“ (*natural end*) idėjos, kuri neišvengiamai kreipia žmogų „moralinio ir intelektualinio tobulumo link“. Tačiau jis abejoja, ar tokia imanentiškumo doktrina gali būti patvirtinta atsižvelgiant į žinomus istorijos faktus. „Arba, – toliau dėsto D. Bell'as – terminą „prigimties tikslas“ Straussas vartoja kaip „idealą“, kuris yra už žmogaus ir yra „matas“ žmogiškajai tikrovei vertinti; tuomet tai – klasikinė utopija. Bet jei taip, tai turime reikalą su panteizmu, Dievą pakeičiančiu gamtos idėja, ir iš to nieko nelaiminčiu“ (ten pat, p. 242). O trečiasis dalykas kalba apie tai, kad žmogus negali rasti tinkamos tapatybės kokiame nors visuotiniame kodekse, nes jo gyvenime neišvengiamai vyrauja įtampa tarp individualumo ir visuotinio.

Be šio yra ir kitoks atsakymas, kuriame mėginama ir atsižvelgti į istoriją, ir rasti nekintantį modelį. Tai Vico pasikartojimų teorija (XVIII a. I pusė), kurią vėliau pakartojo F. Nietzsche. Istoricisminiu požiūriu žmogus apibrėžiamas ne prigimties, bet istorijos aspektu, istorija aprašo vieną po kito sekančius besiskleidžiančių žmogaus galių etapus. Šis požiūris irgi problemiškas, nes jis negali paaiškinti, kodėl mes ir toliau vertiname praeitį bei nuolat naujai ją naudojame. Tačiau ir ši teorija veda į niekur, todėl į ją pačią nesigilinsime; įdomesnis yra išvalgus ir lakoniškas D. Bell'o pastebėjimas: „Istoricistinis atsakymas – prasimanymas. [...] žmogaus galias išplečia *techne*. Mes galime sukurti vis daugiau ir daugiau daiktų – mes išties keičiame gamtą. Socialinėje struktūroje (technoekonominėje tvarkoje) egzistuoja linijinio kitimo ir kaupimo principas. [...] Tačiau kultūroje vyksta ne kaupimas, o veikiau *ricorso* – grįžimas prie pamatinių, visiems žmonėms visais laikais ir visur kylančių klausimų, susijusių su žmogiškos situacijos baigtinumu ir įtampomis, gimstančiomis iš nuolatinio troškimo pasiekti *anapsus*. Tai – egzistenciniai klausimai, su kuriais istorijos sąmonėje susiduria visi žmonės: akistata su mirtimi, ištikimybės ir pareigos prigimtis, [...] atperkamoji meilės ar bendravimo galia. Atsakymai skiriasi, tačiau klausimai visada yra tie patys.“ (ten pat, p. 246).

Taigi galima padaryti tokią išvadą: kultūros principas yra nuolatinio grįžimo principas – ne savo formomis, bet temomis – grįžimo prie esminių modalumų, kylančių iš žmogiškos egzistencijos baigtinumo.

Per pastarąjį šimtmetį religijos galia nusilpo. Kadaisė buvęs bene vienintelis būdas pasauliui paaiškinti žmogaus nebetenkina. Jei tradicinėje visuomenėje religija kaip idėja ir kaip institucija aprėpė visą žmogaus gyvenimą, tai moder-

nioje visuomenėje ši gyvenimo erdvė gerokai susitraukė. Glaustai apibendrinkime tokio pasikeitimo priežastis: esminę krikščionybės atramą – Apreiškimą – išjudino racionalizmas, o pagrindinės jos dogmos buvo „demitologizuotos“ ir paverstos istorija. Šis nykimo procesas buvo dvigubas. Viena vertus, instituciniame lygmenyje vyko *sekuliarizacija*, t. y. menko institucinis autoritetas ir religijos kaip bendruomenės formos vaidmuo. Kita vertus, kultūriniame lygmenyje vyko *profanacija*, nes silpo teodicėja, vienintelė galinti paaiškinti žmogaus ryšį su anapusybe.

Ten, kur nusilpsta religijos, išskyla kultai. Kultas nuo formalios religijos skiriasi daugeliu reikšmingų dalykų. Kultui iš esmės būdingos pretenzijos į tam tikrą ezoterinį žinojimą, buvusį užmarštyje ir dabar atgijusį. Kulto dalyvis jaučiasi tarsi tyrinėjantis naujus ar anksčiau uždraustus elgesio būdus. Dėl šios priežasties kultą apibūdina numanomas magijos, o ne teologijos pabrėžimas, taip pat asmeninis ryšys su mokytoju (guru) ar grupe, o ne su institucija ar doktrina. Pasak D. Bell'o, kulto alkis – tai ritualo ir mito alkis.

D. Bell'as klausia, ar visa tai yra „naujos reformacijos“ pradžia, ir ryžtingai pareiškia, kad analogijos visuomet gundo, bet jos dažnai esti apgaulingos. Šiuokart naujasis kultinis religingumas neieško Sūnaus, per kurį būtų galima užmegzti ryšį su Tėvu be Bažnyčios tarpininkavimo. Jis tiesiog atskiria asmeninį tikėjimą nuo kumuliatyvinės (susikaupusios) istorinės tradicijos. „Naujojoje reformacijoje“ svarbiausia asmeninė patirtis ir su praeitimi nesusijęs asmeninis tikėjimas. Tokia situacija skatina klausti: visų pirma, ar tokia patirtis ir toks tikėjimas yra prasmingi be ryšio su kitais, patyrusiais tokias pačias permainas; antra, ar tikėjimas gali būti tiesiog naiviai sukurtas iš naujo, be atminties? Tai ko gi siekiama? Matyt, šiandien, Alexanderio Mitscherlich'o žodžiais tariant, siekiama sukurti „visuomenę be protėvių“. Autoriteto atme-

timas reiškia bet kokios tėvų idėjos atmetimą, pripažįstant tik bendraamžių grupę. Tačiau ar tokia visuomenė gali būti teologiškai ar net psichologiškai įmanoma? Antai Cliffordas Geertzas pažymi, kad „religinis tikėjimas – ne Bacono tipo kasdienės patirties indukcija, – nes tada visi būtume agnostikai, – o išankstinis tą patirtį transformuojančio autoriteto pripažinimas. Sutrikimai, skausmas, moraliniai paradokсай – Prasmės problema tėra viena paskatų, verčiančių žmones tikėti dievais, velniais, dvasiomis, totemais, [...], tačiau tai nėra pagrindas, ant kurio tie tikėjimai laikosi, – veikiau tai yra pagrindinė jų taikymo sritis“ (Geertz C. Kultūrų interpretavimas. 2005, p. 121).

Taigi nepaisant moderniosios kultūros netvarkos, koks nors religinis atsakymas tikrai subręs, mąsto D. Bell'as; anot jo, religija „yra sudėtinis žmogaus sąmonės dėmuo: kognityvinis (pažintinis) egzistavimo, 'bendros tvarkos' modelio ieškojimas; emocinis poreikis kurti ritualus ir sieti juos su šventumu; pirmapradis poreikis būti susijusiam su kitais arba su prasmių sistema, nulemsiančia transcendentinį požiūrį į save, ir egzistencinis poreikis išverti kančios ir mirties neišvengiamybę“ (Bell, p. 250).

Kai tradicijos ir institucijos tampa nelanksčios ar despotiškos arba kai balsų nedarna ir priešiškų tikėjimų plepalai darosi sunkiai pakeliami, žmonės ima ieškoti naujų atsakymų. Ir čia religija pirmoji ateina į pagalbą, nes ji siekia gyvų prasmių giliausiame būties lygmenyje. Tokioje situacijoje mes laukiame naujų pranašų, charizmatiškų, stiprių asmenybių, gebančių pralaužti tradicijos šventenybę ar praeitį denigiantį papročių luobą. Tačiau šiandien toks pranašas belstųsi į atdaras duris. Nes kas gi šiandien gina tradiciją?

Į šį klausimą D. Bell'as atsako taip: „Žmonijos kultūra yra žmonių kūrinys, pasaulio sandara, sauganti tęstinumą [...], tik žmonės žino savo likimą ir kuria ritualus, idant ne tik kad apsisaugotų nuo mirtingumo, bet ir puoselėtų 'padermės są-

monė, sutaikančią su likimu. Šia prasme religija yra transcendencijos akimirkos suvokimas, perėjimas nuo praeities, iš kurios žmogus turi ateiti (ir su kuria jis yra susijęs), prie naujo savęs kaip moralaus subjekto supratimo, laisvai pripažįstant praeitį (o ne tiesiog esant suformuota) ir grįžtant prie tradicijos tam, kad būtų išlaikytas moralinių prasmų tęstinumas“ (ten pat, p. 251).

Kaip žinia, kiekviena visuomenė turi tiek priėmimo, tiek išlaisvinimo ritualus. Moderniosios visuomenės problema yra ta, kad pats išlaisvinimas nuėjo taip toli, jog, deja, nebeteri ribų. O naujųjų kultūrų, siekiančių tam tikros naujos šventumo prasmės, nelaimė slypi ritualuose: jie vis dar tebėra išsilaisvinimo ritualai. Matyt, turėtų atsirasti koks nors naujas priėmimo ritualas, reiškiantis narystę bendruomenėje, susijusioje ir su praeitimi, ir su ateitimi. Tačiau, J. W. von Goethe's pastebėjimu, „jei nori valdyti tai, ką esi paveldėjęs iš savo protėvių, pirmiausia turi tai užsitarnauti“.

D. Bell'o nuomone, religinis įsipareigojimas jau savaime yra iššūkis moderniam liberaliam būdai, nes liberalus būdas ieško etinių atsakymų. Įsipareigojimas vien tik etikai problemiškas tuo, kad atskirumas tarsi išnyksta bendrumė (pvz., pirmąpradžiai tėvo ir sūnaus, individo ir genties ryšiai). Todėl akivaizdu, kad Apšvietos svajonė, t. y. jos Proto svajonė, *suvienyti* žmoniją yra tuščia. Tie žmonės, kurie gyvena kartų tęstinumu, turi turėti juos palaikančias vietines, parapines tapatybes. Betgi būti tik parapijiečiu reiškia prarasti ryšį su kitais žmonėmis, kitokiu pažinimu. O būti vien kosmopolitu reiškia neturėti šaknų. Todėl žmogaus gyvenimas neišvengiamai yra įtampa tarp to, kas atskira, ir to, kas bendra.

Mokslininkas siūlo kitokį požiūrio kampą. Mūsų gyvenimas gali ir turi skleistis ne tik pagal mums įprastą laiką ašį (praeitį, dabartį ir ateitį), bet ir erdvinę ašį, suvokiant pasaulį kaip *atskiras sritis*. Kad suvoktų transcendenciją, žmogui

būtiną sakralumo jausmą. Žmogus gali brautis į žemiškąjį pasaulį, jei nori perdirbti gamtą. O jei sritys nėra atskirtos, jei sakralumo nebėra, žmonija lieka savo norų ir egoizmo chaose, ją užvaldo moralės sferos griovimas. D. Bell'as klausia, ar mes neprivalėtume vėl nustatyti, kas sakralu, o kas pasaulietiška?

Apibendrinkime, šįsyk pasiremdami ilgoka citata iš 1996 m. baigiamojo žodžio; D. Bell'as rašo: „Man religija – tai ne Dievo ar dievų sritis. Tai būtiną sakralumo jausmą, to, kas yra už mūsų ir ko negalime peržengti, pojūtis. Judaizme yra *havdola*, arba atskyrimo, sąvoka, kurią pasitelkia Emile'is Durkheimas, pats kilęs iš rabinų giminės. Anot E. Durkheimo, tai atskyrimas švento nuo žemiško, transcendentinio nuo pasaulietinio, dvasiško nuo tamsaus. Vienas iš kaltinimų, mano mestų kapitalizmui ir modernizmui, yra tai, kad jiems nežabotai griauinant visus ryšius nebuvo „nieko šventa“. Kapitalizmo, dabar ir *postmodernizmo nesugebėjimas nustatyti nusizengimo ribas*, – o tai padarytų „prigimtinės teisės“ doktrina, – rodo, kad šių dviejų formų kultūriniai prieštaravimai išlieka“ (ten pat, p. 470). Išlieka ir esminis klausimas: kas liks iš civilizacijų ekonominės galios ir kultūrinio sinkretizmo, jei bus nutrauktas ryšys su tradicija ir religija?

Metodai ir priemonės

Paskaita, seminaras, savarankiška pateiktos literatūros analizė, atsakymas į klausimus.

Savikontrolės klausimai

1. Kokią įtaką dviejų tikrovių, sakraliosios ir pasaulietiškosios, skyrimui padarė modernybė?
2. Ar žinote ir, jei taip, išvardykite tapatybės formas, kuriomis žmonės susieja save su pasauliu?
3. Kaip reikėsi atsipalaidavimo ir suvaržymo dialektika Vakarų visuomenės istorijoje?
4. Apibrėžkite modernizmo (postmodernizmo) kaip kultūrinio sąjūdžio santykį su religija.

5. Kaip manote, kas liks iš civilizacijų ekonominės galios ir kultūrinio sinkretizmo, jei bus nutrauktas ryšys su tradicija ir religija?

Literatūra

1. Bell D. (2003). *Kapitalizmo kultūriniai prieštaravimai*. Vilnius: Alma littera.

2. *Estetikos ir meno filosofijos transformacijos*. (2005). Sud. A. Andrijauskas. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

3. *Ties grožio vertybėmis*. (1944, antras fotografuotas leidimas). Sud. R. Serapinas. Vilnius: Baltos lankos.

4. *Grožio kontūrai*. (1980). Sud. B. Kuzmickas. Vilnius: Mintis.

5. Geertz C. (2005). *Kultūrų interpretavimas*. Vilnius: Baltos lankos.

Parengė doc. dr. Laima Šinkūnaitė

2.5. TEMA. Kultūros politikos samprata.

Studijų tikslai

- Suformuluoti plačiąją ir siaurąją (naudojamą dėstoma-me dalyke) kultūros sampratą.
- Apibrėžti kultūros politiką ir jos apimtį.
- Įvardyti kultūros politikos tipus.

Sąvokos ir apibrėžimai

Kultūra – tai dvasines ir medžiagines vertybes perteikian-tys žmonių kūrybos produktai.

Civilizacija – žmonijos pasiektas gamtos jėgų įvaldymo medžiaginis ir techninis lygis.

Kultūros politika – sociumo (valstybės, visuomenės) kryptinga įtaka dvasinių ir medžiaginių vertybių kūrimui, išsaugojimui, perteikimui ir naudojimui.

Kultūros politikos tipas – galimi keli santykio su kultūra būdai: 1) kultūros produktų paklausą natūraliai reguliuoja rinka, 2) valstybė globoja (remia, saugo) pasirinktas kultūros vertybes, 3) derinamos laisvos rinkos ir kryptingo tausojimo pozicijos.

Lotynų kalbos žodis *cultura* reiškia „apdirbimą, ugdymą, tobulinimą, vystymą, garbinimą“. Tai sąvoka, sukurta Senovės Romoje. Į klausimą „Kas yra kultūra?“ lengviau atsakyti apibrėžiant, kas ji nėra. Nuo XVII a. Europoje klostėsi kultūros kaip natūros priešybės samprata. Ši opozicija atskiria dvi pasaulio sferas – gamtinę ir žmogaus sukurtą. *Kultūra* – tai dvasines ir medžiagines vertybes perteikiantys žmonių kūrybos produktai. Tačiau dar reikėtų skirti kultūrą ir civilizaciją. *Civilizacijos* sąvoka dažniausiai apibūdinamas žmonijos pasiektas gamtos jėgų įvaldymo lygis. Civilizacija remiasi technikos, mokslo, gamybos pažanga ir kitaip dar yra vadi-

nama materialine kultūra. Tyrinėtojas Arnoldas Toynbee'is civilizacijos požymiais laiko valdžios, prekybos, miestų, rašto, mokslo, monumentaliosios architektūros atsiradimą. Nors miestų ir pastatų architektūra turi materialų pavidalą, šios sferos sietinos su dvasinėmis vertybėmis, kaip ir menas, mokslas, švietimas. Plačiąja prasme civilizacija apima žinias, tikėjimus, menus, moralę, teisę, papročius. Kultūros sąvoka taip pat kartais labai išplečiama ir išskaidoma (buities kultūra, politinė kultūra, darbo, elgesio, fizinė kultūra ir kt.). Vis dėlto civilizacijos ir kultūros sąvokų prasmės laukų nereikėtų tapatinti; kultūros sfera siauresnė, labiau susieta su kūryba, žmogaus kūrybinių galių įkūnijimu. Kitose šio kurso temose dažnai plėtojama mintis, jog įvairių kultūros filosofijos mokyklų požiūriai į kultūrą buvo skirtingi: juose galima pastebėti teocentriškąją, abstraktaus humanizmo, vulgaraus technizmo, scientistinio optimizmo ir kitokias dominantes.

Šioje „Kultūros politikos“ dėstyto kursui skirtoje medžiagoje kultūros samprata traktuojama siauresne prasme. Laikome, jog **kultūra – tai dvasinių ir medžiaginių vertybių kūrimas bei jų perteikimas ir naudojimas**. Aprėpiamos visos meninės kūrybos rūšys, įskaitant literatūrą ir neprofesionaliąją etninę tradiciją, taip pat seniau sukurtas kultūrinis palikimas, saugomas muziejuose, archyvuose, bibliotekose bei egzistuojantis žmonių gyvenamose vietovėse (nekilnojami paveldo objektai). Puoselėdama dvasines vertybes, kultūra tiesiogiai nekuria pelningo produkto ir todėl dažniausiai negali pati savęs materialiai išlaikyti. Jai reikalinga valstybės ir mecenatų parama. Rentabili būna tik masinė, komercinė kultūra. Todėl kultūra kartais skirstoma į „aukštąją“ ir „masinę“.

Kadangi sociumo egzistencijoje kultūros vaidmuo yra labai svarbus (ji gali būti religijos pakaitalas, ideologijos ne-

šėja, prestižo ženklas), natūralu, jog visuomenei, valstybei rūpi kultūros būklė, jos palaikymas, plėtojimas. Tam tikrų kryptingų postūmių formavimas ir yra vadinamas **kultūros politika**. Kultūros politika įkūnijama sistemingomis nuostatomis, kuriomis vadovaujasi ją vykdančios institucijos. Naudojamasi biurokratiniais mechanizmais: siekiamos užsibrėžtų tikslų, institucijos finansuoja, prašo, lavina, platina, atmeta meninės veiklos dalyvius arba jų sukurtą produkciją. Vyriausybės organizacijos, profesinės sąjungos, universitetai, visuomeniniai judėjimai, bendruomenių grupės, įvairūs fondai teikia paramą, kontroliuoja, reklamuoja, moko ir vertina kūrybingus asmenis. Pavyzdžiui, kino kompanijos gali rinktis tuos scenarijus, kurie atspindi šalies problemas, verslininkai – finansuoti simfoninės muzikos renginius, norėdami atkreipti į save dėmesį ir pan. Motyvacija gali kilti iš teisinių doktrinų, pilietinio švietimo, turizmo tikslų, komercinių planų ar filantropinių norų.

Egzistuoja du pagrindiniai kultūros politikos tipai. Pirmojo atstovai įsivaizduoja, jog *rinka natūraliai nustato ir paskirsto* kultūrinius prioritetus. Antrasis tipas deklaruoja poreikį *tausoti* tam tikrus materialiosios kultūros objektus kaip transcendentistiškai vertingus daiktus, neapsaugotus nuo visuomenės abejingumo ir vertės nesupratimo. Pastarosios pozicijos besilaikanti valstybė Vakarų visuomenėse neretai kritikuojama kaip „kultūros teisėja“ (Miller T., Yudice G., p. 16). Vis dėlto kai kada natūralios rinkos ir saugos bei priežiūros pozicijos gali būti suderintos, nes rinkla laikoma tinkama vieta kultūros plėtrai, tuo tarpu paveldą, ypač vietinį, globoja valstybė. Taigi galimas mišrus kultūros politikos tipas, jungiantis dviejų pirmųjų tipų bruožus. Kaip teigia T. Miller ir G. Yudice, pirmajame ir trečiajame pasauliuose pastebima vis labiau stiprėjanti vyriausybių vykdoma ko-

mercinė paveldo politika. Paveldo turizmas pritraukia kapitalo įmones, valstybės paramą ir tarptautinių finansinių institucijų investicijas.

Administravimo požiūriu kultūrai priskiriamos meno, kai kurios švietimo ir mokslo sferos; valstybėse paprastai už jas atsakingos Kultūros ministerijos, departamentai, savivaldybių (municipalitetų) kultūros skyriai. Kultūros įstaigų tinklą sudaro meno centrai, muziejai, teatrai, viešosios bibliotekos, koncertų, kino salės, aukštosios mokyklos, rengiančios būsimus kultūros proceso dalyvius. **Kultūros politika** – tai valstybės ir jai atstovaujančių institucijų santykis su kultūros objektais ir subjektais. Šis santykis išreiškiamas deklaruojamais valstybės prioritetais, finansavimu, globa arba jos nebuvimu. Kultūros politika apima:

- šiuolaikinių kultūros procesų organizavimą ir valdymą (architektūros ir urbanistikos, plastinių ir vizualinių menų, literatūros ir laikinių menų: teatro, muzikos, šokio, kino, taip pat etnokultūros ir mėgėjų meno);
- kultūros paveldo saugojimą (nekilnojamas kultūros paveldas, kilnojamas kultūros paveldas, nemedžiaginis paveldas, kalba, muziejai, archyvai, bibliotekos);
- kultūros pažinimo sklaidą, edukaciją (ugdymo ir mokymo įstaigos, turizmo plėtra).

Kultūra laikoma viena iš pačių svarbiausių visuomenės grupės, tautos, valstybės identitetą apibūdinančių kategorijų. Lietuvos valstybė yra įsipareigojusi rūpintis kultūros sklaida ir apsauga. Deklaruojamos pagrindinės nuostatos reprezentuoja *tausojančios kultūros politikos tipą*.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) preambulėje sakoma, jog ją skelbia *lietuvių tauta [...], išsaugojusi savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius*, t. y. kultūros požymiai įvardijami kaip vienijantis ir nepriklausomos valstybės teises

paskelbti įgalinantis pagrindas. Konstitucijos dalyje, skirtoje visuomenės ir valstybės santykiams apibrėžti, išdėstytas 42 straipsnis, skirtas kultūros raiškai ir apsaugai: *Kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi. Valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga. Dvasinius ir materialinius autorius interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas.*

Lietuvos Respublikos **nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo** (1996 m.) preambulėje sakoma, jog *Lietuvos valstybė, besiremianti Europą vienijančios krikščioniškosios kultūros pagrindais [...] siekė ir tebesiekia išsaugoti savo laisvę, garantuoti saugią ir laisvą raidą savo etninėje žemėje, puoselėti tautinę tapatybę, ugdyti prigimtinės kūrybos galias ir prisidėti prie pasaulio pažangos.*

Pirmojoje įstatymo dalyje įvardyti šie nacionalinio saugumo objektai: žmogaus ir piliečio teisės, laisvės bei asmens saugumas; tautos puoselėjamos vertybės, jos teisės ir laisvos raidos sąlygos; valstybės nepriklausomybė; konstitucinė santvarka; valstybės teritorijos vientisumas; aplinka ir kultūros paveldas. Kaip matome, dvasinės vertybės ir kultūros paveldas laikomi esminiais valstybės identiteto garantais. Valstybė prisiima užduotį užtikrinti nacionalinį saugumą. Greta stabilų teisinių pagrindų, ekonominės, socialinės politikos įvardyta ir valstybės kultūros politika: *Valstybės pareiga – globoti natūralią tautinės kultūros raidą, saugoti ją nuo griauinančio antihumanistinės pseudokultūros poveikio, puoselėti lietuvių kalbą, saugoti intelektualinį potencialą, lietuvių tautos ir tautinių bendrijų kultūros paveldą. Švietimo ir auklėjimo sistema turi ugdyti pilietiškumą, tautinį sąmoningumą, pakantą ir pagarbą kitoms tautoms.* Tai glausta, tačiau iškalbinga mūsų šalies kultūros politikos deklaracija.

Lietuvos valstybės įsipareigojimai kultūrai detalizuoti Vyriausybės programose ir įvairių institucijų nutarimuose.

Atgavusi nepriklausomybę ir 2004 m. tapusi Europos Sąjungos nare, Lietuva savo kultūros politiką gretina su tarptautinėmis nuostatomis kultūros srityje. Jas plačiausiai deklaruoja specializuota JTO įstaiga – UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, įkurta 1946 m. lapkričio 4 d.). Europos Tarybos šalių vyriausybės jau 1954 m. Paryžiuje yra pasirašiusios **Europos kultūros konvenciją**, kurioje ET narės ir kandidatės skatinamos pažinti susitariančių šalių kalbas, istoriją ir civilizaciją. Pripažįstamas bendras Europos kultūros paveldas, šalys skatinamos jį saugoti ir populiarinti. 1982 m. UNESCO surengtos Tarptautinės konferencijos kultūros politikos klausimais (*MONDIACULT*) delegatai sutarė, kad: *Kultūra suteikia žmogui savižinos galimybę. Per kultūrą asmuo save išreiškia, supranta, pripažįsta savąjį netobulumą, suabejoja pasiekimais, nepailstamai siekia naujų prasmų ir kuria darbą, kuriais peržengia savuosius trūkumus.*

Metodai ir priemonės

Paskaita, savarankiškas susipažinimas su nurodyta medžiaga kultūros politikos tema, diskusija seminaro metu.

Savikontrolės klausimai

1. Kaip suprantame ir praktiškai taikome kultūros sąvoką?
2. Paaiškinkite, kas yra kultūros politika?
3. Kokie gali būti valstybės požiūriai į kultūros reguliavimą?
4. Koks yra Lietuvos valstybės požiūris į kultūrą, kokiuose dokumentuose jis atsispindi?
5. Pakomentuokite *LR Konstitucijos ir Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo* nuostatas kultūros politikos aspektu.

Literatūra

1. Miller T., Yudice G. (2002). *Cultural Policy*. London: SAGE Publications Ltd.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. (1992). Prieiga per internetą: www.lrs.lt.
3. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. (1996). Prieiga per internetą: www.lrs.lt.
4. Lietuvos kultūros svetainė: www.culture.lt.
5. Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija. Prieiga per internetą: www.unesco.lt.

Parengė prof. dr. Nijolė Tolvaišienė

2.6. TEMA. Užsienio šalių dabartinės kultūros politikos tendencijos (Latvija, Švedija ir Austrija)

Studijų tikslai

Išnagrinėti Latvijos, Švedijos ir Austrijos valstybinės kultūros politikos tendencijas:

- Supažindinti su šalių kultūros politikos istorija.
- Išnagrinėti kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo sistemą, įvardyti svarbiausias kultūrą kuruojančias institucijas bei apibrėžti jų veiklos sritis.
- Išanalizuoti kultūros politikos tikslus ir prioritetus.
- Išnagrinėti menininkų rėmimo būdus ir nustatyti geriausias kūrybinę veiklą skatinančias finansines priemones.
- Išanalizuoti ir įvertinti kultūros produktų ir menininkų pajamų apmokestinimo sistemas.
- Išnagrinėti gyventojų dalyvavimo kultūros procesuose rodiklius ir nustatyti optimaliausius skatinimo būdus.

Sąvokos ir apibrėžimai

Devalvacija – vertės sumažėjimas, sumenkimas.

Federacinė respublika – jungtinė valstybė, sudaryta iš atskirų subjektų, turinti centrinius valdžios organus, kuriems subjektai, įeinantys į federaciją, yra perleidę dalį savo suverenių teisių. Politinių sprendimų priėmimo kompetencija yra konstituciškai išdalinta centrinių valdymo institucijoms ir federacijos subjektams.

Pridėtinės vertės mokestis – mokestis, imamas nuo papildomai sukurtos vertės ir antkainių.

Tvari raida arba darnus vystymasis – ekologinės, socialinės, ekonominės, kultūrinės ir kitų sričių kaitos ribojimas, siekiant neišsekinti ateities resursų. Tvarios raidos pagrindiniai principai: vartojimo mažinimas, daugkartinis panaudojimas, perdirbimas.

Socialinės gerovės valstybė – šalis, kurioje veikia teisinga ir efektyvi lėšų perskirstymo sistema, leidžianti užtikrinti stabilų pragyvenimo lygį visiems krašto gyventojams.

Europos šalių valstybinės kultūros politikos tendencijos analizuojamos, remiantis trijų valstybių – Latvijos, Švedijos ir Austrijos – kelių paskutinių metų (2000–2005) patirtimi. Minėtos Europos Sąjungos valstybės pasirinktos neatsitiktinai – skirtinga šalių politinė, socialinė ir ekonominė praeitis lėmė savitą kultūros politikos sampratą, raidą ir ateities perspektyvas.

Istorinė apžvalga

Latvijos ir Lietuvos valstybes sieja ne tik kaimyniniai ryšiai, bet ir XIX bei XX a. išgyventos sudėtingos metamorfозės. Visą XIX a. carinė Rusijos priespauda neleido laisvai plėtotis kultūriniais procesams. 1918–1940 m. Latvijai atsisakyus nuo Rusijos imperijos ir sukūrus nepriklausomą valstybę, nebuvo spėtas suformuoti tvirtas kultūros politikos pagrindas. 1940 m. Latviją okupavus Sovietų Sąjungai, šalis vėl prarado savo nepriklausomybę ir ją atkūrė tikrai 1990 metais. Sovietmečiu Latvijos, kaip ir Lietuvos, kultūra buvo pajungta sovietinei ideologijai skleisti, minties ir kūrybos laisvė buvo visiškai suvaržytos. XX a. paskutiniame dešimtmetyje Latvija išgyveno sudėtingas transformacijas: formaliai totalitarinis režimas jau 1990 m. buvo pakeistas į liberalią demokratinę valstybės santvarką, tačiau sovietinio palikimo – labai giliai įsišaknijusio autokratinio administracinio visų socialinių sričių, taip pat ir kultūros – valdymo kaitos sudėtingas procesas tebesitęsia ir šiandien. Demokratinėmis vertybėmis paremtos įstatyminės bazės formavimas, administracinės struktūros keitimas, ekonomikos liberalizacija, laisvos rinkos kūrimas, privatizavimas – visi šie fakto-

riai darė įtaką kultūros sferos kaitai. Iki 2000 m. pertvarkant kultūros politikos modelį ir reformuojant kultūros institucijas pagrindinis dėmesys buvo koncentruojamas į šių problemų sprendimą:

- įvairių kultūros sričių darbuotojų įtraukimą kuriant valstybinę kultūros politiką;
- teisinės bazės kūrimą;
- kultūros procesų decentralizaciją;
- kultūros politikos kuravimo ir atsakomybės paskirstymą visose valstybės valdymo grandyse;
- kultūros institucijų ir kultūros verslo (kino, knygų leidybos ir kt.) finansavimo ir nuosavybės klausimų sprendimą.

Sovietmečiu „internacionalizmu“ pagrįsta kultūros politika buvo nukreipta į tautinės tapatybės ir tradicinės kultūrinės aplinkos naikinimą. Tokios politikos pasekmės yra skaudžios – nemažai Latvijos gyventojų, priklausančių skirtingoms etninėms grupėms, prarado savo identitetą, susiformavo nauja, kultūrinių tradicijų nesaistoma bendruomenė. Todėl dabartinės Latvijos valstybinės kultūros politikos viena iš prioritetinių sričių yra ir etninės tapatybės atgaivinimo problema.

2004 m. Latvija buvo priimta į Europos Sąjungą. Per pastaruosius Latvijos nepriklausomybės metus pasiekta nemažai, tačiau kultūros politikos tradicijos nebuvimas, tautai reikšmingų kultūrinių institucijų komplikauta raida, sovietinės okupacijos paliktų specifinių padarinių šalinimas ir naujos demokratinės sistemos kūrimas reikalauja iš Latvijos (ir kitų posovietinių valstybių) politinių institucijų žymiai didesnių pastangų nei kitose ES valstybėse.

Visiškai kitokią istorinę praeitį turi Švedija. Šios valstybės politinė, ekonominė ir kultūrinė raida jau kelis šimtmečius vyksta gana nuosekliai, nepatirdama didelių sukrėtimų.

Dauguma reikšmingų Švedijos kultūros institucijų, tokių kaip Karališkoji opera, Karališkasis dramos teatras, Karališkoji biblioteka, Nacionalinis archyvas, Nacionalinė paveldo apsaugos taryba, Karališkoji vaizduojamojo meno akademija ir kt., buvo įkurtos karališkos šeimos iniciatyva XVII–XIX a. Kita svarbi kultūros globėja buvo bažnyčia, kuri rūpinosi švietimu – steigė pradines mokyklas ir gimnazijas. XIX a. daugumą minėtų institucijų savo žinion perėmė modernėjanti Švedijos valstybė. XX a. pr. Švedijoje pradėjo formuotis žmonių socialine gerove paremta politinė demokratinė sistema. Tuo metu kultūros politikos vienas iš tikslų buvo steigti ir išlaikyti viešuosius muziejus, koncertų sales ir bibliotekas. Prie šio proceso nemažai prisidėjo ir privatūs rėmėjai. Valstybė, suvokdama, kokį didelį poveikį žmonių švietimui daro naujieji populiarūs kultūros instrumentai – kinas ir plokštelių leidyba, ėmėsi šių sričių kontrolės. Po II pasaulinio karo, kuris beveik nepalietė Švedijos, pradėtos modernizuoti jau egzistuojančios ir įkurtos naujos kultūros institucijos – tai muzikos atlikėjų ir dailės parodų gastroles rengiančios organizacijos, Filmų institutas, municipalinės muzikos mokyklos, valstybinės muzikos ir teatro mokyklos, Autorių fondas, remiantis rašytojus ir kt. XX a. antroje pusėje šioje šalyje demokratinė sistema jau buvo galutinai susiformavusi, o vienu iš didžiausių laimėjimų kultūros politikos srityje tapo pasibaigusi decentralizacija. Pastaraisiais metais kultūros procesus ir produktus kuruoja ir iš savo biudžetų remia ne tik valstybinės, bet ir regioninės bei municipalinės institucijos. Toks finansavimo modelis užtikrina kultūros sklaidą visuose šalies regionuose, todėl Švedijoje nėra provincijų, kurių nepasiektų šiuolaikiniai kultūriniai procesai.

Kiek kitokia istorinė situacija susiklostė Austrijoje. XX a. pr., po I pasaulinio karo žlugus Austrijos–Vengrijos

imperijai, ši šalis tapo respublika. Tačiau tarpukario metai politiškai ir ekonomiškai buvo sunkūs, todėl kultūrai buvo skiriamas gana mažas dėmesys. 1938–1945 m. Austrija buvo aneksuota fašistinės Vokietijos ir turėjo tik provincijos statusą. 1945–1955 m. ši valstybė buvo valdoma sąjungininkų koalicijos. Po II pasaulinio karo valstybės kuruojamas kultūrinis gyvenimas buvo absoliučiai apolitiškas ir siekė prestižškumo. Paramą gaudavo tradiciniai federaliniai teatrai ir festivaliai, o modernūs kultūros reiškiniai buvo visiškai ignoruojami. XX a. septintajame–aštuntajame dešimtmetyje situacija radikaliai pasikeitė. Austrijoje, kaip ir daugelyje Vakarų Europos valstybių, kultūros avangardas ir jo sklaida buvo suvokta kaip svarbus įrankis, kurį galima panaudoti politikos plotmėje. Todėl valstybinė kultūros samprata buvo labai praplėsta, į ją įtraukiant visus žmonių išraiškos būdus, o kultūros politika tapo socialinės politikos sudedamąja dalimi. Aštuntajame dešimtmetyje prasidėjo gana glaudus valstybinių institucijų ir kūrėjų bei kuratorių bendradarbiavimas, paskatinęs demokratiškesnės finansavimo sistemos suformavimą. Tuo pat metu, stengiantis panaikinti atskirtį tarp centrų ir provincijos, pradėta plėtoti visus regionus apimanti kultūros švietimo sistema. Šių procesų teigiami rezultatai atsiskleidė devintajame dešimtmetyje, kai Austrijoje prasidėjo tikras kultūrinis bumas – buvo organizuojama gausybė renginių, o išlaidos kultūrai, lyginant su prieš tai buvusiu 25 m. vidurkiu, išaugo 7 kartus. Dešimtajame dešimtmetyje kultūros politikos prioritetai buvo susiję su procesų rėmimu ir objektų privatizavimu. Nuo 2000 m. išryškėja naujos kultūros traktavimo tendencijos. Ypač didelis dėmesys skiriamas prestižinei kultūrai, kūrybinėms industrijoms ir ekonomiškai rentabiliems projektams, kurie prisideda prie turizmo plėtojimo. Kultūra suvokiama kaip pajamų šaltinis.

Nacionaliniai kultūros apibrėžimai

Švedijoje, Austrijoje ir Latvijoje kultūros politikos formavimas grindžiamas plačiąja kultūros samprata, neapsiribojant tik elitiniais reiškiniais. Šios šalys yra pritarusios tarptautiniam kultūros apibrėžimui, kuris teigia, kad *kultūra plačiąja prasme – tai visas kompleksas savitų dvasinių, intelektualių, emocinių ir materialių ypatybių, kurios charakterizuoja visuomenę ar socialinę grupę. Kultūra aprėpia ne vien raštiją ir menus, bet taip pat ir gyvensenos modelius, pamatines žmogaus teises, vertybių sistemas, tradicijas ir tikėjimus*. Šiame apibrėžime detalizuota ir 190 pasaulio valstybių patvirtinta šiuolaikinė kultūros samprata atliepia *Pasaulinės kultūros politikos konferencijos* (Mechiko, 1982), *Pasaulinės kultūros ir plėtros komisijos pranešimo, Tarpvvyriausybinės kultūros politikos ir plėtros konferencijos* (Stokholmas, 1998) išvadas bei pagrindžia UNESCO *Pasaulinę kultūrinės įvairovės deklaraciją*. Tačiau kiekviena šalis savo teisiniuose dokumentuose pateikia ir individualų požiūrį į kultūrą, sudėlioja skirtingus akcentus. Latvijos *Pagrindiniuose kultūros politikos pasiūlymuose* (1995 m.) pateiktame apibrėžime teigiama: *Kultūra egzistuoja ir yra atpažįstama kiekvienoje žmogaus veikloje kaip neabejotina vertybė. Ji formuoja ir daro įtaką nacijoms ir atskiriems individams. Kultūros misija – tai humaniškujų vertybių sklaida tarp atskirų individų, visuomenių ir nacijų bei palankios terpės sukūrimas žmogiškajai egzistencijai suvokti*. Švedijoje ir Austrijoje nėra oficialių kultūros apibrėžimų, tačiau Švedijos kultūros programose, parengtose 1974 ir 1996 m., *kultūra įvardijama kaip svarbiausia visiems pasiekiamą privilegija, esminė demokratijos sąlyga, užtikrinanti individo ir visuomenės gerovę*. Tuo tarpu Austrijoje kiek didesnis dėmesys skiriamas elitiniams kultūros reiškiniais, tačiau federalinės žemės teisiniuose dokumentuose akcen-

tuojamas konkrečiam regionui būdingos specifinės kultūrinės veiklos skatinimas.

Kultūros politikos formavimo ir įgyvendinimo sistema

Vienaip ar kitaip apibrėžtos kultūros sampratos įgyvendinimui užtikrinti kiekvienoje šalyje yra suformuota savita sistema.

Latvijoje Seimas ir Ministrų kabinetas nustato pagrindines politikos (taip pat kultūros) gaires, rengia ir tvirtina įstatymus bei skirsto ir tvirtina biudžetą. Kultūrą šioje šalyje valstybiniu lygmeniu kuruoja **Kultūros ministerija**, atsakinga už kultūros procesų strategijos plėtotę, kultūros politikos ir kultūrinės edukacijos įgyvendinimą, priežiūrą ir finansavimą. Šios institucijos jurisdikcijoje yra:

- bibliotekos,
- muziejai,
- muzika,
- dailė,
- tautinis menas,
- teatras,
- literatūra,
- kino menas,
- kultūrinė edukacija,
- paminklų ir archyvų apsauga.

Kaip jau minėta, Latvijoje pastarąjį dešimtmetį vykdoma decentralizacija palietė ir kultūros sferą. Viena iš pirmųjų institucijų, įkurtų siekiant sumažinti ministerijos vaidmenį, buvo **Kultūrinio kapitalo fondas** (1998 m.). Jo veikla pakeitė kultūros rėmimo sistemą, nes fondo pagrindinė funkcija – kultūros projektų finansavimas – buvo perimta iš Kultūros ministerijos. Siekiant užtikrinti skaidrų lėšų paskirstymą, projektus atrenka ekspertų taryba, o juos tvirtina fondo taryba. Dėl tos pačios

priežasties ekspertų tarybą sudaro kas dvejus metus besikeičiantys septyni skirtingų kultūros sričių specialistai, kuriuos į šias pareigas siūlo vyriausybės ir nevyriausybės kultūros organizacijos. Fondo taryba yra svarbiausias šios institucijos administracinis organas, kurio sudėtis taip pat keičiama kas dvejus metus. Kultūros ministras vadovauja tarybai, kurioje dirba Finansų ministerijos, Nacionalinės kultūros komisijos, kūrybinių susivienijimų, Latvijos savivaldybių susivienijimo atstovai bei kiekvienos srities ekspertų grupės vadovai. Tačiau šis fondas yra beveik vienintelis kultūros procesų finansuotojas.

Dar viena priemonė, mažinanti centralizuotą valdymą – tai nevyriausybines organizacijas – kūrybines sąjungas, konsultacines tarybas, rėmimo fondus ir kt. – įtraukti formuojant ir įgyvendinant kultūros politiką. Šalyje pastaruoju metu įsteigta keletas konsultacinių komisijų ir tarybų, kurios apima daugumą kultūros sferų ir įsijungia į kultūros politikos formavimo bei finansavimo paskirstymo procesus. Gana reikšmingas pozicijas užima nuo 1995 m. dirbanti **Nacionalinė kultūros komisija**, kurios pagrindiniai uždaviniai yra:

- skatinti visuomenę dalyvauti kultūros gyvenime,
- stiprinti valstybinių ir privačių institucijų bei atskirų individų bendradarbiavimą.

Taip pat vis svaresnį patariamąjį balsą įgauna ir kitos organizacijos – Nacionalinė muziejų taryba (įkurta 1998 m.), Nacionalinė bibliotekų taryba (įkurta 1998 m.), Nacionalinė teatro taryba (įkurta 2000 m.), Vaizduojamųjų menų taryba (įkurta 2001 m.), Latvijos muzikos taryba (įkurta 2002 m.), Literatūros ir leidybos taryba (įkurta 2003 m.), Latvijos filmų taryba (įkurta 2004 m.), Baltijos valstybių kultūros paveldo komitetas. Dėl šių institucijų veiklos laipsniškai mažėja ministerijos, kaip vienvaldės šalies kultūrinį gyvenimą lemiančios institucijos, vaidmuo.

Žingsnis po žingsnio į kultūros procesų vadybos sritį žengia ir savivaldybės. Jos, bendradarbiaudamos su Kultūros ministerija, plėtoja savo kultūros politikos strategiją ir tampa vis savarankiškesnės, pasirinkdamos prioritetinių kultūros procesų turinį ir charakterį bei užtikrindamos finansavimą. Reikėtų paminėti, kad pasirinktas decentralizacijos procesas yra viena iš geriausių priemonių, užtikrinančių gana skaidrų visų sričių finansavimą ir tolygią kultūrinę sklaidą visuose šalies regionuose, tačiau jo įgyvendinimas yra gana sudėtingas, priklausantis nuo daugelio politinių, ekonominių faktorių, administracinio suskirstymo ir žmogiškųjų išteklių. Latvijoje 2004 m. vyriausybė skyrė 63,73%, o savivaldybės – 36,27% visų valstybės kultūrai teikiamų lėšų. Apskritys finansavimo procese visai nedalyvauja. Tad Latvijos dar laukia ilgas kelias, nes kol kas formuojant kultūros gyvenimą daug lemia ministerija, nėra aiškios takoskyros tarp valstybės ir savivaldos kuruojamų kultūros procesų.

Švedijos situacija gerokai skiriasi nuo Latvijos. Kultūros politikos kūrimas ir įgyvendinimas grindžiamas valstybinių, pilietinių bei visuomeninių organizacijų ir kultūros profesionalų susivienijimų glaudžiu bendradarbiavimu. Čia kultūriniai procesai valdomi decentralizuotai, politiką kuriančios ir ją realizuojančios institucijos yra atskirtos, todėl galima užtikrinti patikimą procesų valdymą ir strategijos įgyvendinimo kontrolę. Į kokybę orientuota Švedijos kultūros politika apima ribotą skaičių sričių, t. y. meną, dizainą, mediją, saviveiklą ir edukaciją, kultūros paveldą, užribyje palikdama masinės–komercinės kultūros apraiškas.

Centrinė valdžia yra atsakinga už kultūros politikos koordinavimą ir ilgalaikių strategijų kūrimą, o jos atstovė – **Kultūros ministerija** kuruoja kultūros, žiniasklaidos, dizaino ir religijos sritis. Tuo tarpu valstybinė **Švedijos nacionalinė**

kultūros reikalų taryba yra atsakinga už kultūros politikos realizaciją. Ši institucija:

- įgyvendina parlamento apibrėžtą kultūros politiką,
- rūpinasi teatro, šokio, muzikos, literatūros, dailės, kultūros periodinių leidinių, bibliotekų, muziejų ir parodų finansavimu,
- teikia Švedijos vyriausybei informaciją, reikalingą kultūros politikai formuoti,
- platina informaciją apie kultūrą ir kultūros politiką,
- kartu su Nacionaliniu paveldo departamentu dalyvauja kultūrinių kontaktų programose ir bendradarbiauja su Europos ir kt. žemynų valstybėmis.

Švedijoje yra per 40 įvairių institucijų, viešųjų agentūrų ir fondų (Nacionalinis paveldo departamentas, Nacionaliniai archyvai, Švedijos filmų institutas, Nacionalinė meno taryba ir kt.), kurie aktyviai dalyvauja kuriant kultūros procesus. Šios organizacijos yra pavaldžios Kultūros ministerijai, tačiau yra gana savarankiškos.

Šalyje aiškiai padalintas ir kultūros institucijų finansavimas:

- Parlamentas tvirtina nacionalinių kultūros institucijų: *Operos, Modernaus meno muziejaus, Švedijos autorių fondo* ir kt. finansavimą.
- Kitas institucijas kartu finansuoja Švedijos nacionalinė kultūros reikalų taryba, savivaldybės ir (arba) regiono administracija. Šiai grupei priskiriami regioniniai muziejai, teatrai ir simfoniniai orkestrai, nepriklausomos teatrų trupės, apygardų bibliotekos ir kt.

Švedijoje kultūros procesus remia ir apskričių tarybos. Iš viso yra 18 apskričių, kurias sudaro kelios gretimos savivaldybės. Apskričių tarybos renka mokesčius ir yra atsakingos

už sveikatos apsaugą ir kultūrą, dalį savo biudžeto skiria regioniniams teatrams, orkestrams, ir apskričių bei ligoninių bibliotekoms.

Savivaldybės (jų yra 290) kuruoja viešąsias bibliotekas, muzikos mokyklas, teatrus, dailės galerijas ir muziejus bei rūpinasi suaugusiųjų kultūrine edukacija. Lėšos daugiausiai skiriamos iš savivaldybių surenkamų mokesčių.

Švedijoje vyriausybė skiria 47%, apskritys – 10%, o savivaldybės – 43% visų valstybės kultūrai finansuoti skirtų lėšų. Šie skaičiai patvirtina kultūros rėmimo ir sklaidos procesų decentralizaciją, nulėmusią regionų ir savivaldybių, vietinių bendruomenių ir subkultūrinių grupių dalyvavimą kultūros savireguliacijos procese. Nepaisant visų teigiamų decentralizacijos pasekmių, pastebima ir tam tikra priklausomybė nuo valstybinio biudžeto, kurio dalis skiriama regionams ir savivaldybėms, paskirstymo. Susiklosčiusi situacija labai pasikeisti negali, nes šioje šalyje gana atsargiai žiūrima į rinkos santykius ir privatų kultūros rėmimą. Kita vertus, socialinės gerovės principais paremta demokratinė sistema užtikrina tolygų visų apskričių ir savivaldybių finansavimą bei stabilią kultūrinių procesų raidą.

Iš trijų nagrinėjamų valstybių Austrija išsiskiria savo federacinės valstybės statusu. Šalies konstitucijoje nurodoma, kad visos devynios federalinės žemės (*Bundesländer*) turi kultūrinį suverenitetą, o federalinė valdžia yra atsakinga už mokslo ir technikos archyvus bei bibliotekas, meno ir mokslo kolekcijas, federalinės priklausomybės kultūros objektus (federalinius muziejus, bibliotekas ir kt.). Tačiau praktiškai federalinė valdžia remia didesnę dalį kultūros procesų nei federalinės žemės. Už Austrijos kultūros politikos formavimą ir įgyvendinimą (federaliniu lygmeniu) yra atsakingos kelios institucijos.

Federalinės kanceliarijos **Menų departamentas** formuoja kultūros procesus reglamentuojančią teisinę bazę, skirsto biudžetą ir kontroliuoja paramą, rūpinasi tarpvalstybine Austrijos kultūros sklaida bei kuruoja šias kultūros sritis:

- vaizduojamuosius menus, architektūrą, dizainą,
- muziką ir vaidybinius menus,
- kiną, medijų menus, fotografiją,
- literatūrą ir leidybą.

Prie šio departamento yra įkurtos kelios skirtingomis sritimis besirūpinančios institucijos – tai Austrijos filmų institutas, teatrų susivienijimas, Menoteka (*Artothek*), Austrijos fotogalerija ir Austrijos kultūriniai kontaktai. (Čia reikėtų priminti, kad Švedijoje analogiškų institucijų yra per 40).

Federalinė švietimo mokslo ir kultūros ministerija kultūros srityje yra atsakinga už:

- muziejus, kolekcijas,
- kultūros paveldo apsaugą,
- nacionalinę biblioteką,
- Vienos karališkąjį orkestrą,
- fonoteką,
- viešąsias bibliotekas,
- etninę kultūrą,
- kultūros vertybių grąžinimą nacių režimo aukoms.

Be federalinės valdžios kiekviena žemė turi savo valdžios organų įsteigtus **kultūros departamentus**, kurie rūpinasi:

- kultūros politikos teisiniais klausimais,
- veiklos, gerbiančios ir propaguojančios konkrečios žemės kultūrą, rėmimu (šioje srityje dažnai bendradarbiaujama su šalies federaline valdžia),
- veiklos, išsaugančios istoriškai susiklosčiusius miestų ir kaimų vaizdus, skatinimu,

- muzikos mokyklomis,
- teatrais, kinais, festivaliais ir kt. kultūriniais renginiais,
- fondų kūrimu ir finansavimu,
- paveldu, tradiciniu ir etniniu menu.

Miestų ir miestelių savivaldybių kultūros departamentai atsakingi už:

- istoriškai susiklosčiusių miestų ir kaimų vaizdų išsaugojimą,
- festivalių organizavimą (šioje srityje dažnai bendradarbiaujama su žemės ir šalies federaline valdžia),
- įvairių kultūrinių institucijų (koncertų salių, kultūros centrų ir kt.) steigimą,
- saviveiklinio meno sklaidą,
- vietinius muziejus,
- bibliotekas, suaugusiųjų švietimą.

Taigi Austrijoje kultūros politikos formavimas ir jos įgyvendinimas vykdomas federaliniu, žemių ir savivaldybių lygmeniu. Šiuose procesuose aktyviai dalyvauja ir visuomeninės menininkų organizacijos, kurių balsas, priimant politinius sprendimus, yra gana svarus. Kaip jau minėta, federalinė valdžia yra aktyviausias kultūrinės veiklos skatintojas, tačiau procesai valdomi decentralizuotai, gana aiškiai paskirstyta skirtingų sričių priklausomybė konkrečiai institucijai. Šioje šalyje politiką formuojančios ir ją įgyvendinančios institucijos nėra atskirtos, todėl tokia situacija negarantuoja patikimo strategijos įgyvendinimo kontrolės mechanizmo.

Kultūros politikos tikslai ir prioritetai

Pagrindinius valstybinės kultūros politikos tikslus ir prioritetus lemia konkrečios šalies istorinė praeitis, kultūrinės tradicijos, dabartinė politinė, ekonominė, socialinė padėtis bei globalinės tendencijos. Valstybiniai kultūros politikos

tiksmai yra ilgalaikiai, atliepiantys esmines demokratines vertybes, todėl jų apibrėžimui didelės įtakos šalies politinės valdžios kaita neturi. Tuo tarpu prioritetų peržiūrėjimas ir koregavimas yra priklausomas ne tik nuo kultūrinės situacijos, bet ir nuo valdančiųjų partijų pasikeitimo.

Per keliolika nepriklausomybės metų Latvijoje apibrėžti kultūros politikos tikslai, sutapatinti su ilgalaikiais prioritetais, iliustruoja laipsnišką kultūrinės situacijos kaitą. Nors 1990–2000 m. ir 2000–2010 m. *Nacionalinėje kultūros programoje* pateikiami keli tie patys gana riboti svarbiausi tikslai iliustruoja lėtą administravimo ir finansavimo sistemos pertvarkymą, tačiau 2000–2010 m. programoje šiuos prioritetus papildantys nauji atskleidžia platesnį požiūrį į kultūrą ir jos politiką.

Latvijos kultūros politikos prioritetai (1990–2000; 2000–2010 m.):

- nacionalinio identiteto, kalbos ir kultūros paveldo išsaugojimo užtikrinimas (1990–2000, 2000–2010 m.);
- kultūros administravimo sistemos decentralizacija (1990–2000, 2000–2010 m.);
- kultūros administravimo ir infrastruktūros gerinimas (1990–2000, 2000–2010 m.);
- nevaržomo kultūrinių ir kūrybinių procesų vyksmo užtikrinimas (1990–2000, 2000–2010 m.), naujų kultūros procesų skatinimas ateityje (2000–2010 m.);
- kultūros finansavimo sistemos gerinimas ir įvairių finansavimo šaltinių paieška (2000–2010 m.);
- kultūros prieinamumo ir dalyvavimo joje skatinimas (2000–2010 m.);
- kultūrinės edukacijos vaidmens stiprinimas ir plėtojimas (2000–2010 m.);
- kultūrinės integracijos skatinimas.

2005 m. suformuotose *Kultūros politikos gairėse 2006–2015 m.* pastebimas kokybiškai naujas požiūris tiek į pačią kultūrą, tiek į kultūros politiką. Šiose gairėse skiriamos septynios strateginės kryptys:

- Nacionalinis identitetas ir kultūrinės vertybės: nacionalinių kultūros vertybių sklaida ir plėtojimu paremtas nacionalinio identiteto stiprinimas bei Latvijos pilietinės visuomenės vienijimas.

- Kultūra ir nauja ekonomika: kultūros ir ekonomikos sąveikos, užtikrinančios kultūrinės įvairovės ir tvaria raida paremtos ekonomikos kūrimą ir sklaidą, gerinimas.

- Kultūrinė ir kūrybinė įvairovė: kūrybinių procesų įvairovę užtikrinančios palankios aplinkos sukūrimas.

- Kultūrinių teritorijų plėtojimas: subalansuota kultūrinių procesų visoje Latvijos teritorijoje plėtra, užtikrinanti kokybišką kultūrinį visų Latvijos piliečių gyvenimą.

- Kultūra ir žinių visuomenė: kultūrinio potencialo panaudojimo skatinimas ir plėtojimas *mokymosi visą gyvenimą procese*.

- Užsienio kultūros politika: dialogų ir tarpusavio supratimo tarp kultūrų ir nacijų skatinimas, aktyviu bendradarbiavimu ir dalyvavimu tarptautiniuose kultūros procesuose bei tinkluose paremtas Latvijos kultūrinio gyvenimo turtinimas.

- Kultūros administravimas: kultūros decentralizavimo skatinimas, kultūros kūrybingo ir profesionalaus administravimo aparato sukūrimas.

Šios kryptys, suformuluotos remiantis *kultūrinio savitumo, tvarios raidos, mokymosi visą gyvenimą* koncepcijomis, atliepia šiuolaikinių demokratinių valstybių kultūrinės raidos sampratą. Tačiau akivaizdu, jog vis dar aktuali išlieka sovietmečio palikimo – centralizuoto valdymo – problema.

Švedijos socialinės gerovės demokratija grindžiamos kultūros politikos tikslai, suformuluoti 1974 m., neprarado savo aktualumo iki šiol. Jų pagrindu 1996 m. buvo sudaryta ir šiandien tebegalioja *Valstybinė kultūros programa*. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad per tris dešimtmečius nesugebėta išspręsti problemų, tačiau iš tikrųjų šie tikslai žymi ne problemas, o pagrindines politikos kryptis:

- saviraiškos laisvės išsaugojimą ir palankių galimybių kiekvienam pasinaudoti šia laisve užtikrinimą;
- galimybės kiekvienam dalyvauti kultūriniame gyvenime ir užsiimti kiekvienam patinkančia kūrybine veikla užtikrinimą;
- kultūrinės įvairovės, meninio atsinaujinimo ir kokybės skatinimą bei neigiamų komercinių įtakų sklaidos neutralizavimą;
- kultūros kaip dinamiškos, viliojančios ir nepriklausomos jėgos plitimo visuomenėje skatinimą;
- kultūrinės edukacijos skatinimą;
- kultūrinių mainų ir skirtingų kultūrų bendradarbiavimo Švedijoje skatinimą.

Šie nacionaliniai tikslai atsispindi regionų ir savivaldybių kultūros politikos dokumentuose ir yra prioritetiniai visoms viešosioms kultūros institucijoms ir objektams, gaunantiems valstybės paramą. Jais remiasi ir švietimo, sveikatos apsaugos bei socialinio aprūpinimo sistemos. Išvardintų kultūros politikos prioritetų įgyvendinimas užtikrina stabilų demokratinės Švedijos santvarkos būvį.

Austrijos nacionaliniai kultūros tikslai pateikiami gana glaustai, sugrupuojant juos į tris grupes:

- esminiai kultūriniai poreikiai: meninės saviraiškos laisvės, pliuralizmo, aukštos kokybės, inovatyvumo, kūrybiškumo, nacionalinio tapatumo, internacionalumo skatinimas; palankių kūrybinių sąlygų užtikrinimas;

- vadyba: skaidrumo, paramos, konkurencingumo, efektyvumo, viešojo ir privataus sektorių kooperavimo, lankstumo, decentralizavimo, planavimo, evoliucionavimo skatinimas;
- socialiniai politiniai tikslai: dalyvavimo galimybės, lygiateisiškumo, socialinės apsaugos užtikrinimas, reprezentatyvumo skatinimas, kultūrinio sektoriaus ekonominio efektyvumo įsisavinimas.

Taigi, šios šalies kultūros politikos tikslai yra labai artimi Latvijos ir Švedijos tikslams. Jų formuluotės, kaip ir Latvijoje bei Švedijoje, pagrįstos pagrindinėmis demokratinėmis vertybėmis. Austrijoje ir Latvijoje akcentuojamas ekonominis aspektas, tačiau tik vienintelė Austrija skiria reprezentacinę kultūros reikšmę.

Kiekviena šalis greta strateginių kultūros politikos tikslų apibrėžia ir trumpalaikius kultūros politikos prioritetus. Latvija, vis dar esanti demokratiškos kultūros politikos kūrimo stadijoje, pagrindinę dėmesį skiria:

- kultūros politikos sąlygotų pasiekimų bei dabartinės ekonominės ir politinės aplinkos analizei;
- demokratiškos valstybių kultūros politikos tendencijų nagrinėjimui;
- naujų technologijų diegimui;
- žinių visuomenės kūrimui;
- globalizacijos procesui.

Pastaraisiais metais Švedija nubrėžė tokius kultūros politikos prioritetus:

- literatūros ir skaitymo skatinimą;
- galimybių neįgaliems žmonėms dalyvauti kultūros procesuose užtikrinimą;
- kultūrinės įvairovės ir tarpkultūrinio dialogo plėtojimą;
- muziejinę edukaciją;
- architektūrą ir dizainą, industrinį paveldą;
- menininkų darbo sąlygų gerinimą.

Be to, didelis dėmesys skiriamas ir su gana naujais kultūriniais iššūkiais susijusioms problemoms: multikultūralizmui, lyčių skirtumams, mažumų teisėms, kultūrinėms industrijoms, naujoms technologijoms.

Austrijos šiandieniniai kultūros prioritetai nukreipti į:

- pagrindinių kultūros institucijų reorganizaciją;
- įvairias iniciatyvas kultūros paveldo srityje (turizmą, informacijos skaitmeninimą);
- kūrybinių industrijų skatinimą,
- socialinio menininkų draudimo reformą;
- didelių kultūrinių renginių ir festivalių skatinimą;
- smulkių kultūrinių asociacijų ir iniciatyvų finansavimo iš nuolatinio į projektinį pakeitimą.

Kaip jau minėta, kultūros politikos prioritetai yra labilūs, jų koregavimas priklauso nuo kultūrinių, politinių procesų kaitos, tačiau jie visada atliepia pagrindinius valstybės kultūros politikos tikslus.

Menininkų rėmimo sistema

Išmokos menininkams. Latvijoje kūrybinę veiklą valstybiniu lygiu remia Kultūros ministerija ir *Kultūrinio kapitalo fondas*. Kultūros ministerija finansiškai skatina už atliktus darbus: kasmet teikia apdovanojimus už Latvijos kultūrai svarbius iškiliausius kūrybinius darbus, skiria stipendijas meno ir kultūros darbuotojams bei studentams už aktyvią kūrybinę veiklą, taip pat skiria 17 stipendijų studijoms. *Kultūrinio kapitalo fondas* remia kūrybinius procesus – konkursais finansuoja projektų įgyvendinimą. Tačiau dėl paramos projektui gali kreiptis tik juridiniai asmenys, o toks apribojimas varžo pavienių, nepriklausomų menininkų laisvę – norėdami gauti finansavimą, jie privalo bendradarbiauti su institucijomis. *Kultūrinio kapitalo fondas* turi atskiras pagyvenusių menininkų (nuo 65 m.) rėmimo bei trumpalaikių kelionių

mokslinių tyrimų, kūrybinių projektų ir studijų užsienyje finansavimo programas. Kultūros ministerija ir *Kultūrinio kapitalo fondas* finansuoja kasmetinius apdovanojimus visose kūrybinėse srityse ir teikia piniginius prizus.

Profesionalios meninės veiklos rėmimas savivaldos lygmeniu yra gana kuklus ir nepastovus. Pastaruoju metu keletas apskričių ir savivaldybių pradėjo rengti projektų paramos konkursus ir taip remti skirtingas meninės veiklos sferas.

Taigi, Latvijos valstybinėje kūrėjų rėmimo sistemoje dominuoja dvi kryptys – tai apdovanojimai už pasiekimus ir projektų realizavimo finansavimas.

Švedijoje yra nemažai priemonių, užtikrinančių palankų menininkų rėmimą. Valstybiniu lygmeniu menininkus remia *Švedijos autorių fondas*, *Menų rėmimo komitetas*, *Nacionalinė kultūros reikalų taryba*, *Švedijos institutas*. *Švedijos autorių fondas* rūpinasi rašytojais, vertėjais, knygų iliustratoriais ir kultūros žurnalistais, skirdamas jiems įvairias stipendijas. Be to, valstybė per šį fondą skiria autoriams kompensacijas už viešą naudojimąsi jų leidiniais bibliotekose. Šių kompensacijų dydis tiesiogiai priklauso nuo pasinaudojimų leidiniu skaičiaus per metus. Kitų sričių menininkus remia *Menų rėmimo komitetas*, skirdamas vienerių, dvejų, penkerių ir dešimties metų trukmės bei projektų ir kelionių stipendijas. Šis fondas taip pat organizuoja įvairias studijų programas, skirtas vizualinių menų atstovams, atviras ir Švedijos, ir užsienio kūrėjams. *Švedijos institutas* finansuoja tarptautinius mainus meno, mokslo ir medijų srityse. *Nacionalinė kultūros reikalų taryba* skirsto dotacijas nepriklausomiems teatrams, muzikos ir šokio trupėms, jungtinėms dailininkų studijoms, jungtinėms meno ir amatų parduotuvėms, menininkams priklausančioms galerijoms, taip pat remia nepelno siekiančių organizacijų rengiamas parodas, skirdama fi-

nansavimą menininkų atlyginimams apmokėti. *Nacionalinė kultūros reikalų taryba*, bendradarbiaudama su *Nacionaline įdarbinimo agentūra*, įsteigė vienuolika specializuotų centrų, kurie rūpinasi menininkų įdarbinimu. Reikėtų pažymėti, jog dėl Švedijoje išvystytos pajamų garantijos sistemos maždaug 160 menininkų nuolatos gauna minimalų užmokestį, o menininkams pensininkams skiriamos pensijos.

Regionų ir savivaldybių lygmeniu veikia atskira toje teritorijoje gyvenančių menininkų rėmimo sistema.

Austrijoje, kaip ir Švedijoje, yra keletas skirtingų institucijų, besirūpinančių menininkų rėmimu. Austrijoje valstybiniu lygmeniu nemažas dėmesys skiriamas menininkų socialiniam draudimui ir pensijų fondams. *Menininkų socialinio draudimo fondas* skiria kūrėjams įvairias pašalpas, stipendijas. Kai kurie fondai rūpinasi literatų, nepriklausomų teatralų, muzikų socialiniu draudimu ir pensijų kaupimu.

Austrijoje, kaip ir Švedijoje bei iš dalies Latvijoje, išplėta tiesioginės menininkų paramos stipendijomis sistema. Be to, ši valstybė yra aktyvi meno kūrinių užsakovė ir pirkėja.

Visose trijose valstybėse veikia iš dalies panaši menininkų rėmimo sistema. Labiausiai iš visų išsiskiria Latvija, kurioje yra tik vienas paramos fondas. Į jį gali kreiptis tik juridiniai asmenys, parama būna trumpalaikė.

Socialinių garantijų sistema. Visose trijose valstybėse, nepaisant geriau ar prasčiau išplėtos paramos sistemos, savarankiškai dirbantys menininkai neturi tvirtų socialinių garantijų. Tokią situaciją lemia tiesioginėmis įmokomis pagrįsta socialinių garantijų sistema. Sąlyginai blogiausia padėtis yra Latvijoje, kur savarankiškai dirbančių menininkų pajamos yra mažos ir mokesčiams, užtikrinantiems socialines garantijas, pinigų neužtenka. Todėl dauguma menininkų, siekdami užsitikrinti saugesnį gyvenimą, dirba švietimo,

reklamos ir kt. srityse. Švedijoje menininkų pajamos, palyginus su vidutinėmis, taip pat yra mažos, todėl palyginti su mokesčių dydžiu jų gaunamos sveikatos ir bedarbystės draudimų bei pensijų išmokos yra nedidelės, be to, laisvieji menininkai ne visada turi darbo. Šią problemą bando spręsti jau minėti menininkų įdarbinimo centrai, kurių tikslas – ap rūpinti kūrėjus ir atlikėjus darbu ir taip užtikrinti bent minimalias socialines garantijas. Austrijoje stengiantis pagerinti situaciją muzikos ir vizualinių menų atstovams privalu mokėti socialiniams draudimo fondams, kiti menininkai turi laisvą pasirinkimą. Šioje šalyje veikia keletas fondų, kurie sumoka dalį socialinio draudimo įmokų.

Taigi, šios srities padėtis visose šalyse nėra gera ir tampa aišku, kad jau minėtos įvairios išmokos nėra didelės, nes jų dažnai nepakanka menininkų socialiniam saugumui užtikrinti.

Parama menininkų asociacijoms ir sąjungoms. Latvijoje kūrybinės organizacijos, kaip matome iš lentelėje pateiktų skaičių, gauna nedidelį tiesioginį Kultūros ministerijos finansavimą:

1 lentelē.

Latvijas valstybės parama kūrybinēms organizacijoms 2004 m.

Organizācijas pavadinimas	Suma LVL
Latvijas rašytoju sājunga	2 893
Latvijas kompozitoru sājunga	3 101
Latvijas menininku sājunga	20 337
Latvijas teatro darbuotoju asociacija	1 847
Latvijas dizaineru sājunga	1 268
Latvijas filmu kūrēju sājunga	1 876
Latvijas architektu sājunga	3 136
Latvijas kūrybiniu sājungu taryba	1 400

Šaltinis: Latvijas kultūros ministerija, 2005 m.

Tuo tarpu Švedijoje, kur įvairios menininkų visuomeninės organizacijos labai aktyviai dalyvauja formuojant šalies kultūros politiką, valstybė, siekdama išsaugoti visišką jų savarankiškumą, skaidrų sprendimų priėmimą, šių organizacijų nefinansuoja. Paramą dalyvauti renginiuose skiria *Tarptautinių nevyriausybinų organizacijų* nacionaliniai komitetai (*Tarptautinė menininkų asociacija* ir kt.).

Austrijoje, kaip ir Švedijoje, menininkus jungiančios institucijos, veikia kaip lobistų grupės, aktyviai dalyvauja priimant svarbius, su kultūra susijusius politinius sprendimus, todėl, siekiant užtikrinti demokratišką sprendimų priėmimo mechanizmą, šios organizacijos neturėtų būti valstybės finansuojamos.

Taigi, Latvijoje valstybės teikiamas nedidelis finansavimas palengvina menininkų visuomeninių organizacijų gyvavimą kol kas gana sudėtingoje ekonominėje aplinkoje. Tačiau ši, kad ir nedidelė, parama gali daryti įtaką ne tokiam aktyviam visuomeninių organizacijų dalyvavimui priimant ginčytinus politinius sprendimus.

Kultūros produktų ir menininkų pajamų apmokestinimo sistema

Latvijoje yra taikomas 18% pridėtinės vertės mokestis (PVM). Tačiau nemažai kultūros produktų, pavyzdžiui, laikraščiai, žurnalai, knygos, televizijos ir radijo stočių licencijos, apmokestinami 5% PVM. Teatro ir cirko spektaklių, koncertų ir renginių, organizuojamų kultūros institucijų, bibliotekų aptarnavimo, muziejų ir parodų, zoologijos ir botanikos sodų, vaikams skirtų renginių, saviveiklininkų pasirodymų ir labdaros renginių pajamos visai neapmokestinamos PVM. Latvijoje nustatytas 25% pajamų mokestis, tačiau apmokestinant individualias menininkų pajamas daromos lengvatos, jeigu kuriant ir realizuojant produktą menininkas turėjo išlaidų. Remiantis šiuo principu, neapmokestinama 40% dailininkų skulptorių ir kompozitorių pajamų, 15% – literatų, 30% – grafikų ir fotografų, 20% – architektų, 20% – taikomųjų menų atstovų ir dizainerių pajamų.

Kitokia situacija yra Švedijoje, kur suformuota griežta, gana didelių mokesčių valstybei sistema, nedaranti jokių išimčių kultūros produktų apmokestinimui. 25% PVM yra taikomas visoms sritims, išskyrus knygas, kurioms 2001 m. PVM buvo sumažintas iki 6%. Jokių mokesčių lengvatų neturi ir savarankiškai dirbantys menininkai.

Austrijoje mokesčių sistema yra gana lanksti, čia nustatyti du – 20% ir 10% – PVM tarifai. Mažesnis tarifas yra taikomas kūrybinės veiklos, kino, teatro, koncertų, muziejų, botanikos sodų, gamtos parkų, televizijos ir radijo transliacijų, knygų, žurnalų ir dienraščių pajamoms, tačiau 20% PVM taikomas kompaktinėms plokštelėms. Austrijos menininkai taip pat moka gana žemą 12% pajamų mokestį.

Taigi matome, kad Latvijoje yra palankiausia kultūros produktų ir pajamų apmokestinimo sistema. Tačiau tokią si-

tuaciją iš dalies lemia gana sunki šalies ekonominė padėtis. Be papildomų lengvatų dauguma kultūros objektų ir veiklų negalėtų gyvuoti. Tuo tarpu Švedijos pavyzdys rodo gana aukštą šalies ekonominę lygį ir griežtą mokesčių surinkimo sistemą. Austrija šioje srityje užima tarpinę poziciją – lengvatos yra, tačiau jos ne tokios didelės kaip Latvijoje.

Gyventojų dalyvavimas kultūros procesuose

Latvijoje per pirmuosius kelis nepriklausomybės metus kultūros objektai lankyti gerokai rečiau. Tokiam regresui įtakos turėjo daug tarpusavyje susijusių veiksnių, iš kurių reikėtų pabrėžti sudėtingą šalies politinę, ekonominę situaciją ir kultūrinių vertybių devalvaciją. Pastaraisiais metais labai pagerėjus bendrai valstybės būklei pradėjo didėti ir kultūros vartotojų gretos.

2 lentelė.

**Latvijos gyventojų kultūrinių objektų lankymas
(iš viso šalyje gyvena 2,2 mln. gyventojų)**

Institucijos	1990	1995	2000	2003	Vienam gyventojui
Muziejai	3 740 000	1 328 700	1 481 800	1 616 600	0,68
Kino teatrai	19 748 000	1 200 000	1 457 000	1 131 000	0,48
Teatrai	1 4442 400	598 800	643 500	575 600	0,24
Nacionalinė opera	116 500	30 000	114 1172	145 142	0,06
Nacionalinė biblioteka	19 900	30 200	44 700	44 400	0,02
Viešosios bibliotekos	902 000	501 000	532 000	539 000	0,23

Dalyvavimo kultūros procesuose bei kultūros objektų lankymo skatinimo programos ir projektus konkursais remia jau minėtas *Kultūrinio kapitalo fondas*. Vienos iš reikšmin-

gesnių finansavimą gavusių programų yra *Teatrų pasirodymai regionuose* (2005 – 40 000 LVL), „*Vaiķų žiuri*“ skaitymo skatinimo programa (2005 – 50 000 LVL), *Mėgėjų teatras* (2005 – 38 000 LVL). Prie skatinimo prisideda ir kartą per savaitę būnanti nemokama muziejų lankymo diena bei didelės auditorijas pritraukiančios kasmetinės tradicinės *Meno dienos* ir *Poezijos dienos* bei kiti gyventojų pamėgti kultūriniai renginiai.

Pakilus gyventojų pragyvenimo lygiui, Rygoje ir kt. didžiuosiuose miestuose buvo įsteigta įvairiausių laisvalaikio kultūrinę veiklą organizuojančių klubų būrelių ir pan. (šokių mokyklų, dainavimo studijų ir kt.), kurių dauguma išsilaiško iš lankytojų mokesčių. Tačiau provincijoje, kur žemesnis pragyvenimo lygis, kultūrinį laisvalaikį organizuoja savivaldybių kuruojami kultūros namai. 80 proc. šių kultūros įstaigų biudžeto finansuoja savivaldybės, taip pat iš dalies remia Kultūros ministerija ir *Kultūrinio kapitalo fondas*. Latvijoje yra 554 kultūros namai, kuriuose veikia maždaug 3500 aktyvios meno saviveiklos grupių, vienijančių apie 60 000 dalyvių (2,64% visų šalies gyventojų). Latvijoje taip pat yra apie 70 valstybės finansuojamų jaunimo centrų, kurie rūpinasi kultūriniu vaikų užimtumu.

Apibendrinant galima teigti, kad Latvijoje gyventojų dalyvavimo kultūrinėje veikloje skatinimu užsiima valstybė ir savivaldybės. Visuomeninių organizacijų indėlis kol kas yra minimalus, o jų tikslai daugiausiai koncentruojasi į pelną.

Švedijoje atlikti statistikos tyrimai rodo, kad šios šalies gyventojai yra aktyvesni kultūros vartotojai nei kūrėjai. Dauguma iki 80 m. amžiaus gyventojų per metus aplanko mažiausiai vieną kultūros instituciją. Pastaruoju metu auga susidomėjimas muzika (ypač tarp jaunų žmonių), teatru (ypač tarp moterų, kurioms daugiau nei 35 m.), bibliotekomis,

muziejais ir parodomis. Tarp suaugusių žmonių vis populiariau darosi skaitymas, tačiau jaunimas skaito mažiau. Pusė Švedijos gyventojų laisvalaikiu užsiima menine veikla. Moterys yra aktyvesnės kultūros procesų dalyvės ir turi platesnę požiūrį į pačią kultūrinę veiklą. Jaunimas aktyviai naudojami internetu, televizija, radiju, perka kompaktines plokšteles, vaizdo įrašus, žurnalus bei įrengimus, tarp jų kompiuterius. Jų išlaidos kinui, festivaliams ir muzikai yra tokio pat dydžio kaip valstybės finansinis indėlis į šias sritis. Savivaldybės ir bendruomenės palaiko aktyvų jaunimo dalyvavimą kultūriname gyvenime.

3 lentelė.

Visų Švedijos gyventojų nuo 9 iki 79 m. amžiaus dalyvavimas kultūriname gyvenime (iš viso šalyje gyvena 9 mln. gyventojų)

	1991–1993	1995	2000	2002
Teatrų lankymas	43%	46%	47%	48%
Koncertų lankymas	60%	69%	57%	58%
Grojimas instrumentu	20%	18%	17%	17%
Dainavimas	6%	7%	6%	4%
Muziejų lankymas	50%	54%	46%	44%
Dailės muziejų lankymas	–	41%	43%	42%
Istorinių bažnyčių lankymas	–	–	–	44%
Istorinių pastatų lankymas	–	–	–	59%
Archeologinių vietovių lankymas	–	–	–	40%
Dalyvavimas meninių studijų (būrelių) veikloje	–	–	13%	12%
Dalyvavimas asociacijų susirinkimuose	–	–	55%	54%
Kino teatrų lankymas	54%	60%	64%	68%
Dalyvavimas religiniuose susibūrimuose	51%	66%	64%	61%
Bibliotekų lankymas	59%	67%	67%	66%
Knygų skaitymas		83%	83%	82%

Švedijoje aktyvinant gyventojų dalyvavimą kultūrinėje veikloje rūpinamasi pačios kultūrinės veiklos skleidimu skirtingoje visuomeninėje aplinkoje. Vienas iš svarbiausių šioje srityje žengtų vyriausybės žingsnių – tai 1994 m. mokyklose sustiprinta meninio ugdymo sistema. Suaugusiųjų aktyvinimu užsiima įvairios organizacijos, kurios savo veikla siekia didinti kultūros vartojimą. Jų iniciatyva informaciją apie įvairiausius muzikos ir teatro renginius bei bilietus savo darbo vietose platina savanoriai. Tokiu pat principu savo gyvenamojoje aplinkoje veikia ir kaimynystės grupės. Siekiant užtikrinti, kad kuo daugiau žmonių galėtų įsigyti profesionalaus meno kūrinių, dailės (dažniausiai grafikos) ir literatūros kūriniams taikomos mažesnės kainos. Valstybė subsidijuoja pigių kokybiškų knygų leidybą. *Nacionalinė kultūros reikalų taryba* įsteigė specialią paramos programą „Kultūra darbiniam gyvenime“ ir per profsajungas darbo metu skatina kultūrinį aktyvumą. Reikėtų pažymėti, kad švedai yra visuomeniškai labai aktyvi tauta. Net 90 proc. gyventojų priklauso kokiam nors asociacijai, 20 proc. iš jų dalyvauja kultūrinių asociacijų, apimančių suaugusiųjų edukaciją, meninę saviveiklą, vaikų ir jaunimo užimtumą ir kt., veikloje. Šios organizacijos yra svarbus decentralizacijos įrankis, užtikrinantis susisiekimą su visuomeninėje veikloje nedalyvaujančiais asmenimis. Prie kultūrinės veiklos skatinimo prisideda vaikų ir jaunimo kultūros centrai, kuriuos drauge finansuoja valstybė ir savivaldybės. Dauguma bendruomenių turi gerai įrengtas bibliotekas, kurios dažnai tampa kultūriniu centru – čia rengiamos parodos, skaitomos paskaitos bei organizuojama kita veikla. Pastaruoju metu kultūros namai, koncertų salės, meno galerijos statomos ne tik regionų centruose, bet ir nedideliuose miestuose bei miesteliuose ir net kaimuose (*Kultūrinės įvairovės centras* – Botkyrka ir *Sapnų namas* – Rosengard kaimuose).

Taigi, dalyvavimo kultūriniam gyvenime skatinimu Švedijoje rūpinasi valstybinės, savivaldos, labiausiai – visuomeninės institucijos. Tolygią kultūros procesų sklaidą užtikrina įvairaus dydžio miestuose ir miesteliuose įkuriami įvairių menų demonstravimui pritaikyti pastatai. Reikėtų paminėti, kad Švedijoje *Paveldo įamžinimo akte* teisiškai įtvirtinta visų gyventojų atsakomybė už kultūrinės aplinkos išsaugojimą ir pabrėžiama, jog žymūs Švedijos žmonės turi viešai rodyti dėmesį ir pagarbą visai kultūrinei aplinkai. Tad atsakomybė už kultūros paveldo išsaugojimą tenka ne tik vyriausybei, bet ir visiems Švedijos žmonėms.

Austrijoje kultūros vartojimo rodikliai yra gana nepastovūs. 2001 m. atlikti tyrimai parodė, kad beveik 70 proc. austrų per pastaruosius metus nė karto nesilankė teatre, koncerte ar muziejuje, 38 proc. neskaitė knygų, tačiau 50 proc. lankėsi kine ir 95 proc. žiūrėjo televiziją. Tokie skaičiai rodo, kad tarp austrų labai populiarūs masinės kultūros reiškiniai.

4 lentelė.

Austrijos gyventojų kultūrinių objektų lankymas (iš viso šalyje gyvena 8,1 mln. gyventojų)

	1995	2000	2004
Federalinių teatrų lankymas	1.339 mln. (16,5%)	1.297 mln. (16%)	1.351 mln. (16,7%)
Privačių Vienos teatrų lankymas	1.443 mln. (17,8%)	1.410 mln. (17,2%)	1.230 mln. (15,4%)
Federalinių žemių ir didžiųjų miestų teatrų lankymas	1.259 mln. (15,6%)	1.198 mln. (14,7%)	1.141 mln. (14,07%)
Federalinių muziejų lankymas	2.782 mln. (34,3%)	3.213 mln. (39,6%)	3.574 mln. (44%)
Federalinių žemių muziejų lankymas	2.951 (36,4%)	2.925 mln. (36%)	1.714 mln. (21,1%)
Bibliotekų lankymas	1.03 mln. (12,7%)	1.12 mln. (13,8%)	1.12 mln. (13,8%)

Kino teatrų lankymas	11.9 mln. (146%)	16.0 mln. (197%)	19.4 mln. (239%)
Kabelinės televizijos žiūrėjimas	0,86 mln. (10,6 %)	1.01 mln. (12,5%)	–

Austrijoje, kaip ir Latvijoje, kultūros renginių lankymas skatinamas įvairiomis akcijomis. Viena iš tokių yra Europos šalyse paplitusi ir nuo 2000 m. Austrijoje rengiama Muziejų naktis, kurios metu įsigijus vieną bilietą galima aplankyti daugybę muziejų, patogų susisiekimą užtikrina specialiai organizuotas transportas. Vienoje bei kituose didžiuosiuose miestuose taip pat rengiamos analogiškos *Muzikos naktys*. Nepaisant ne itin gausaus kultūros objektų lankomumo, šioje šalyje – populiarī meninė saviveikla. Čia veikia 239 suaugusiųjų kultūrinės edukacijos centrai, 14 500 asociacijų, besirūpinančių aktyviu gyventojų dalyvavimu meninėje saviveikloje, taip pat plačiai išvystyta muzikinio lavinimo sistema, labai populiarus šeimyninis muzikavimas. Valstybė finansuoja įvairius kultūrinės edukacijos projektus. Tačiau reikia pažymėti, kad Austrijos kaimo vietovėse dalyvavimas kultūriniame gyvenime nėra lengvai prieinamas ir ši problema kol kas nesprenžžiama.

Peršasi išvada, kad Švedijoje yra geriausiai išplėtota gyventojų kultūrinio aktyvinimo sistema tiek objektų lankymo, tiek meninės saviveiklos srityse. Skatinimo procese aktyviai dalyvauja valstybė ir savivaldybės, tačiau ko gero didžiausią darbą atlieka visuomeninės organizacijos. Tokius gerus rezultatus lemia stiprus Švedijos gyventojų bendruomeninis jausmas, kuris daro įtaką aktyvios kultūrinės visuomeninės veiklos populiarumui. Tačiau Latvijoje ir Austrijoje kultūros objektų lankymo skatinimu rūpinasi pačios institucijos, rengdamos įvairius projektus, kuriuos finansiškai remia valstybės. Meninės saviveiklos plėtojimo srityje Austrijoje

situacija panašesnė į Švedijos, nes šia veikla gana aktyviai užsiima visuomeninės organizacijos. Tačiau Latvijoje kol kas dominuoja savivaldybių kuruojama ir mažai valstybės remiama meninės saviveiklos populiarinimo sistema. Be to, tiek Austrijoje, tiek Latvijoje, priešingai negu Švedijoje, dar ryškus atotrūkis tarp miesto ir kaimo gyventojų kultūrinės veiklos pasirinkimo galimybių.

Trumpai apžvelgus pagrindines Latvijos, Švedijos ir Austrijos dabartinės kultūros politikos tendencijas matome, kad kiekvienos šalies kultūros padėtis tiesiogiai priklauso nuo praeities ir dabarties politinių, ekonominių, socialinių, etnokultūrinių ir daugelio kitų sąlygų. Sudėtingiausia situacija Latvijoje, kuri vis dar vaduojasi iš sovietinės okupacijos padarinių ir formuojant kultūros politiką yra naujokė, sprendžianti sudėtingas decentralizacijos, tolygios kultūrinės sklaidos problemas. Austrija, po Antrojo pasaulinio karo ilgą laiką pagrindinį dėmesį skyrusi tik elitiniams kultūros reiškiniams, pastaraisiais dešimtmečiais savo politiką formuoja aprėpdama vis platesnes kultūros sferas ir stengiasi kuo labiau į šį darbą įtraukti federalinių žemių valdžią savivaldą ir nevyriausybinės organizacijas. Šioje šalyje kultūros raida plėtojama akcentuojant jos, kaip ekonominio išteklių svarbą. Tokia padėtis nėra labai gera, nes ilgainiui kultūros kokybę gali pakeisti kultūros kiekybė. Tuo tarpu Švedijoje pasiektas toks lygis, kai šiuolaikinės kultūros apraiškos beveik tolygiai pasiskirčiusios po visą valstybės teritoriją, o gyventojai yra labai aktyvūs. Nepaisant ekonominių skirtumų, visose valstybėse esanti ne iki galo išplėtotą kūrėjų finansavimo ir socialinių garantijų sistema dar laukia rimtų perraiškų.

Metodai ir priemonės

Paskaita, savarankiškas darbas, diskusijos seminaro metu.

Savarankiško darbo užduotis: išnagrinėti kurso ikonografinėje bazėje pateiktas Latvijos, Švedijos ir Austrijos kultūros finansavimo lenteles. Palyginti, kokias sumas skirtingos valstybės skiria toms pačioms kultūros šakoms. Išrinkti kultūros šakas, kurioms kiekviena valstybė skiria didžiausią finansavimą. Palyginti, ar finansavimo prioritetai atitinka šalių deklaruojamus kultūros politikos prioritetus.

Savikontrolės klausimai

1. Kokie veiksniai lėmė skirtingą Latvijos, Švedijos ir Austrijos kultūros politikos raidą?

2. Kokie svarbiausi XX a. kultūros politikos pasiekimai skiria Švediją nuo Latvijos ir Austrijos?

3. Kodėl viena iš sąlygų, užtikrinančių gerą kultūros politikos formavimo ir realizavimo sistemos veikimą, yra decentralizacija? Kokiomis priemonėmis Švedijoje užtikrinta kultūros politikos formavimo ir realizavimo decentralizacija?

4. Kuo skiriasi ilgalaikiai ir trumpalaikiai valstybių kultūros politikos prioritetai?

5. Kokias vertybes akcentuoja ilgalaikiai visų šalių kultūros prioritetai?

6. Kokiomis rėmimo formomis valstybė stengiasi pagerinti menininkų finansinę padėtį? Kurios iš šių priemonių yra efektyviausios?

7. Kodėl Švedijos valdžia neremia menininkų asociacijų? Ar sektinas toks pasirinkimas?

8. Kokios priežastys lemia skirtingas Latvijos, Švedijos ir Austrijos kultūros produktų ir menininkų apmokestinimo sistemas?

9. Kokiomis priemonėmis šalyse skatinamas gyventojų dalyvavimas kultūros procesuose? Kuris būdas yra efektyviausias?

Literatūra

1. Miller T., Yudice G. (2002). *Cultural Policy*. London: SAGE Publications Ltd.

2. „Cultural Policy and Trends in Austria. Report“. P. 46. Prieiga per internetą: <http://www.culturalpolicies.net/web/profiles-download.php>

3. „Cultural Policy and Trends in Latvia. Report“. P. 28. Prieiga per internetą: <http://www.culturalpolicies.net/web/profiles-download.php>

4. „Cultural Policy and Trends in Sweden. Report“. P. 35. Prieiga per internetą: <http://www.culturalpolicies.net/web/profiles-download.php>

Parengė asistentė Jolita Butkevičienė

2.7. TEMA. Lietuvos kultūros politikos raida (1918–1990)

Studijų tikslai

- Išnagrinėti sąlygas, lėmusias Lietuvos tarpukario kultūros politikos raidą.
- Išanalizuoti svarbiausių tarpukariu veikusių kultūrinių institucijų veiklą.
- Įvardyti svarbiausius A. Smetonos režimo kultūros politikos prioritetus.
- Įvertinti menininkų padėtį A. Smetonos režimo laikotarpiu.
- Išnagrinėti, kokius tikslus sovietinis režimas kėlė kultūrai, ir įvardyti priemones, kuriomis tie tikslai realizuoti.
- Apibūdinti sovietinę kultūros politikos formavimo ir realizavimo sistemą.
- Atskleisti menininkų padėtį sovietmečiu.
- Išanalizuoti inteligentų humanitarų veiklą Atgimimo laikotarpiu.

Sąvokos ir apibrėžimai

Autoritarinis režimas – vienvaldyste paremta valstybės valdymo sistema.

Totalitarinis režimas – autoritarinė valstybės valdymo forma, kai valstybė visiškai kontroliuoja socialinį, politinį, kultūrinį gyvenimą.

Korporacija – teisiškai įforminta asmenų grupė, kurią sieja bendri profesiniai arba luominiai interesai.

Indoktrinavimas – tam tikros žinių srities, pažiūrų visumos, politinės programos brukimas per prievartą.

Glavlit – sovietmečiu Lietuvoje įsteigta Vyriausioji valdyba, vykdžiusi valstybinio cenzoriaus funkcijas.

XX a. Lietuvos istorija paženklinta sudėtingais politiniais įvykiais: pasauliniais karais, nepriklausomybės atkūrimu ir pradimu, okupacijomis, valstybinių santvarkų kaita. Aki-vaizdu, kad kultūrinio gyvenimo plėtojimo sąlygos buvo su-
dėtingos, pati kultūra ilgą laiką buvo naudota kaip politinių užmačių įgyvendinimo įrankis, o šiuo principu remiantis formuota ir kultūros politika.

Kultūros politikos raida tarpukariu (1918–1940)

1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos Respublikos ne-
priklausomybę buvo pradėtos steigti įvairios sritis kuruo-
jančios valstybinės institucijos. Tų pačių metų rudenį prie
Švietimo ministerijos įkurtas ir Meno departamentas, turė-
jęs dirbti kultūros ir meno srityje, tačiau nepasižymėjęs jo-
kia realia veikla. 1919 m. pabaigoje jis likviduotas. 1919 m.
savo veiklą pradėjo Valstybinė archeologijos komisija, ku-
rios svarbiausia užduotis buvo išsaugoti *Lietuvos praeities*
liekanas (2, p. 27). Komisija rūpinosi architektūros objektais,
kuriems grėsė sunykimas. Ji, perėmusi iš Rusijos įstaigų ar-
chyvus, įkūrė Centrinę valstybės archyvą, globojo archeolo-
gijos paveldą, rūpinosi įvairiomis kolekcijomis ir dvarų pa-
likimu. Likusias kultūrinio gyvenimo sritis oficialiai ir toliau
kuravo Švietimo ministerija, kuri rūpinosi tik lietuviškos
mokymo sistemos kūrimu, o kultūros problemoms visai ne-
skyrė dėmesio. Tokią nepalankią situaciją lėmė sudėtinga to
meto politinė padėtis: vyko nepriklausomybės kovos, vienu
metu buvo formuojamos visos valstybinės institucijos, trū-
ko žmoniškųjų ir finansinių resursų, todėl kultūros reikalai,
kaip antraeiliai, nedidinantys jaunos valstybės išlikimo gali-
mybių, buvo nustumti į šalį.

Padėčiai negerėjant, 1920 m. menininkų, suvokusių kul-
tūrinio gyvenimo svarbą, iniciatyva buvo įkurta Lietuvos
meno kūrėjų draugija, turėjusi ugdyti lietuvių meną ir me-

ninę kultūrą, organizuoti, tvarkyti ir remti visų menininkų kūrybinį darbą bei joms atstovauti ir ginti jų interesus valdžios įstaigose (5, p. 13). Organizacijos nariai aktyviai kibo į darbą ir užsibrėžti tikslai buvo sparčiai realizuojami. Aktyviausiai dirbta kultūros institucijų steigimo baruose: įkurtos Dramos ir Operos vaidyklos, tapusios dramos ir operos teatrų pagrindu, M. K. Čiurlionio galerija, iki šių dienų sauganti M. K. Čiurlionio bei kitų lietuvių menininkų kūrybinį palikimą, dailės ir meno studijos, iš kurių ilgainiui išaugo meno mokykla ir konservatorija. Netrukus draugijos įkurtas įstaigas savo žinion perėmė valstybė, tačiau susiklostė gana paradoksali situacija – trečiojo dešimtmečio viduryje Lietuvoje jau gana aktyviai veikė valstybinės kultūros institucijos, tačiau vis dar nebuvo įsteigta pati svarbiausia, už kultūros politikos formavimą atsakinga, valstybinė institucija.

1926 m. Lietuvoje įvykdžius karinį perversmą, iki tol buvusią demokratinę valdymo sistemą pakeitė autoritarinis prezidento Antano Smetonos režimas. Pasikeitusi politinė padėtis turėjo įtakos ir valstybinės kultūros sampratos kaitai. Iki tol kultūros, kaip jaunos tautos formavimosi pagrindo, reikšmė nebuvo deramai įvertinta, todėl ji (kultūra) nuolatos likdavo valstybės interesų užribyje. Tuo tarpu autoritarinis režimas kultūrą traktavo kaip vieną iš priemonių, galinčių užtikrinti jo egzistenciją. 1927 m. Ministrų kabineto deklarijoje buvo skelbiama: *Lietuva galės tapti nepriklausoma ir atvaduoti savo užimtuosius kraštus, tik jei pataps kultūringa valstybe ne vien pasisavindama svetimą kultūrą, bet sudarydama ir savo tautiškąją* (5, p. 68).

Nepaisant oficialios valdžios pozicijos, tautiškos kultūros kūrimo reikalai ilgą laiką vis dar buvo išbarstyti po atskirus Švietimo ministerijos padalinius ir jais rūpintasi tik priešokiais. Tokiai padėčiai įtakos turėjo ir tuometinis švietimo mi-

nistras Konstantinas Šakenis, nesugebėjęs ar nenorėjęs skirti daugiau dėmesio kultūrai. Padėtis pasikeitė 1934 m., kai naujojo Švietimo ministerijos vadovo Juozo Tonkūno iniciatyva buvo įsteigtas Kultūros reikalų departamentas. Šios institucijos direktorius Antanas Juška, bendraudamas su spaudos atstovais, nurodė svarbiausias departamento veiklos kryptis: *Vyriausiasis uždavinys bus surinkti ir sukoncentruoti, kas lietuvių tautos jau sukurta, ugdyti toliau ir stengtis, kad kultūros lobiais galėtų pasinaudoti visa tauta, o ne tam tikros grupės, tam tikri rinktiniai žmonės. Kultūros reikalus tvarkant teks išleisti keletą įstatymų, bet pirmiausia paminklų apsaugos įstatymą ir Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymą <...> Ypatingo dėmesio bus kreipiama į rinkimą lietuviškų liaudies dainų ir melodijų, kad jos nenuėitų amžinybėn kartu su seneliais <...>. Meno gėrybės nėra skiriamos vienai žmonių grupei, užtat norima rasti galimybių, kad jomis naudotųsi visa tauta <...> galvojama kaip daugiau ir plačiau išėiti į liaudį su knyga ir paskaitomis (5, p. 34).*

Taigi, Kultūros reikalų departamentas turėjo aprėpti gana platų kultūros lauką, jam pavaldūs tapo Lietuvių kalbos žodyno redakcija, Vytauto Didžiojo universitetas, Archeologijos komisija, Meteorologijos biuras, Centrinis valstybės archyvas, Valstybės teatras, M. K. Čiurlionio galerija, Meno mokykla, Konservatorija, Valstybės radiofonas ir kitos įstaigos. Departamentas gana aktyviai ėmėsi rengti įvairias kultūros sritis reglamentuojančius teisės aktus. 1935 m. buvo priimtas *Tautosakai tvarkyti įstatymas, Knygynų įstatymas, Literatūros premijai skirti taisyklės*, 1936 m. – *Valstybės viešųjų bibliotekų įstatymas, Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymas*, 1938 m. – *Antano Smetonos lituanistikos instituto statutas*; 1939 m. – *Teatrų įstatymas*. Reikia paminėti, kad 1940 m. pradžioje buvo parengti *Kultūros paminklų apsaugos* ir *Vie-*

šujų kultūros muziejų įstatymai, tačiau juos liepos mėnesį patvirtino jau bolševikų valdžia.

Istoriko Dangiro Mačiulio teigimu, 1935–1939 m. priimtieji įstatymai *buvo ne tik valdžios siekimas kodifikuoti vieną ar kitą kultūrinio gyvenimo sritį, bet ir ne mažesnis noras įstatymais įteisinti savo įtaką vienai ar kitai kultūros sričiai* <...> (5, p. 35). Valdžia nepaliko nuošalyje ir nevalstybinių kultūros įstaigų. Jų darbą turėjo prižiūrėti valstybinės kultūros įstaigos. Pavyzdžiui, Vytauto Didžiojo muziejaus taryba buvo atsakinga už visų Lietuvoje esančių muziejinių ir meno rinkinių bei senųjų bibliotekų apsaugą ir priežiūrą. Tačiau Kultūros reikalų departamentui, stokojančiam kompetentingų kadry, sunkiai sekėsi į savo rankas paimti visą kultūrinį gyvenimą ir formuoti principines kultūros politikos nuostatas. Buvo ieškoma įvairių būdų patraukti inteligentus, bandyta bendradarbiauti su *Naujosios romuvos* žurnalu ir aplink jį susibūrusiais intelektualais, tačiau į aukštesnį kokybinį lygį pakilti nespėta.

Atsigręžus atgal į 1927 m., kai buvo paskelbta anksčiau minėta ministrų kabineto deklaracija, akcentavusi tautiškosios kultūros kūrimo ir sklaidos būtinybę, reikėtų paminėti, kad neilgai trukus švietimo sistema buvo įvardyta kaip prioritetinė kultūros sritis, o greta jos įsitvirtino teatras. Taigi, valstybiniu lygiu pradedamos globoti kultūros sritys, galinčios ir turinčios atlikti tautinio auklėjimo funkcijas. Dėl šios priežasties drama, nurungdama operą ir baletą, kurie neturėjo tokios įtaigos perteikiant nacionalines idėjas, tapo svarbiausiu teatrinio žanru. Tačiau teatras ir be valstybės protegavimo buvo pats reikšmingiausias lietuvių kultūrinio gyvenimo reiškiny, visą nepriklausomybės laikotarpį sulaukdavęs ypač didelio visuomenės dėmesio ir keldavęs karštas diskusijas. Tuo tarpu viešosios bibliotekos, atrodytų, taip pat turėjusios

būti svarbiomis tautinio ugdymo priemonėmis, išskirtinio statuso neturėjo. Ketvirtąjį dešimtmečio pradžioje Kaune veikė Centrinė valstybinė biblioteka, turėjusi 12 skyrių visoje Lietuvoje, ir Kauno bei Klaipėdos savivaldybių bibliotekos. Visos jos buvo įkurdintos netinkamose patalpose ir labai stokojo lėšų naujoms knygoms įsigyti. Padėtis pasikeitė 1936 m., priėmus Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymą, sąlygojusį šių kultūros įstaigų plėtrą visoje Lietuvoje – buvo įkurtos 83 naujos bibliotekos. Tačiau šiuo atveju valstybės iniciatyva tokių rezultatų, kokių buvo galima tikėtis, nedavė. Skaitytojų ratas, lyginant su išaugusiu bibliotekų skaičiumi, nedaug tepadidėjo: 1936 m. Centriniam valstybės knygyne Kaune (taip buvo vadinama biblioteka) ir 17 skyrių visoje Lietuvoje buvo 125 741 tomas leidinių ir 8027 skaitytojai, o 1937 m. pabaigoje Centrinė valstybinė biblioteka ir 100 jos skyrių turėjo 200 485 tomus leidinių ir 12 966 lankytojus. Kad lietuviai nebuvo aktyvūs skaitytojai, byloja ir tarpukariu negausiai perkami knygų tiražai (p. 81–83). Valstybės pastangas šviesti visuomenę iliustruoja ir Valstybiniam radiofonui kelti visuomenės ugdymo, informavimo ir pramoginiai tikslai. 50 proc. radijo programos sudarė informacinės laidos ir paskaitos įvairiausiomis temomis, likusius 50 proc. sudarė muzika. Reikėtų pažymėti, kad net 25 proc. visos programos buvo skirta klasikinei muzikai. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tokia švietėjiško pobūdžio radiofono veikla yra sveikintina, tačiau kyla abejonių, ar eilinis klausytojas norėjo ir sugebėjo pasinaudoti tokiomis galimybėmis?

Tačiau nepaisant to, kad valstybė deklaravo tautinės valstybės kūrimąsi, idealizavo Lietuvos garbingą praeitį, materialiu kultūros palikimu rūpintasi gana menkai. Jau minėta Valstybinė archeologijos komisija, darbą pradėjusi 1919 m., nuo 1925 m. veikė tik formaliai, o 1930 m. atgaivinta mok-

slinių archeologinių ir etnografinių tyrimų veikla dideliu aktyvumu nepasižymėjo. 1934 m. Švietimo ministerijoje buvo įkurta Senovės paminklų apsaugos referantūra, kuri per dvejus gyvavimo metus kartu su komisija atliko nemažai darbo. Pagrindinė atnaujintos Valstybinė archeologijos komisijos veikla buvo skirta kultūros paminklų apskaitai – surengti kursai registratoriams, parengtos instrukcijos, rinktos žinios apie paminklus, organizuotos ekspedicijos. (1, p. 30). Tačiau, 1936 m. paskelbus Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymą, paminklų apsauga patikėta rūpintis muziejui. Valstybinės archeologijos komisijos įstatymas buvo panaikintas, o pačios komisijos darbas nutrauktas. Manoma, kad viena iš komisijos panaikinimo priežasčių galėjo būti komisijos nesugebėjimas sukurti paveldosaugos įstatymų. Komisijos pirmininkas Vladas Pryšmantas iš pradžių siūlė inventurizuoti visą palikimą, o po to kurti teisinę apsaugos bazę. Jo mintis sulaukė ir Mstislavo Dobužinskio palaikymo. Kartu buvo teigta, jog kultūrinis palikimas turi būti saugomas remiantis *istorinio nešališkumo dėsniu* – saugant viską, kas sukurta Lietuvoje ir turi meninę vertę (5, p. 130). Tokia pozicija tuometinės valdžios, rūšiavusios istoriją ir akcentavusios LDK didybės laikus, netenkino. Nors oficialiai valdžia ir neįvardijo išskirtinių kultūros vertybių, tačiau, tendencingai daugiau dėmesio skiriant archeologijai ir etnokultūriniam palikimui, prioritetai ryškėjo patys. Vytauto Didžiojo muziejus tęsė kryptingą šių paveldo sričių protegavimo politiką, kurią akivaizdžiai iliustruoja 1938 m. biudžeto projekte išdėstytos lėšos: priešistoriniam skyriui prašyta 30 587 Lt, istoriniam – 45 300 Lt, meno – 37 062 Lt, kultūros paminklų apsaugai – tik 25 000 Lt, o etnografiniam – net 98 000 Lt.

Kad prioritetines kultūros sritis valdžia išskyrė ne tik deklaraciniu, bet ir finansiniu lygmeniu, rodo ir kitų to meto

kultūros įstaigų biudžetai. Švietimo ministerija visą nepriklausomybės laikotarpį turėjo didelį ir laipsniškai augantį finansavimą: nuo 34,4 mln. Lt 1928 m., iki 56,6 mln. Lt 1938 m. Žinoma, kad 1930 m. Švietimo ministerijos biudžetas sudarė 1/6 visų trylikos valstybinių žinybų biudžeto dalį (5, p. 54). Didžiausias lėšas, jas vis didindama, ministerija skyrė švietimui: pradinės mokyklos 1926 m. gavo 13,7 mln. Lt, o jau 1939 m. – 23,7 mln. Lt, kitų mokymo įstaigų biudžetas 1926–1938 m. taip pat augo: vidurinių mokyklų – nuo 2,2 iki 4,4 mln. Lt, gimnazijų – nuo 2,2 iki 7 mln. Lt, ir tik universiteto biudžetas keitėsi nedaug – nuo 4 iki 5 mln. Lt. Lyginant su švietimo sistema, kultūrai buvo skiriamos gero kaima mažesnės sumos. 1926–1938 m. Kauno meno mokyklos biudžetas sudarė 210 000–270 000 Lt, Konservatorijos – apie 320 000 Lt, o M. K. Čiurlionio ir valstybinio muziejaus nesudarė ir 100 000 Lt. Tik valstybės teatro sąmata nuo 824 000 Lt (1926 m.) išaugo iki 2 309 244 Lt (1939 m.). Jau 1927 m. valstybės teatrui skirti 1 321 247 Lt rodo akivaizdžiai prioritetinę šios institucijos finansavimą. Palyginimui galima pateikti tokius faktus, jog 1930 m. valstybinėms bibliotekoms buvo skirta 127 928 Lt, Tautosakos rinkimo komisijai, nepaisant to, kad ši sritis taip pat buvo labai svarbi – 44 080 Lt, kultūros organizacijoms remti – 221 447 Lt, meno organizacijoms – 23 000 Lt, o valstybės teatras tais metais gavo 2 133 895 Lt. Teatro biudžetas dešimt metų išliko beveik toks pat. Įdomus faktas, jog Valstybės teatro išlaidos 1931 m. nežymiai, tačiau viršijo net šalį reprezentuojančios Užsienio reikalų ministerijos išlaidas: atitinkamai 2 687 321 Lt ir 2 612 968 Lt. (5, p. 56–57). Reikėtų paminėti, kad finansų ministras Juozas Tubelis kelerius metus iš eilės bandė sumažinti teatro finansavimą, valstybės biudžete nurodydamas mažesnes sumas, tačiau galutinai patvirtintame dokumente tos sumos būdavo

vėl padidintos. Galima būtų manyti, kad teatro specifika, dekoracijų ir kostiumų gamyba pareikalavo daug finansinių išteklių, tačiau iš tiesų apie 80 proc. visų išlaidų sudarė darbo užmokestis. Nors, kaip jau minėta, drama buvo traktuojama kaip prioritetinga teatro sritis, tačiau atlyginimų mokėjimui šis aspektas įtakos neturėjo. Ir aktoriai, ir solistai buvo labai gerai apmokami valstybės tarnautojai, gaudavę tokį pat užmokestį, kaip ir Seimo kanceliarijos direktorius, Užsienio reikalų ministerijos generaliniai konsulai, be to, dažnai teatralams buvo pridedamas asmeninis priedas. Įdomumo dėlei galima paminėti, kad geriausiai apmokamas artistas buvo Kipras Petrauskas, kuriam per 1931–1932 m. sezoną buvo garantuotos 65 000 Lt pajamos (5, p. 58–59). Toks nepagrįstai didelis Valstybės teatro finansavimas ir išskirtinė aktorių padėtis skatino teisėtą kitų kultūros sričių atstovų viešą pasipiktinimą dėl neteisingo kultūros biudžeto paskirstymo.

Valstybė be tiesioginių institucijų finansavimo steigė valdžios premijas ir organizavo konkursus. Žymiausias konkursas buvo surengtas 1930 jubiliejiniais Vytauto Didžiojo metais, kuomet buvo paskelbti pjesės kaimo scenai, prozos, poemos bei dramos veikalo, skirto Vytauto Didžiojo garsinimui, konkursai. Tačiau kūrinių sulaukta nedaug, jų kokybė buvo prasta ir premijos nebuvo skirtos, o planuoti tapybos ir muzikos kūrinių konkursai net nebuvo paskelbti. (5, p. 64). Žymiai geriau sekėsi organizuoti architektūros projektų konkursus, kurių 1920–1940 m. buvo surengta per 30. Pakenkamas finansavimas pritraukdavo nemažą dalyvių skaičių, o gauti rezultatai būdavo gana aukšto lygio.

Ieškant įvairesnių kultūros finansavimo būdų, 1935 m. įsteigta kasmetinė literatūros premija, skiriama geriausiai kiekvienais metais lietuvių išleistam romanui. 1938 m. Tau-pomosios kasos paskyrė 10 000 Lt dailės kūriniams premi-

juoti. Be to, Valstybės bibliotekų įstatymas ir Teatrų įstatymas numatė galimybę gauti valstybės paramą ir nevalstybinėms kultūros įstaigoms.

Ketvirtajame dešimtmetyje tarp inteligentų vyko aktyvios diskusijos, gvildenusios kultūros, meno ir menininkų būklę Lietuvoje. Tačiau dažniausiai viskas apsiribodavo tikrai žodžiais, kūrybos barų darbuotojams trūko iniciatyvos. Valdžia skatino kūrėjus burtis į visuomenines organizacijas. Šis procesas turėjo suaktyvinti kultūrinį gyvenimą, užtikrinti geresnį viešą menininkų interesų atstovavimą ir gynimą, be to, taip buvo galima lengviau realizuoti Antano Smetonos režimo siekį kontroliuoti visas kultūros sritis. Taip žurnalistai, 1930 m. gavę oficialų prezidento pritarimą, pradėjo kurti savo sąjungą. 1932 m. į sąjungą susibūrė rašytojai, paskui – senosios kartos dailininkai, įkūrę juos vienijančią draugiją. Kitiems menininkams akivaizdžiai trūko aktyvumo. Tik po to, kai 1935 m. prie Kultūros reikalų departamento buvo įsteigta Meno reikalų komisija, turėjusi reguliuoti dailės parodų rengimą, sukruoto jaunosios kartos dailininkai ir nedelsdami įkūrė Lietuvos dailininkų sąjungą. Tada ką tik minėta komisija buvo panaikinta. Ilgainiui be svaresnių valdžios postūmių susivienijo ir muzikai. Remiantis D. Mačiuliu, reikia pabrėžti, jog *skirtingai nei kaimyninėse totalitarinėse valstybėse Lietuvoje į kūrybinę sąjungą niekas varu nevarė*. (5, p. 26). 1938 m., remdamiesi Lietuvoje populiariu korporacijų kūrimo judėjimu, valdžios atstovai išklėle Kultūros rūmų sukūrimo mintį. Naujai kultūros institucijai buvo numatyta visų kultūrinių korporacijų, kurias galėjo sudaryti teatro, literatūros, muzikos, tapybos, spaudos, dvasinių mokslų, tikslųjų mokslų ir laisvųjų profesijų atstovai, subūrimo funkcija. Planuota, kad kultūros rūmai, pasklidę po visą Lietuvą, taps tikrais kultūrinio gyvenimo organizatoriais ir propaguotojais. Tačiau jaunieji tauti-

ninkų atstovai per daug radikaliai išplėtojo šią idėją ir siūlė *visą tautą paversti organizuoto kūrybinio darbo stovykla* (5, p. 32), todėl rūmų koncepcijos realizuoti neskubėta.

Kalbant apie A. Smetonos režimą, reikia akcentuoti, kad, skirtingai nei kitose to meto autoritarinio ir totalitarinio režimo valstybėse, Lietuvoje nebuvo griežto, konkrečiomis direktyvomis pagrįsto kultūros reguliavimo, kultūra nebuvo paversta propagandine režimo „mašina“, o kūrėjams nebuvo nustatytos privalomos kūrybos normos. Susiklostė nevienareikšmė padėtis: absoliučią laisvę varžė cenzūros aparatas, viešai buvo skatinamas tik tautinio meno kūrimas, tačiau, kita vertus, savito tautinio stiliaus paieškos, prasidėjusios dar prieš 1926 m., rodo, kad ši problema daugeliui kūrėjų buvo aktuali ir be valdžios nurodymų.

Menininkų situacija, išskyrus teatralus, buvo gana sunki. Stokodami Lietuvos valdžios dėmesio ir troškę viešo pripažinimo, kai kurie įvairių sričių kūrėjai pradėjo žavėtis tokiomis totalitarinėmis valstybėmis kaip Italija ir Sovietų Sąjunga, kur parama oficialią ideologiją atitinkančiam menui buvo akivaizdžiai didesnė, o režimo nusikaltimai buvo sumaniai dangstomi paradiniu šydu. Palankia proga pasinaudojo Sovietų Sąjungos ambasada, sugebėjusi prisivilioti keletą menininkų, kurie sąmoningai ar nesąmoningai padėjo paruošti palankesnę dirvą sovietinei okupacijai. Dėl taip susiklosčiusių įvykių reikėtų kaltinti ne tik menininkų egocentrizmą, bet ir valdžios nesugebėjimą skirti didesnę dėmesį meno finansavimo ir sklaidos klausimų sprendimui, taip pat perdėtą nacionalinių herojų, mitų, tautinių švenčių, stūmusių gyvus žmones į šalį, sureikšminimą. Simbolinis praeities matymas suformavo gana abejingą valdžios ir didžiosios tautos dalies požiūrį į materialų kultūros paveldą. Saugoti tik simbolinę prasmę turėję objektai.

Akivaizdu, kad tarpukario kultūros padėties negalima vertinti vienareikšmiškai. Besikuriančiai valstybei sunku buvo aprėpti visas politinio, ekonominio, socialinio gyvenimo sferas, todėl kultūrai buvo skiriamas per mažas dėmesys. Trečiajame dešimtmetyje situacija pasikeitė. A. Smetonos režimas siekė į savo rankas paimti visą kultūrinį gyvenimą. Toks elgesys paspartino švietimo, teatro raidą, pagyvino ir kitus procesus, tačiau iš dalies suvaržė kūrybinę laisvę. Kita vertus, nepriklausomos Lietuvos valdžia turėjo per mažai laiko kryptingam ir racionaliam kultūros politikos formavimui.

Kultūros politikos raida sovietmečiu (1940–1990)

Nepriklausomos Lietuvos valstybės egzistenciją 1940 m. birželio 15 d. nutraukė Sovietų Sąjungos okupacija. Iš karto visos gyvenimo sritys, neaplenkiant ir kultūros, patyrė radikalius pakeitimus. Visam sovietizacijos procesui vadovavo Sovietų Sąjungos komunistų partija (SSKP). Nurodymus iš Maskvos vykdė Lietuvos komunistų partija (LKP), o tiksliau – jos centro komitetas (CK), kuriam pavaldūs partijos skyriai ir administracinės įstaigos keitė įvairias visuomeninio gyvenimo sritis. 1940 m. rugpjūčio mėnesį buvo įkurtas Aukščiausios tarybos prezidiumas ir Liaudies komisarų taryba, prie kurios 1941 m. balandį realizuojant SSRS valdžios sprendimą buvo įsteigta Meno reikalų valdyba (3, p. 95.)

Stalino totalitarinis režimas kultūrą traktavo kaip vieną iš svarbiausių priemonių, ugdančių „tarybinį žmogų“, be to, nemokamas mokslas ir kultūros (tik sovietinės) prieinamumas buvo ne tik priverstinės sovietizacijos, bet ir parodomosios propagandos įrankis. Todėl 1940 m. antroje pusėje tik suformuotas sovietų valdžios aparatas Lietuvoje pradėjo plėsti mokyklų tinklą, dėl to mokinių skaičius nuo 29 000 (1939–1940 mokslo metais) išaugo iki 40 500 (1941 m. pradžioje). 1940 m. pabaigoje sovietinės kultūros ir propagavimo tikslu

buvo įkurta LSSR valstybinė filharmonija, kurioje veikė simfoninis orkestras, choras ir liaudies dainų bei šokių ansamblis, buvo steigiami nauji Muzikinės komedijos ir Vaikų teatrai Kaune, dramos teatrai Panevėžyje ir Marijampolėje bei Valstybinis, rusų, lenkų, žydų teatrai Vilniuje. Taigi, sovietų okupuotoje Lietuvoje kultūra iš karto tapo griežtai ideologizuota ir komunistų partijos kontroliuojama sfera, „homo sovieticus“ kūrimo įrankiu. Ideologinis darbas vyko labai organizuotai ir aktyviai. Jau 1940 m. rugpjūčio 15 d. vykusiame Lietuvos mokytojų suvažiavime tuometinis ministras pirmininkas Justas Paleckis, savo kreipimąsi adresuodamas ne tik mokytojams, bet ir visiems inteligentams, pabrėžė: *jei kas nepabudo, jei kas nenori suprasti, jei kas ir toliau leis liaudies priešų, liaudies reikalų išdavikų klaidinamas, tam negali būti vietos garbingoje Sovietų Lietuvos mokytojų šeimoje* (3, p. 127). Tiesiog per vieną naktį kardinaliai pasikeitė visos iki tol propagautos vertybės: kas nepriklausomoje Lietuvoje buvo aukštinama ir gerbiama – sovietų buvo smerkiama ir niekinama. Visos kultūros ir švietimo įstaigos ir visa inteligentija privalėjo skleisti sovietinę ideologiją, paremtą neapykanta „klasiniam priešui“, liaupsinti formaliai „proletarinį internacionalizmą“, o realiai – sovietinę Rusiją, niekinti „supuvusį senąjį pasaulį“ – dabarties Vakarų ir Lietuvos praeitį. Visos staiga neigiamomis tapusios žmogiškosios, krikščioniškos ir tautinės vertybės išstumiamos iš viešojo gyvenimo. Negana to, jas intensyviai bandoma „išrauti“ ir iš asmeninės sferos. Senąsias vertybes turėjo pakeisti leninizmo–stalinizmo doktrinos. Todėl aukštosiose mokyklose atsirado privalomos sovietinę ideologiją skleidžiančios disciplinos, mokytojai privalėjo studijuoti bolševizmo „bibliją“ – lietuvių kalba išleistą komunistų partijos istoriją, mokyklose buvo įsteigtos pionierių ir komjaunimo organizacijos, mokymo progra-

mose atsirado SSRS konstitucijos, SSRS (iš tikrųjų Rusijos) istorijos ir literatūros pamokos. Sovietų valdžia primygtinai ragino menininkus kurti sovietinę ideologiją propaguojančius darbus, tačiau kūrėjai, net ir tie, kurie prijautė sovietų valdžiai (Petras Cvirka, Liudas Gira, Kostas Korsakas, Antanas Venclova), pritaro. Padėties negerino ir valdžios paskirti nemaži honorarai, Lietuvos sovietinių rašytojų sąjungai perduoti Vailokaičių rūmai. Dalį kaltės dėl tokios situacijos prisiėmė partija: *Turime auklėti rašytojus stachanoviečius, kaip auklėjame traktorininkus, kaip auklėjame socialistinių įmonių ir dirvų didvyrius* (3, p. 129). Siekiant pagerinti padėtį, buvo sudaryta vyriausybinių komisija, o rašytojams ir menininkams suorganizuoti dialektinio materializmo kursai, kuriuose paskaitas skaitė ideologai iš Maskvos. Tačiau nepaisant visų pastangų, originalių, sovietinę ideologiją atitinkančių kūrinių kiekis nepatenkino valdžios norų. Oficiozas „Tiesa“ teigė, jog rašytojai stokoja bolševikinio kovingumo bei noro padėti partijai ir liaudžiai kurti Lietuvoje socializmą (3, p. 129). Iš tiesų tokią padėtį galėjo lemti sovietinio gyvenimo tikrovė, išsklaidžiusi daugelio intelektualų iliuzijas. Pasak demokrato Jono Matulionio, geriausias vaistas išsigydyti nuo bolševizmo yra pats bolševizmas (3, p. 128).

Kultūros sovietizacijos politika buvo vykdoma kryptingai visai frontais, daug pastangų skiriant visų rūšių kultūriniam palikimui naikinti. Komunistų partija įvedė ypač griežtą spaudos ir literatūros kontrolę. LKP CK išduodavo leidimus naujiems leidiniams leisti bei skyrė visų periodinių leidinių redaktorius. Pasikeitimai periodikos sklaidoje buvo akivaizdūs: 1938 m. Lietuvoje (be Vilniaus krašto) ėjo 159 laikraščiai ir žurnalai, o 1941 m. pavasarį (su Vilniumi) – tik 34 (3, p. 129). Likusių leidinių akylai stebėjo Glavlitas – sovietinės cenzūros organas, kuriam buvo pavesta revizuoti ne tik tuo-

metinius, bet ir visus ankstesnius spaudinius. Iš knygynų, bibliotekų turėjo būti išimta ir sunaikinta visa „ideologiškai neteisinga“ antikomunistinio, religinio ar abejotino turinio literatūra. Paskutinė sąvoka, t. y. abejotino turinio literatūra, buvo labai plačiai traktuojama ir įgalino naikinti visą nesovietinę spaudą. Vien tik iš nacionalizuotų Kauno leidyklų buvo paimta ir sunaikinta 424 000 leidinių. Knygų leidybos nuosmukis buvo akivaizdus. Per pirmus metus išleista tik 700 pavadinimų brošiūrų ir knygų, tai yra dvigubai mažiau nei 1938 m., be to, tai buvo bevertė politinė propagandinė literatūra (3, p. 128).

1940–1941 m. muziejuose sunaikinta daug religinio meno kūrinių, buvo vykdomos kopylių, kopyltėlių, šventųjų skulptūrų naikinimo akcijos. Kaune iš Karo muziejaus sodelio buvo pašalintos Nepriklausomybės kovų dalyvių skulptūros. Nukentėjo ir dvarų paveldas. Dalis jų turto buvo perduota muziejams, tačiau nemažai vertingų baldų, antikvarinių daiktų, paveikslų išgrobstė sovietų armijos kariai ir saugumiečiai, o didžioji dalis šių vertybių išvežta į Rusiją.

Lietuvos sovietizaciją 1941–1944 m. buvo sustabdžiusi fašistinės Vokietijos okupacija, tačiau sovietams sugrįžus procesas plėtotas su naujais, dar didesniais užmojais. Į Lietuvą iš Rusijos atsiųsti pareigūnai reikalavo kuo greičiau „statyti socializmą“, o viena iš tos statybos sudedamųjų dalių buvo kultūrinė revoliucija, turėjusi iškiepyti bolševikinę ideologiją, paremtą nepakantumumu žmogiškosioms vertybėms, ir sunaikinti tautinę bei religinę žmonių sąmonę. Po „proletarinio internacionalizmo“ priedanga ir toliau buvo brukama ir liaupsinama rusiška kultūra bei ugdomas nacionalinis menkavertiškumas. Tiesa, buvo palikta ribota galimybė naudoti gimtąją kalbą švietimo ir kultūros įstaigose, taip pat buvo propaguojama nuo „nacionalistinių“ ir „religinių“ apnašų

apvalyta liaudies kultūra, su tikrąja etnine kultūra beveik neturėjusi nieko bendro. Kultūros sovietizavimo procesui kontroliuoti buvo kuriamos griežtai kontroliuojamos institucijos. Žemiausią grandį sudarė sovietų Lietuvos rašytojų, dailininkų, kompozitorių sąjungos ir teatro draugija, kurioms vadovavo totalitarinei sistemai ištikimi menininkai, vykdę partijos politiką ir kontroliavę narių kūrybą. Aukštesnė institucija – Meno reikalų taryba – prižiūrėjo rašytojus, dailininkus ir kompozitorius, o Kultūros ir švietimo įstaigų komitetas reguliavo bibliotekų, muziejų ir kultūros namų veiklą. 1953 m. jų funkcijas perėmė naujai įkurta Kultūros ministerija. Tačiau, kaip ir pirmosios sovietinės okupacijos metais, visas kultūros sritis kontroliavo ir griežtai administravo partija, o aukščiausioje kontrolės ir vadovavimo grandies pakopoje buvo LKP CK Kultūros ir mokslo bei Propagandos ir agitacijos skyriai. Lietuvos kultūros sovietizacijos procesą prižiūrėjusius iš Rusijos atsiųstus pareigūnus ilgainiui pakeitė vietiniai kadrai. Sovietinės ideologijos indoktrinavimui buvo kuriamas kultūrinių ideologinių institucijų tinklas – bibliotekos, muziejai ir kultūros namai, privalėję ne dvasinius žmonių poreikius tenkinti, o skleisti ideologiją ir propagandą bei kovoti su religija.

Sovietinė ideologija teigė, kad kiekvienoje kultūroje yra dvi kultūros: viena – buržuazinė, idealistinė ir todėl reakcinė, kita – pažangi, darbo žmonių, materialistinė. Remiantis šiuo požiūriu, toliau tęstas pirmosios okupacijos metu pradėtas iki 1940 m. sukurtos Lietuvos kultūros naikinamas, uždraudžiant minėti net emigravusių menininkų vardus. Tik spėjus reokupuoti Lietuvą 1944 m. spalio mėnesį, LKP vadovai išleido įsakymą iš visų įstaigų ir gyventojų surinkti ir sunaikinti visą antisovietinę literatūrą. Reikėtų paminėti, jog sovietinei sistemai netinkama buvo net detektyvinė, fantas-

tinė, humoristinė literatūra ir visos XX a. užsienio rašytojų knygos. Nuo 1948 m. masiškai pradėti naikinti religiniai ir „buržuaziniai“ paminklai. Tuo metu buvo likviduota Kauno karo muziejaus sodelyje stovėjusi Laisvės statula, Nežinomo kareivio kapas, kitos skulptūros, nuo Vilniaus arkikatedros nuimtos ir susprogdintos šventųjų skulptūros, susprogdinti Trys kryžiai. Per kelerius metus buvo sunaikinta daugiau kaip 500 įvairių paminklų, skulptūros, architektūros darbų. Juos pakeitė nauji, kurie iliustravo kovos dėl sovietų valdžios fragmentus, vaizdavo žymiausias rusų tautos žmones ir SSRS vadovus. Masiškai pradėtos uždarinėti bažnyčios, jose įrengiant sandėlius, o meno kūriniai ir religinės relikvijos grobstomi ir naikinami.

Prieš sovietinę reokupaciją iš Lietuvos pasitraukė daug inteligentų, sudariusių aktyviausią visuomenės dalį. Likusi inteligentija neragino priešintis sovietų režimui ir negausiai dalyvavo laisvės kovose. Tačiau didžioji dauguma inteligentų nešlovino sistemos ir nepritarė sovietų vykdomai politikai, o tokia pozicija visiškai netenkino sovietinių pareigūnų. Nenorintieji dalyvauti sovietinės santvarkos liaupsinimo kampanijose už tylėjimą buvo baudžiami represijomis. Visiems rašytojams ir menininkams buvo nurodyta, kad kūryba turi būti partinė ir privalo vykdyti politinį užsakymą. Tai reiškė griežtą tematikos, stiliaus diktatą. Pagrindine tema turėjo tapti „socializmo statyba“, „šviesios ateities kūrimas“, „tarybinės liaudies gyvenimas“. Visiems buvo privalomas socialistinio realizmo stilius, reiškęs utopinį socializmo vaizdavimą, ir visiškas Vakarų meno srovių atsisakymas. Lietuvos menininkams buvo nurodomi konkretūs „teisingi“ kūriniai (Aleksandro Gerasimovo *V. Leninas tribūnoje*, Veros Muchinos skulptūra *Darbininkas ir kolūkietė*, Sergejaus Merkurovo skulptūra *J. V. Stalinas* ir kt.), kuriais reikėjo sekti. (3,

p. 362). Teatruose, kurių griežtai cenzūruojamą repertuarą sudarė sovietiniai, rusų ir keli ideologiškai „teisingi“ lietuvių kūriniai, prieš premjeras vykdavo peržiūros, kurių metu sovietiniai ideologai nuspręsdavo, ar galima rodyti spektaklį žiūrovams. Lietuvos kompozitoriams ir muzikams buvo nurodyta atsisakyti XX a. Vakarų ir bet kokios bažnytinės muzikos atlikimo, kovoti su formalizmu, kūrybą grįsti liaudies muzika. Kompozitoriai buvo skatinami kurti dainas, kantatas ir oratorijas, šlovinančias sovietinę sistemą ir Staliną. Lietuviškos estradinės muzikos Lietuvoje 1945–1956 m. neliko, buvo uždraustas džiazas, pradėta masiškai propaguoti sovietines dainas.

Vienu iš sovietinės indoktrinacijos įrankių tapo meno saviveikla: visuotinai buvo kuriami liaudies chorai, liaudies instrumentų ansambliai, šokių kolektyvai, privalėję atlikti sovietinį repertuarą, rengtos dainų šventės.

1945–1953 m. Lietuvos kultūros laikotarpis pažymėtas praeities palikimo naikinimu, inteligentų trėmimu, prievartine sovietizacija, kūrybos temų ir stiliaus diktatu, atskleidžia tikrą totalitarinio režimo požiūrį į kultūrą – kaip vieną iš sovietinės ideologijos sklaidos ir įtvirtinimo priemonių.

Nuo XX a. šeštojo dešimtmečio vidurio iki dešimtojo dešimtmečio pabaigos Lietuvos gyvenime buvo jaučiamos kelios „atšilimo“ ir stagnacijos bangos. Pats reikšmingiausias „atšilimo“ laikotarpis, implikavęs didelius kultūrinio gyvenimo pokyčius, prasidėjo 1956 m. Tuo metu komunistų partija pasmerkė Staliną, tačiau pati totalitarinė, melu grįsta sovietinė sistema liko gyvuoti, o represinių struktūrų remiama partija ir toliau buvo vienvaldė jėga. Tačiau pats politinio režimo sušvelnėjimas teikė daug vilčių: palankiau pradėtas vertinti ikisovietinis kultūros palikimas (iš-

spausdinti Maironio eilėraščiai, B. Sruogos raštai, vėl pradėti eksponuoti M. K. Čiurlionio darbai), pamažu pradėti restauruoti istoriniai pasaulietiniai pastatai, 1956 m. Kaune įvyko pirmasis džiaz koncertas, teatruose pradėti statyti spektakliai, kurių herojai – Lietuvos didieji kunigaikščiai, Dainų šventėse giedama Lietuva brangi. Tikėtasi, kad režimo požiūris į kultūrą pasikeis, tačiau 1956 m. įvykiai Vengrijoje parodė, kad esminių pokyčių tiek politinėje, tiek kultūrinėje plotmėje nebus. Formuojant kultūros politiką ir toliau taikyta principinė, dar Stalino valdymo metais nusistovėjusi, schema. Sovietų Sąjungos komunistų partija diktavo ideologinę kryptį ir akylai prižiūrėjo visas kultūros sferas, procesų vyksmą reguliuodama nutarimais, nurodymus iš Maskvos ir vietoje priimtus sprendimus realizuodavo LKP, kurios Centro komitete buvo įsteigtas Kultūros skyrius bei SSRS kūrybinėms sąjungoms priklausiusios Lietuvos kūrėjų sąjungos, o pastarųjų veiklą kontroliavo KGB. Kultūros ministerija vykdė administravimo ir finansavimo funkcijas. Šeštojo dešimtmečio viduryje LKP leido menininkams ieškoti naujų išraiškos formų, vaizduoti realesnes gyvenimo problemas, tačiau visa kūryba turėjo nenukrypti nuo oficialios partijos linijos ir atskleisti idėjiškai angažuotą turinį. SSKP generalinis sekretorius Nikita Chruščiovas po apsilankymo vienoje parodoje asmeniškai inicijavo kovą su „formalistiniu“, t. y. neturiniu ryškaus ideologizuoto turinio, menu. Lietuvoje taip pat pradėta ieškoti „formalistų“, o surastieji buvo baudžiami nespausdinant, draudžiant eksponuoti ir pan.

Septintajame dešimtmetyje suaktyvėjo bandymas sovietinę Lietuvos kultūrą susieti su vadinamąja liaudies kultūra. Todėl buvo įsteigtas Liaudies buities muziejus, įkurtos LSSR liaudies meno ir kraštotyros draugijos, legalizuoti etnogra-

finiai tyrimai, masiškai ėmė kurtis folkloriniai ansambliai. Šios priemonės davė priešingą nei tikėtasi rezultatą: sovietinis menas lietuviams artimesnis netapo, tačiau išpopuliarėjusi etnografinė veikla leido prisiliesti prie savo šaknų.

„Atšilimo“ iliuziją galutinai sunaikino 1968 m. SSRS įvykdyta invazija į Čekoslovakiją. Iš karto po šio smurto akto, 1969 m., buvo priimtas SSKP CK nutarimas *Dėl spaudos organų, radijo, kinematografijos, kultūros ir meno įstaigų vadovų atsakomybės už spausdinamos medžiagos ir repertuaro idėjinį-politinį lygį padidinimo*. Dokumentu kultūros įstaigų vadovams priminta apie jų pareigą rūpintis kuriamos produkcijos ideologiniu nepriekaištingumu, o redakcinėms kolegijoms ir partinėms organizacijoms suteiktos didesnės teisės.

Tačiau menininkai spėjo pasinaudoti mažesnių suvaržymų periodo privalumais ir pradėjo kurti ne tokius angažuotus kūrinius ir inicijavo savaiminės kultūros, pavaldžios savo pačios vidiniams dėsniams, o ne SSKP ideologijai, plėtrą. Ilgainiui susiklostė savitos, iš dalies konformistinės kūrybos nuostatos: patenkindami partijos reikalavimus menininkai sukurdavo keletą sovietinės ideologijos standartus atitinkančių kūrinių, o tai padarę galėdavo ieškoti įvairesnių, laisvesnių kūrybinių kelių. Tačiau visiška saviraiškos laisvė nebuvo galima, tam tikri kūrybiniai rėmai buvo uždėti, cenzūra veikė, todėl nemažai menininkų, pasitelkę Ezopo kalbą, savo mintis išreiškėdavo sudėtingais, daugiaprasmiaus kūriniams (3, p. 554–559).

Dar viena ideologinės cenzūros sustiprinimo banga kilo po 1972 m. Romo Kalantos susideginimą lydėjusių įvykių. Viešai Kauno neramumų tema dėl sudėtingos SSRS tarptautinės politikos nebuvo eskaluojama. LKP, talkinama KGB, R. Kalantą ir protestavusį jaunimą paskelbė asocialiais chuliga-

nais, prie visuomenės nepritapusiai pavieniais kriminaliniais elementais ir suorganizavo plataus masto propagandos kampaniją, skirtą Lietuvos ir užsienio visuomenei dezinformuoti. Partijos funkcionieriai, kurie galėjo būti apkaltinti dėl Kauno įvykių, atsipirko nedidele savikritika, tačiau pagrindiniu kritikos taikiniu buvo pasirinkta humanitarinė Lietuvos inteligentija, kuri, pasak to meto LKP I sekretoriaus Antano Sniečkaus, atitraukė jaunimą nuo sovietinių idealų. Taigi pagrindiniais neramumų kaltininkais buvo paskelbti Kauno literatai, teatralai ir dramaturgai. A. Sniečkus, kalbėdamas LKP aktyvo susirinkime, pareiškė: *laikas užkirsti kelią į sceną dviprasmiškiems kūriniams, kurie gadina jaunimą ir iš kurių pagrindo išauga visokie chuliganai* (1, p. 23). Žodžius greitai pakeitė konkretūs veiksmai: iš pareigų buvo pašalinti kultūros periodinių leidinių *Kultūros barai*, *Nemunas*, *Literatūra ir menas* vyriausieji redaktoriai, *Vagos* leidyklos direktorius bei Spaudos komiteto pirmininkas, iš Kauno dramos teatro režisieriaus pareigų buvo atleistas Jonas Jurašas, nutraukta Modrio Tenisono trupės veikla.

Aštuntojo dešimtmečio antroje pusėje literatūrai ir menai darantis vis sudėtingesniems, į LKP CK Kultūros skyrių buvo priimti kvalifikuoti kadrai, turėję užtikrinti geresnę kultūros procesų kontrolę, tačiau naujieji ideologai nebuvo labai priešiški nusistatę prieš moderniojo meno kryptis, todėl devintojo dešimtmečio pradžioje formos modernizmas praktiškai buvo pripažintas. Tačiau tuo pat metu Sovietų Sąjungoje buvo pradėta nauja viešojo gyvenimo ideologizavimo banga, turėjusi pagerinti „politinį auklėjimą“, todėl buvo sugriežtinta teatrų repertuaro kontrolė, maksimaliai ideologizuotas kinas, reglamentuota estradinės muzikos raida.

Menininkų padėtis sovietinėje sistemoje buvo nevienareikšmė. LKP mokėjo suvaldyti iš prigimties maištingesnius

nei kiti žmonės menininkų masę, retkarčiais sukurdamą liberalesnės kultūros politikos iliuziją ir atsilygindama net už pasyvų lojalumą. Sugebėję prisitaikyti, neperžengti menkai kintančio legalaus kūrybos lauko ribų kūrėjai gaudavo garbės vardus, premijas, privilegijas, finansinius paskatinimus. Dėl šių priežasčių dauguma menininkų orientavosi į reglamentuotą, legalią kūrybinę erdvę. Konformistinę humanitarinių inteligentų pasaulėžiūrą iliustruoja toks faktas, kad 1985 m. LKP priklausė 44 proc. Rašytojų sąjungos narių. Neatitikę sovietinių standartų kūrėjai buvo izoliuojami, jų kūryba nepasiekdavo viešosios erdvės.

Devintojo dešimtmečio antroje pusėje SSRS vidaus politika pradėjo keistis, bandyta įtvirtinti tam tikrą liberalizmą, viešumą. Lietuvoje pradėjo kurtis neformalios organizacijos, aktyviai dirbusios ekologijos ir kultūros paveldo išsaugojimo srityse (Vilniuje Žemyna, Talka, Kaune Atgaja). Išskirtinis vaidmuo teko 1987 m. gegužės mėnesį įkurtam *Lietuvos kultūros fondui* (LKF). Formaliai šią organizaciją įsteigė LSSR kultūros ministerija kaip Maskvoje veikusios centrinės institucijos padalinį, tačiau realiai fondas veikė nepriklausomai, ir tai buvo pirmas didelis žingsnis valdžios kultūros monopolijos griovimo link. LKF plėtojo paminklosaugos veiklą, rūpinosi kultūros vertybių atskleidimu, tyrimais bei sklaida visuomenėje, lėšų, reikalingų objektams tvarkyti, rinkimu, kėlė viešumon bažnyčių, vienuolynų gražinimo religinėms bendruomenėms klausimus. 1987 m. pabaigoje Lietuvos mokslo ir meno darbuotojai iš pradžių oficialiuose užduočių susijimuose, o netrukus ir viešai prakalbo apie skaudžias problemas: ekologiją, tautos istoriją, sovietines represijas, lietuvių kalbos diskriminavimą, iškreiptus tautinius santykius, biurokratijos savivaliavimą, tautinės mokyklos kūrimo būtinybę. 1988 m. vasarą Lietuvos inteli-

gentai humanitarai aktyviai įsitraukė į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklą ir tapo vienu iš svarbiausių Atgimimo laikotarpio veikėjų. Kultūros problemos tapo labai svarbia Atgimimo laikų tema. Ši teiginį patvirtina 1988 m. spalio 12 d. viešai publikuotame, iš devynių skirsnių sudarytame Sąjūdžio programos projekte kultūrai skirtas visas skirsnis. 1989 m. Sąjūdis aktyviai ruošė dirvą Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimui. 1990 m. kovo 11 d. demokratinuose rinkimuose naujai išrinkta Lietuvos Aukščiausioji Taryba paskelbė Nepriklausomybės Atkūrimo Aktą. Vėl susiklostė 1918 m. primenanti situacija, kai jauna valstybė susidūrė su valstybingumo išlikimo, taip pat politinėmis ir ekonominėmis problemomis. Sovietų Sąjunga pradėjo taikyti Lietuvai politinio, propagandinio, karinio ir ekonominio spaudimo priemones, paskelbta ekonominė ir finansinė blokada, buvo palaikomos antivalstybinės organizacijos, kuriamos Lietuvos valdžią dubliuojančios institucijos, organizuojamas valstybės perversmas. Tačiau nepaisant visų sunkumų, 1990 m. gegužės mėnesį Vilniuje įvyksta kultūros kongresas, kurio metu diskutuojama aktualiais tautinės kultūros plėtojimo, t. y. kultūros politikos, kultūros paveldo apsaugos, etninės kultūros padėties, dorovės ir kultūros santykio, tautinės savimonės, kūrybinės laisvės ir atsakomybės bei kitais klausimais. Ir nors dėl žaibiškai kintančios situacijos konkrečių nutarimų nepriimta, tačiau filosofo Romualdo Ozolo nuomone: *Kongresas tapo ištis rimtų nepriklausomybę atkūrusios ir už jos įtvirtinimą kovojančios Lietuvos kultūros nūdienos problemų ir jos ateities kelių aptarimo vieta. Buvo tikėtasi, kad medžiaga taps atrama tolesniems apmąstymams ir sprendimams* (4, p. XVII). Po 1991 m. rugpjūčio pučo Lietuva tampa visateise nepriklausoma valstybe. Tuo metu prasideda ir naujas kultūros politikos etapas.

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad sovietinis režimas, dėjęs didžiules pastangas kultūrai nutautinti, suvaržymais ir paskatomis į savo pusę palenkti kūrybinę inteligentiją, suformavęs kūrėjų – konformistų sluoksnį, nuolatos naudojęs įvairių iliuzijų ir dezinformacijos skleidimo mechanizmus, galima sakyti, pats susipainiojo savo pinklėse. Nepaisant visų LKP pastangų, mokslininkai, rašytojai, menininkai, ir kiti kultūros darbuotojai tapo vienais iš pirmųjų Atgimimo Sąjūdžio, išvadavusio Lietuvą iš sovietinių gniaužtų, dalyviais.

Metodai ir priemonės

Paskaita, savarankiškas susipažinimas su nurodyta medžiaga, diskusija seminaro metu.

Savikontrolės klausimai

1. Kokios priežastys lėmė, kad pirmąjį Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetį kultūros politikai buvo skiriamas nepakankamas dėmesys?
2. Kokius kultūros prioritetus ir kodėl išskyrė A. Smetonos režimas?
3. Kokios priežastys tarpukariu sąlygojo siauros kultūros paveldo sąvokos susiformavimą?
4. Įvertinkite A. Smetonos režimo kultūros politikos bendruosius bruožus kitų to laikotarpio režimo kontekste.
5. Kokiems tikslams įgyvendinti sovietmečiu buvo pasitelkta kultūra?
6. Kokios institucijos vadovavo kultūros politikos kūrimo ir realizavimo procesui?
7. Kokiomis priemonėmis naudojosi menininkai, siekdami išsikovoti ne taip apribotą kūrybinę laisvę?
8. Kodėl LKP vadovai dėl 1972 m. Kaune kilusių neramumų apkaltino kūrybinės inteligentijos atstovus?

9. Kokia buvo menininkų padėtis paskutiniaisiais sovietinės sistemos gyvavimo dešimtmečiais?

10. Kodėl menininkai, mokslininkai ir kultūros darbuotojai aktyviai dalyvavo Sąjūdžio veikloje?

Literatūra

1. *Kauno istorijos metraštis*. T. 4. (2003). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

2. Keršytė N. (1996) Valstybės archeologijos komisija // *Baltų archeologija*. Nr. 2, p. 25–32.

3. *Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija*. (2005). Red. A. Anušauskas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

4. Lietuvos kultūros kongresas. (1991). Red. R. Ozolas. Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerija.

5. Mačiulis D. (2005). *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Parengė Jolita Butkevičienė

2.8. TEMA. Kultūros politika Lietuvoje po 1990 m.: pagrindinės teisinės nuostatos

Studijų tikslai

- Supažindinti su Lietuvos kultūros politiką reglamentuojančiais dokumentais.
- Per teisinių dokumentų analizę atskleisti Lietuvos kultūros politikos prioritetus ir problematikos skalę.
- Išaiškinti ir įtvirtinti darnaus vystymosi sampratą.
- Suvokti kultūros politikos kryptingumą Lietuvoje.

Sąvokos ir apibrėžimai

Plėtros programa – konkrečios srities vystymo planas, susidedantis iš esamos būklės analizės (atskleidžiamos stiprybės, silpnybės, grėsmės ir galimybės), strateginių tikslų numatymo, konkrečių uždavinių įvardijimo.

Įgyvendinimo priemonių planas. Dauguma kuriamų programų turi priedus – įgyvendinimo priemonių planus, kuriuose detalizuojami veiksmų etapai, atsakingos institucijos, lėšų paskirstymas.

Darnaus vystymosi strategija reiškia tausojančią plėtrą, kuri neišsekvoja ateities resursų, derina vystymo poreikius ir vertybių stabilumo išlaikymą (kultūros sferoje tai – vietinio savitumo, tapatumo išsaugojimas).

Valstybės politika kultūros sferoje realizuojama per konkrečių tikslų bei uždavinių numatymą ir jų sprendimą. Lietuvos Respublikos deklaruojama ir vykdoma kultūros politika atsispindi strateginio pobūdžio dokumentuose. Chronologine tvarka pagal patvirtinimo datą išvardiname pagrindinius iš jų:

1. LR Vyriausybės 2001 05 14 nutarimas *Dėl Lietuvos kultūros politikos nuostatų*.
2. LR Vyriausybės 2001–2004 m. programa.

3. *Regionų kultūros plėtros programa, parengta Kultūros ministerijos (2002 08 13).*

4. *Nacionalinė Lietuvos kultūros plėtros programa 2003–2009 metams, parengta 2002 m. Kultūros ministerijos.*

5. *Kultūros srities antikorupcinė programa, Kultūros ministerija (2003 04).*

6. *LR Vyriausybės 2003 07 18 nutarimas Dėl Lietuvos tūkstantmečio programos patvirtinimo.*

7. *LR Vyriausybės 2003–09–11 nutarimas Nr. 1160 Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos.*

8. *LR Vyriausybės 2006–2008 m. programa.*

9. *LR kultūros ministerijos 2007–2009 m. strateginis veiklos planas.*

Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, 1990 m. gegužę Vilniuje įvyko *Lietuvos kultūros kongresas*, kuriame buvo įvertinta kultūros būklė, aptarti sovietmečio praradimai, suformuluoti Atgimimo lūkesčiai. Kongresas priėmė daug konkrečių nuostatų dėl įvairių kultūros sričių organizavimo ir atnaujinimo (dėl kultūros instituto įsteigimo, dėl kultūros mėcenavimo, dėl etninės kultūros apsaugos perimamumo, dėl architektūros ir statybos, dėl kultūros paveldo apsaugos ir t. t.). Taip pat buvo priimta Lietuvos kultūros plėtojimo programa, kurioje deklaruota kūrybos laisvė, krikščioniškos kultūros plėtojimo galimybė, valstybės paramos principas visuomenei svarbioms, bet nerentabilioms kultūros sritims, kultūros decentralizacijos principas (Lietuvos kultūros kongresas, p. 800). Valstybės globotinomis sritimis paskelbtas kultūros paveldas, etninė kultūra ir profesionalioji kultūra bei švietimas.

Viena iš paskatų analizuoti ir planuoti kultūros iniciatyvas buvo Europos Tarybos programa, skatinanti valstybes rengti kultūros politikos apžvalgas. Nacionalinis pranešimas „Lietuvos kultūros politika“ Europos Tarybos kultūros ko-

mitete svarstytas 1997 m. rudens posėdyje (Lietuvos kultūros politika. Nacionalinis pranešimas. 1997 m. buvo išleistas „Aidų“ leidyklos; prieiga per internetą: <http://www.aidai.lt//pid=92&cid=13&id=219>). Pranešime pirmąkart apžvelgta Lietuvos kultūros situacija 1990–1996 m. laikotarpiu, įvertinta tuometinė būklė, aptartos pokyčių kryptys; Lietuvoje lankėsi ET paskirta tarptautinė ekspertų grupė, pateikusi savo rekomendacijas. Vilniuje 1997–1998 m. surengtos konferencijos, skirtos kultūros politikai (Liutkus V.).

2000–2001 m. laikotarpiu, kai LR kultūros ministerijai vadovavo Gintautas Kėvišas, buvo parengtas Vyriausybės nutarimas Nr. 542 **Dėl Lietuvos kultūros politikos nuostatų** (publikuotas „Valstybės žiniuose“, 2001, Nr. 42–1454). Šiame dokumente išdėstyti pagrindiniai valstybės kultūros politikos tikslai:

- 1) išsaugoti ir puoselėti nacionalinės kultūros tapatumą;
- 2) skatinti kūrybą ir meno įvairovę;
- 3) plėtoti informacinę visuomenę;
- 4) skatinti nacionalinės kultūros atvirumą;
- 5) sudaryti sąlygas visuomenei dalyvauti kultūroje ir ją vartoti.

Šie tikslai ilgalaikiai, aktualumo jie neprarado ir šiandien. *Kultūros politikos nuostatose* Lietuvos kultūra laikoma individo ir tautos kūrybinių galių išraiška, jų tapatumo ir išlikimo garantija. Įvardyti *valstybės ir savivaldybių uždaviniai kultūros politikoje*, teigiant, jog Lietuvoje bus:

- užtikrinama lietuvių kalbos apsauga ir tęstinumas,
- globojama etninė kultūra, vietos tradicijos,
- saugomas kultūros paveldas,
- remiamos užsienio lietuvių pastangos išsaugoti tautinį tapatumą,

- remiama Lietuvoje gyvenančių tautinių bendrijų kultūra,
- remiamas profesionalusis menas, meno kūrėjų organizacijos,
- užtikrinama meninės kūrybos sklaida,
- skatinama kultūros industrijos plėtra,
- sudaromos sąlygos įgyti profesinį meninį išsilavinimą,
- plečiamos galimybės pažinti nacionalinę ir užsienio tautų istoriją, meną, kultūrą,
- rengiami kultūros darbuotojai dirbti informacinėje visuomenėje,
- skatinamas nacionalinės kultūros atvirumas,
- rūpinamasi Lietuvos kultūros sklaida užsienyje,
- remiama mėgėjų kūrybinė veikla,
- įgyvendinama regioninė kultūros politika,
- remiama vertingų kultūrai leidinių (spaudos, garso, vaizdo) leidyba,
- įgyvendinama bibliotekų modernizavimo programa,
- skatinami muziejų ryšiai su švietimu, turizmu,
- valstybė sudaro sąlygas įgyti visų lygių profesinį meninį išsilavinimą,
- taikoma palanki valstybės mokesčių politika meno kūrybos produktams, jų sklaidai ir kūrybos sąlygoms.

Išvardinti uždaviniai taip pat lieka aktualūs šiuo metu. *Kultūros politikos nuostatose* detalizuoti kultūros paveldo (įskaitant ir etnokultūros) išsaugojimo uždaviniai. Etninė kultūra ir vietos tradicijos puoselėjamos kaip tautos orumo, savarankiškumo ir savitumo pagrindas. Labai svarbu, kad neigiami globalizacijos reiškiniai nesunaikintų gyventojų bendruomenių ir etnografinių regionų tradicijų. Numatyta parengti ir įgyvendinti valstybines etninės kultūros plėtros programas, ilgalaikius Lietuvos regionų bei kaimų išsaugojimo projektus. Pripažįstama, jog reikia propaguoti etninės

kultūros paveldą (neužtenka pasyvaus jo saugojimo). Be to, reikalinga ugdyti visuomenę, kad ji suvoktų kultūros paveldo vertę ir svarbą, sietų paveldo apsaugą su savo kultūriniais poreikiais. Būdama atvira pasauliui, valstybė kartu prisiima atsakomybę už šalies gyventojų puoselėjamų kultūros vertybių ir tradicijų apsaugą. ***Kultūros politikos nuostatos (2001) – tai pirmasis toks kryptingas ir išsamus šios srities dokumentas, priimtas atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę.***

Nuostatos buvo įtrauktos į 2001–2004 m. LR Vyriausybės programą. Joje deklaruotas Lietuvos kultūros atvėrimo pasauliui uždavinys ir siekis parengti nacionalinę kultūros programą bei ilgalaikę jos įgyvendinimo strategiją. Orientuotasi į kultūros valdymo decentralizaciją, regioninę savi Valdą. Planuota sukurti menininkų interesus ginančią įstatymų bazę, nepaliekant kultūros problemų spręsti tik rinkai. Numatyti viešo konkursinio finansavimo kriterijai, planuota skatinti organizacijas ir asmenis, investuojančius į kultūros paveldo apsaugą. Siūlyta vesti pastovų mokslinį kultūros būklės tyrimą. Programos įgyvendinimo priemonių plane įrašyta daugiau ir konkretesnių uždavinių. Kai kurie iš jų jau atlikti – pvz., autoriams iš biudžeto mokamas honoraras už jų knygų bibliotekose naudojimą; parengta regionų kultūros plėtros programa, valstybinė etninės kultūros plėtros programa, reorganizuotas paveldosaugos sistemos administravimas, parengta dvarų išsaugojimo programa, kompensacijų paveldo objektų savininkams skyrimo tvarka. Pačios programos parengtos, tačiau jų įgyvendinimas vyksta ne taip sklandžiai, kaip planuota.

2003 04 22 kultūros ministrė Roma Dovydenienė **pranešime–ataskaitoje LR Seime** apibūdino Lietuvos nacionalinę kultūrą rengiantis narystei Europos Sąjungoje. Priminė, jog

ES nereglamentuoja atskirų šalių kultūros politikos; vadina-
si, niekas kitas, tik pati valstybė narė turi pasirūpinti savo
šalies kultūros savastimi. ES yra suinteresuota šalių narių
kultūrine įvairove, bendradarbiavimu. Pranešime įvardyti
šie aktualūs kultūros politikos tikslai: efektyvus finansavimo
plėtojimas; kultūros ir menininkų interesus ginančios įstaty-
mų bazės kūrimas; visaverčiai kultūros mainai; informacinės
visuomenės plėtra; kultūros paveldo apsaugos sistemos opti-
mizavimas. Konstatuota, jog šalies biudžete kultūros finan-
savimas sudaro apie 1,7 procento visų išlaidų.

Kultūros ministerijos parengta **Nacionalinė Lietuvos kultūros plėtros programa 2003–2009 m.** susideda iš šių dalių: 1) kultūros būklės analizė; 2) kultūros plėtros strate-
ginė analizė; 3) Lietuvos kultūros plėtros tikslai ir kryptys.
Programoje plėtojamos *2001 metų Lietuvos kultūros politikos nuostatos*, jas papildant orientacija į Europos standartus ir ambicijomis pelnyti Europos valstybių dėmesį.

Kultūros būklė. Kaip ir kitose Rytų Europos šalyse, taip ir Lietuvoje nustojus kultūrai būti oficialiosios ideologijos įrankiu bei įsigalint rinkos ekonomikai, sumažėjo valstybi-
nis kultūros finansavimas, pablogėjo kultūros specialistų ir meno kūrėjų socialinis statusas. Didžioji kultūrai skirta biu-
džeto dalis tenka pasenusios infrastruktūros išlaikymui, o jai atnaujinti lėšų neužtenka. Nėra kultūros mecenavimo tradi-
cijų, neefektyvi regionų kultūros plėtra.

Plėtros strateginė analizė. Europos Sąjunga nekuria vie-
ningos kultūros politikos – Lietuvos valstybė vienintelė at-
sako už savo šalies kultūros plėtrą ir jos vertybių (tapatumo)
išsaugojimą. Istorijos tėkmėje dėl geopolitinės padėties Lietu-
voje susidurdavo ir koegzistavo įvairios kultūros. Vietos baltiškoji kultūra jungėsi su krikščioniškos Europos kultūros
tradicijomis ir kūrėsi europietiški, tačiau saviti architektū-

ros, dailės, muzikos, teatro, raštijos ir kitų kultūros raiškų pavidalai. Dabar stiprėjančios globalizacijos tendencijos grąsina niveliuoti savitumą. Kyla meno kūrėjų ir atlikėjų emigracijos iš Lietuvos pavojus. Jį sustabdyti galima tik tinkamai sutvarkius profesionalaus meno rėmimo sistemą. Labai neefektyvus pasenusios infrastruktūros išlaikymas – prastėja kultūros paslaugų kokybė. Neužtikrinus paveldo apsaugos, kultūros vertybės gali būti negrįžtamai prarandamos.

Lietuvos kultūros ilgalaikės strategijos tikslas yra *išsaugoti ir aktualizuoti paveldėtas baltiškas, Šiaurės Europos regiono ir bendrąsias Europos kultūros vertybes jungiantį Lietuvos kultūros tapatumą ir užtikrinti jo tęsą, atvirą sklaidą ir konkurencingumą šiuolaikiniame Lietuvos, ES ir pasaulio kultūrų kontekste.*

2003–2009 m. laikotarpis – tai reformų metas, kai Lietuva tapo ES ir NATO nare, besiorientuojančia į Centrinės ir Vakarų Europos valstybių standartus. *Nacionalinė kultūros plėtros programa* buvo kritikuota spaudoje dėl jos biurokratinio pobūdžio, kuris neskatina kultūros gyvybingumo. Neapibrėžtas ir Lietuvos kultūros tapatumas, programoje įvardytas kaip *gebėjimas išsaugant baltišką kultūros šaknis atvirai perimti ir savitai transformuoti krikščioniškas Europos bei kitų kultūrų tradicijas* (Laumenskaitė I. E.).

Kultūros ministerijos **Regionų kultūros plėtros programa (2002)** – tai teisinis regionų kultūros plėtojimo pagrindas. Joje deklaruotas valstybės siekis skatinti tolygią ir kryptingą šalies regionų (jų pagrindas – istoriškai susiklostę etnografiniai regionai) kultūros plėtotę.

Esamos būklės analizėje pasakyta, jog apskričių viršinininkai menkai tesirūpina regionų kultūros reikalais. Valstybės parama regioninio pobūdžio programoms tėra proginė. Stinga kultūros informacijos viešose vietose (informacijos

skydų, kelio ženklų). Periferija vis labiau atsilieka nuo miestų kultūros gyvenimo kokybe. Per mažai skatinamas vietos tradicijų, etninio savitumo puoselėjimas.

Strategija ir sprendimai. Tikslas – dekoncentruoti ir decentralizuoti šalies kultūros valdymą: sudaryti teises, finansines ir administracines sąlygas plėtoti regionų kultūrą. Atsižvelgiant į didelį kilnojamųjų kultūros vertybių konservavimo ir restauravimo darbų poreikį, artimiausiais metais reikėtų įkurti tokių darbų laboratorijas ir mokymo centrus regionams aptarnauti. Regionų centrų interneto tinklapiuose reikėtų informacinių puslapių apie kultūros, turizmo paslaugas, lankytinus paveldo objektus. Raginama skatinti privačias investicijas paveldo objektams, rengti bendrus regioninius kultūros, turizmo, paveldo institucijų projektus, specialistų seminarus.

Igyvendinimo priemonių planas numato įkurti šiuos regioninius kultūros centrus: Aukštaitijoje – Rokiškio dvare, Suvalkijoje – Paežerių rūmuose (Vilkaviškis), Dzūkijoje – Liškiavos vienuolyno ansamblyje, Rytų Lietuvoje – Švenčionių krašto muziejuje, Mažojoje Lietuvoje – Šilutės Šojaus dvare, Žemaitijoje – Plungės dvare (*tokie centrai jau yra įkurti*). Numatyta sukurti regionuose kultūros, turizmo paslaugų ir lankytinų paveldo objektų bei rekreacijos maršrutų duomenų elektroninę bazę ir atlikti regionų kultūros plėtros, gyventojų kultūrinių poreikių tyrimus.

Kultūros srities antikorupcinėje programoje (2003) teigiama, kad Kultūros ministerijoje ir jos reguliavimo sferoje korupcijos atvejai nenumatyti, tačiau egzistuoja prielaidos korupcijai reikštis. Tos prielaidos yra *socialinės* (lėšų ilgalaimėms programoms stoka, maži tarnautojų atlyginimai), *teisinės* (nuolat kinta įstatymai, sudėtingos tarnybinių nuobaudų skyrimo valstybės tarnautojams procedūros), *institucinės*

(silpna audito sistema, per didelis specialistų darbo krūvis dėl per mažo darbuotojų skaičiaus) ir kitokios – visuomenės pilietiškumo stoka, tarptautinės korupcijos poveikis. Įvardytos šios didesnės rizikos „zonos“ kultūros srityje:

- įstatymų bazės spragos;
- kultūros srities administravimo sprendimai;
- kultūros įstaigų bei projektų finansavimas;
- kultūros vertybių apskaita ir išsaugojimas.

Antikorupcinės programos įgyvendinimo veiksmų plane numatyti 23 punktai, kurių dauguma tiesiogiai susiję su Kultūros vertybių apsaugos departamento (dabar – KPD) veikla. Departamentas įpareigotas:

- parengti Lietuvos paveldo užsienyje paieškų ir susigrąžinimo programą;
- kultūros objektų priežiūros darbų priėmimo tvarką (užtikrinti priėmimo proceso skaidrumą);
- parengti atlyginimo tvarką lobių radėjams (informacijos viešumas);
- atlikti detalią Vilniaus senamiesčio apskaitą, vykdyti monitoringą.

Lietuvos tūkstantmečio programa (2003) (parengė Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija prie LR Prezidento kanceliarijos ir jos koordinacinė taryba) skirta reprezentuoti Lietuvos valstybingumą, remiant tikslingai pasirinktus kultūros projektus. Programos tikslas – gyvinti Lietuvos visuomenės istorinę ir pilietinę savimonę, aktualizuoti kultūros paveldą, įgyvendinti tautos ateičiai reikšmingus projektus ir tinkamai pristatyti Lietuvą, jos kultūrą pasauliui. Šių tikslų siekiama remiant humanitarinių mokslų, meno, informacinius leidinius (tam numatyta daugiau nei 9 mln. Lt per 2003–2009 metus). Numatyti kultūros paveldo tvarkymo ir prista-

tymo prioritetai, naujos architektūros prioritetai – iš viso 16 objektų (Nacionalinės XX a. dailės galerijos atnaujinimui numatyta daugiau nei 17 mln. Lt, Senujų Trakų mūrinės pilies tyrimams ir sutvarkymui – 15,5 mln. Lt, LDK valdovų rūmų atkūrimui – 94 mln. Lt, Vytauto Didžiojo karo muziejaus ir Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus atnaujinimui, Prisikėlimo bažnyčios Kaune atstatymui – po 5 mln. Lt). Programa remia nacionalinius ir tarptautinius kultūros, meno bei visuomeninius projektus: parodai „Krikščionybė Lietuvos mene“ numatyta skirti 6,7 mln. Lt, tarptautinei parodai „Baltų menas“ – 477 tūkst. Lt, projektui „Vilnius – Europos kultūros sostinė“ – 24 mln. Lt, mokslinių konferencijų rengimui – 3 mln. Lt. Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimui skirtoji programa atspindi reprezentacinius valstybės prioritetus, kuriems atstovauja kultūra, o ne kokios nors kitos sritys.

Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (2003) (parengė Aplinkos ministerija) skirta ekologiškai visų valstybės ūkio sudedamųjų dalių plėtrai. Strategijoje pabrėžiama, jog kultūra yra susijusi su valstybės raidos prioritetais – žinių visuomenės plėtra, nacionalinio saugumo užtikrinimu, dariniu valstybės ūkio vystymu, tausojanč nacionalinius, tarp jų ir kultūros, išteklius. Aptartas kultūros savitumo išsaugojimas – atlikta esamos būklės analizė (stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės) ir suformuluoti ilgalaikiai, vidutinės trukmės bei trumpalaikiai kultūros savitumo išsaugojimo tikslai. Darnaus vystymosi strategija remiasi partnerystės, lyderystės, subsidiarumo, susietumo, lankstumo, apdairumo principais. Partnerystė reiškia, kad strategijos įgyvendinimo sėkmė priklauso nuo įvairių visuomenės socialinių grupių, valstybės, savivaldybių, nevyriausybinių institucijų bei asmenų bendradarbiavimo. Lyderystė – tai tvirtas valstybės,

regionų ir savivaldybių lygmens vadovavimas. Subsidiarumas reiškia, kad sprendimai turi būti priimami tuo lygmeniu, kuriame jie veiksmingiausi.

Lietuvos kultūros stiprybėmis strategijoje įvardijamas vertingas kultūros paveldas, savita skirtingų kultūrinių tradicijų sąveika ir laisva jų raiška, išsaugotos baltiškiosios kultūros šaknys ir gaivinama krikščioniška Europos kultūros tradicija. Silpnybėmis laikomas per mažas ir gana neveiksmingas valstybinis kultūros ir paveldo apsaugos finansavimas, pasenusi kultūros skleidimo infrastruktūra, neužtikrinanti savitumo apsaugos globalizacijos ir agresyvios masinės kultūros plitimo sąlygomis. Grėsmė – dėl gyvensenos kaitos gali sunykti istorinių etnografinių regionų kultūra. Galimybų šaltiniu laikomas Lietuvos kultūros gyvybingumas, savitumas ir atvirumas, stiprus kultūrinės saviraiškos poreikis visuomenėje. Teigiama, jog nevyriausybinų kultūros organizacijų plėtojimas leidžia formuoti visuomenės poreikius atitinkančią valstybės kultūros politiką.

Ilgalaikis Lietuvos kultūros savitumo išsaugojimo *tikslas* – palaikyti baltiškas, etnines ir europietiškas tradicijas jungiantį Lietuvos kultūros tapatumą, užtikrinti jo tąsą ir konkurencingumą pasaulio kultūrų terpėje. *Ilgalaikiai uždaviniai* – formuoti Lietuvos piliečių vertybinę orientaciją, ugdyti tvarią kaimo bendruomenę, globoti etninę kultūrą, saugoti kultūros paveldą, palaikyti užsienio lietuvių bendruomenės ir Lietuvos tautinių bendrijų kultūrą. *Vidutinės trukmės uždaviniu* įvardytas kultūros paveldo atgaivinimas, valstybės ir visuomenės atsakomybės už jį sustiprinimas; siekiama, kad paveldo apsauga taptų visų valstybės strategijų ir teritorijų planavimo sudėtine dalimi; kad kultūros vertybės būtų naudojamos regionų ekonomikai skatinti; per informavimo priemones siekiama supažindinti visuomenę su

kultūros vertybėmis, etniniais savitumais, įtraukti ją į vertybių išsaugojimą ir puoselėjimą. Tarp *trumpalaikių uždavinių* įvardyta būtinybė patikslinti bendrąsias kultūros politikos nuostatas, parengti ilgalaikę kultūros ir gamtos paveldo integruotos apsaugos ir tvarkymo strategiją, sukurti kultūros paveldo apsaugos investicinę sistemą, susieti kultūros paveldo ir etninių tradicijų apsaugą ir eksponavimą su turizmo ir rekreacijos vystymo planais. Taip pat nurodomi uždaviniai sudaryti sąlygas (teisines, ekonomines) kultūros įstaigų veiklai, restauruoti ir konservuoti kultūros vertybes, suderinti kultūros reformų tikslus, kultūros paveldo apsaugos ir kontrolės sistemą su Europos Sąjungos tikslais ir reikalavimais.

LR Vyriausybės 2006–2008 m. programa pasižymi realistišku esamos būklės vertinimu: jos preambulėje konstatuota, jog šiuo metu didžiausios problemos yra socialinė atskirtis ir nepasitikėjimas valstybės politine sistema, blogėjanti demografinė padėtis, per lėta mokslo ir technologijų pažanga. Kultūros politika numato didinti finansavimą, lėšas paskirstyti konkurso tvarka, skatinti ūkio subjektus remti kultūrą. Planuojama įsteigti Nacionalinę kultūros tarybą, kuri skirstytų biudžeto lėšas ir kontroliuotų jų panaudojimo veiksmingumą. Kultūros ir sporto rėmimo fondo veikloje numatoma aiškiai atskirti kultūrą ir sportą, nustatyti rėmimo prioritetus (bus atnaujinti kultūros ir sporto rėmimo fondo nuostatai); įtraukti į kultūros formavimo procesą menininkus, jų organizacijas, tobulinti paramos teikimo tvarką. Ateityje planuojama nebetaikyti viešųjų pirkimų įstatymo reikalavimų menininko paslaugos pirkimui, skirti lėšų iš biudžeto meno kūriniais įsigyti statomuose arba renovuojamuose visuomeniniuose objektuose. Numatyta didinti finansavimą kultūros paveldui, atnaujinti bibliotekas, muziejus, teatrų ir koncertų sales, kultūros centrus, remti regionų ir etninę kul-

tūrą, mėgėjų kūrybą, dainų švenčių tradiciją, palaikyti religinių bendruomenių dvasingumo ugdymo pastangas. Taip pat numatoma stiprinti informacijos apie kultūrą sklaidą, plėtoti kultūrinę diplomatiją užsienyje, įstoti į tarptautinį Europos Tarybos filmų gamybos ir platinimo fondą „Eurimage“. Bus keičiamas Kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas, atnaujinama dvarų paveldo išsaugojimo programa.

LR kultūros ministerijos 2007–2009 m. strateginis veiklos planas konstatuoja, jog ilgalaikiai kultūros politikos prioritetai lieka nepakitę. Valstybė siekia:

- skatinti kūrybinę veiklą ir jos sklaidą visuomenėje;
- skleisti ir pristatyti Lietuvos kultūrą užsienyje;
- didinti kultūrinės informacijos prieinamumą;
- sudaryti sąlygas visuomenei dalyvauti kultūros veikloje;
- išsaugoti kultūros paveldą.

Kultūra – tai „visuomenės gyvybingumo prielaida, skatinanti sutelktumą bendram darbui, kurianti erdvę kiekvienam individui atskleisti savo sugebėjimus ir talentus. Pasitinkant Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį, svarbu išlaikyti ir sustiprinti kūrybines tautos galias bei ugdyti poreikį kultūrai, sugebėjimą ja didžiuotis ir vertinti“. Pateikiama kultūros situacijos analizė.

STIPRYBĖS:

- Tankus iš valstybės biudžeto išlaikomų kultūros įstaigų tinklas patogus kultūros sklaidai.
- Gausu talentingų, profesionalių, aktyviai kuriančių menininkų.
- Įstatymiškai įteisinta galimybė 2% pajamų skirti kultūros įstaigoms remti aktyvina kultūrinės visuomenės formavimąsi.
- Lietuvą užsienyje reprezentuoja aukšto lygio profesionalus ir mėgėjų menas.
- Turtingas kultūros paveldas, istoriniai ryšiai su Europos valstybėmis.

- Svarbių Lietuvos objektų įtraukimas į UNESCO Pasaulio paveldo objektų sąrašą skatina visuomenės aktyvumą ir dėmesį paveldosaugai.

SILPNYBĖS:

- Lėtai modernizuojama kultūros infrastruktūra.
- Finansinių ir teisinių galimybių stoka įgyvendinant originalias kūrybines iniciatyvas.

- Nesusisteminta kultūros statistika, atsitiktinai vykdoma kultūros procesų analizė.

- Neišugdytas teigiamas požiūris į intelektualinę nuosavybę ir negatyvus neteisėtos produkcijos vertinimas.

- Nesubalansuota didžiųjų miestų ir regionų kultūros plėtra.

- Nepakankamas dėmesys vaikų ir jaunimo kultūrinių poreikių bei kūrybiškumo ugdymui.

- Per mažas kultūros paveldo apsaugos ir apskaitos finansavimas.

- Kultūros darbuotojams stinga kvalifikacijos rengti projektus ES programų ir fondų finansavimui.

GALIMYBĖS:

- Kūrybinių profesijų atstovų gausa sudaro sąlygas kūrybinių industrijų plėtrai.

- Narystė ES suteikia papildomų teisinių ir ekonominių galimybių plėtoti nacionalinę kultūrą.

- Turtingas kultūros paveldas bei paslaugų kokybė skatina kultūrinio turizmo vystymą.

- Didėjantis užsienio turistų skaičius bei prabūnamas laikas taip pat skatina kultūrinio turizmo plėtrą.

- Šalies ekonominis augimas sudaro prielaidas didinti valstybės paramą kultūrai, išplečia piliečių galimybes dalyvauti kultūros gyvenime.

- Strateginio planavimo ir programinio finansavimo diegimas leidžia efektyviau planuoti nacionalinės kultūros plėtrą, ją glaudžiau koordinuoti su kitomis valstybės sritimis.

- Dalyvavimas tarptautiniuose kultūros projektuose sustiprina Lietuvos kaip patrauklios ir įdomios šalies įvaizdį.

GRĖSMĖS:

- Globalizacijos tendencija didina ekonomiškai stiprių valstybių kultūrų poveikį.
 - Dėl valstybinių investicijų stokos ir suinteresuotų verslo struktūrų spaudimo kultūros paveldas yra ne visiškai apsaugotas.
 - Dėl meno įvairovės stokos ir menininko vaidmens nuvertinimo gali smukti visuomenės kūrybinis potencialas.
 - Neefektyvus šalies kultūros pristatymas gali stabdyti kultūrinio turizmo plėtrą, užsienio investicijas.
 - Meno ir kultūros žmonių socialinės padėties blogėjimas sąlygoja emigraciją, talentų nutekėjimą.
 - Kultūros koncentracija stambiuosiuose miestuose gali sąlygoti regionų kultūros nuosmukį.
 - Dėl neefektyvaus ir nepakankamo finansavimo gali blogėti kultūros paslaugų kokybė.

STRATEGINĖS IŠVADOS:

1. Siekiant išlaikyti ir skatinti kultūros įvairovę, būtina tobulinti teises ir finansines prielaidas spartesniam meno rinkos augimui, kūrybinių industrijų plėtrai, nevalstybinio kultūros sektoriaus veiklai.
2. Plėtoti Lietuvos kultūros užsienyje pristatymą, labiau panaudoti tarpkultūrinių mainų, bendrų projektų galimybes. Sudaryti sąlygas Lietuvos kultūros ir meno sklaidai užsienyje ir Lietuvos kultūros dialogui su pasaulio kultūromis.
3. Plėtoti bibliotekų ir muziejų galimybes teikti informacines paslaugas, sudaryti kuo palankesnes sąlygas kultūros sklaidai šiuolaikinėmis informacinių technologijų priemonėmis. Integruotis į pasaulio bibliotekų tinklus, remti leidybą. Gerinti muziejų rinkinių apsaugą diegiant šiuolaikines saugos priemones.
4. Siekti glaudesnio kultūros plėtros koordinavimo su kitų valstybės sričių strategijomis.
5. Ugdyti kultūros specialistų kvalifikaciją, stiprinti administracinius ir vadybinius gebėjimus.

6. Siekiant atnaujinti kultūros infrastruktūrą, sudaryti programines ir finansines sąlygas investicijoms.

7. Remti regionų ir etninę kultūrą, skatinti visuomenę dalyvauti kultūros gyvenime, remti nevyriausybinių organizacijų kultūros projektus.

8. Sudaryti palankias teises ir finansines sąlygas išsaugoti ir tausojančiai naudoti kultūros paveldą bei plėsti etninę kultūrą, siejant tai su kultūrinio turizmo galimybėmis.

9. Įgyvendinti Lietuvos kultūros vertybių, esančių užsienyje, paieškos ir integravimo į Lietuvos visuomeninį gyvenimą koncepciją.

Siekdama nuoseklaus valstybės kultūros politikos įgyvendinimo, Kultūros ministerija rengia kompleksines kultūros sričių programas. Jau patvirtintos Paramos jauniems menininkams, Bibliotekų renovacijos ir modernizavimo 2003–2013 metams, Regionų kultūros plėtros, Etninės kultūros plėtros valstybinė, Lietuvos tūkstantmečio, Kultūros centrų 2007–2020 m. renovacijos ir modernizavimo, Skaitymo skatinimo, Vaikų ir jaunimo kultūrinės edukacijos 2006–2011 metų programos. Rengiamos Muziejų modernizacijos 2007–2015 metų, Valstybės ir savivaldybių profesionalių teatrų ir koncertinių įstaigų įrangos modernizavimo programos. Įgyvendinama programa „Vilnius – Europos kultūros sostinė 2009“ programa.

Lietuvos bibliotekose diegiama vieninga automatizuota informacijos sistema (LIBIS programa), kuri integruos bibliotekų informacijos išteklius, padės išvengti katalogavimo, informacinio aprūpinimo dubliavimo ir sudarys galimybę bet kuriam Lietuvos ir pasaulio vartotojui greitai surasti reikalingą dokumentą Lietuvos bibliotekų kataloguose. Visi valstybiniai teatrai bei dauguma koncertinių įstaigų internete pateikia informaciją apie veiklą ir repertuarą, jau galima internetu užsisakyti bilietus į spektaklius. Planuojama įvesti vieningą elektroninę bilietų platinimo paslaugą Kultūros

ministerijos įsteigtuose teatruose ir koncertinėse įstaigose, siekiant palengvinti bilietų prieinamumą žiūrovams ir kartu sustiprinti finansinę kontrolę.

Augant tarptautiniam susidomėjimui Lietuvos kultūra planuojama, jog 2007 m. pradės eiti pareigas kultūros atašė Ukrainoje ir Japonijoje. Be to, atsižvelgiant į tai, kad Lietuva 2013 m. pirmininkaus Europos Sąjungai, jau dabar reikia ruošti specialistus, kurie sugebėtų vadovauti ES komitetams.

Kultūros finansavimas. Strateginiame plane įvertinti socialiniai veiksniai, ribojantys kultūros sklaidą. Dėl neišplėtotos meno rinkos menininkams nėra sąlygų pragyventi iš kūrybos (iš jos pragyvena tik 9 proc. menininkų, 65 proc. dirba darbą, susijusį su profesija). Skurdo atskirtis tam tikras socialines grupes nustumia į kultūros užribį. Maži pačių kultūros darbuotojų atlyginimai didina socialinę įtampą, neskatina vykti į regionus aukštąjį mokslą įgijusių specialistų. Lietuva kasmet netenka dalies kūrybinio potencialo. 2007 m. valstybės biudžetas kultūrai nėra pakankamas. Lėšų poreikis yra ketvirtadaliu didesnis nei numatyta. Nuo 2004 m. apskričių administracijoms skiriama po 100 tūkst. Lt kultūrai remti, tačiau lėšų poreikis regionuose daug didesnis. Dėl mecenavimo tradicijų stygiaus ir teisiškai reglamentuotų rėmimo formų įvairovės stokos nepakankamai išvystyta privataus sektoriaus parama kultūrai (LR kultūros ministerijos 2007–2009 m. strateginis veiklos planas. Prieiga per internetą: www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/1a%20forma%202007.pdf). Valstybės biudžeto dalis, skiriama kultūros reikmėms (kartu su paveldo apsauga), svyruoja tarp 1,7–2 procentų. Kartu su savivaldybių išlaidomis kultūrai bendras kiekis 2004 m. buvo 3 procentai visų biudžeto lėšų. Regionų kultūra paramą gauna per Kultūros ir sporto, Spaudos, radijo ir televizijos

rėmimo fondus. Didžioji valstybinio ir municipalinio finansavimo dalis skiriama bibliotekoms, muziejams, teatrams, koncertinėms organizacijoms, kultūros centrams. Meno kūrėjų edukacija finansuojama per Švietimo ministeriją.

Kultūros ministerijos biudžetas 2005 metams sudarė beveik 158 mln. Lt. Iš šios sumos 18,4 proc. skirta kultūros paveldui, 14,1 proc. – muziejams, 16 proc. – bibliotekoms, 0,4 proc. – vizualiniams menams, 6,3 proc. – muzikai, 25,3 proc. – teatrams, 3,4 proc. – tarpdisciplininiam menams, 1,6 proc. – knygų leidybai, 1,6 proc. – kinui, 2 proc. – kultūros sklaidai užsienyje, 7,3 proc. – administravimui (Lithuania / 6.4. Prieiga per internetą:

<http://www.culturalpolicies.net/web/lithuania.php?aid=427>).

Valstybinės kultūros politikos sunkumai: *Nacionalinė Lietuvos kultūros plėtros programa 2003–2009 metams* liko sumanymo stadijoje, nebuvo galutinai parengta ir patvirtinta, vyko daug debatų dėl meno kūrėjo statuso, iškilo problemų rengiant atskirų kultūros sričių įstatymus, kultūros paveldo apsaugos strategijos formavimas susidūrė su teisinėmis prieštaromis (ten pat, Lithuania 4.1 ir 4.2.1).

Lietuvos valstybės kultūros politika atsispindi įstatymuose, reglamentuojančiuose įvairias kultūrinės veiklos ir kultūros vertybių apsaugos sritis. **Svarbiausi įstatymai ir teisės aktai yra šie:**

- LR meno kūrėjo ir meno kūrėjų organizacijų statuso įstatymas (aktuali red. 2004),
- LR teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymas (2004),
- LR kino įstatymas (2002),
- LR statybos įstatymas (aktuali red. 2004),
- LR kultūros ir sporto rėmimo fondo įstatymas (1998),
- LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (1999),
- LR kultūros centrų įstatymas (2004),

- LR valstybinės kalbos įstatymas (1995),
- LR bibliotekų įstatymas (1995),
- LR muziejų įstatymas (2003),
- LR archyvų įstatymas (1995, aktuali red. 2004),
- LR saugomų teritorijų įstatymas (1993, nauja red. 2001),
 - LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas (1994, aktuali red. 2004),
 - LR kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas (1996, pataisytas 2004),
 - LR etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas (1999).

Specializuoti įstatymai reguliuoja apibrėžtą sritį. Pavyzdžiui, *Lietuvos Respublikos kino įstatymas* apibrėžia kino valstybinio valdymo pagrindus, nacionalinių filmų gamybos, platinimo ir viešo rodymo tvarką bei finansavimą, užsienio filmų platinimo ir viešo rodymo Lietuvoje tvarką. Lietuvos teatrų ir koncertinių įstaigų įstatymas reglamentuoja teatrų ir koncertinių įstaigų vykdomą profesionalaus scenos meno veiklą, šių įstaigų finansavimą, darbuotojų darbo sąlygų ir socialinių garantijų ypatumus.

Lietuva pirmoji Centrinėje ir Rytų Europoje priėmė Tautinių mažumų įstatymą (1989, galiojo iki 2004), kuriuo garantuota mažumų teisė gauti valstybės paramą savos kultūros poreikiams. Parama teikiama Lietuvos rusų dramos teatrui, Valstybiniam Vilniaus Gaono žydų muziejui, Pietryčių Lietuvos lenkų ir rusų bendruomenėms.

Autorių teisių apsaugos srityje Lietuva yra ratifikavusi 1996 m. Berno konvenciją, 1998 m. – Romos konvenciją, 1999 m. – Ženevos konvenciją. Lietuvoje galioja 10 tarptautinių susitarimų iš kultūros paveldo srities (žr. 10 temą).

Metodai ir priemonės

Paskaita, savarankiškas Lietuvos Respublikos bei tarptautinių teisės dokumentų studijavimas, aktualios medžiagos rinkimo užduotys, diskusija seminaro metu.

Savikontrolės klausimai

1) Palyginkite Lietuvos kultūros politikos tikslus ir uždavinius *Kultūros politikos nuostatose (2001)*, *Nacionalinėje Lietuvos kultūros plėtros programoje 2003–2009 m.*, *Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (2003)*, *Kultūros ministerijos 2007–2009 m. strateginiame veiklos plane*.

2) Apibūdinkite požiūrį į kultūros politiką *Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje (2003)*.

3) Apibūdinkite *Regionų kultūros plėtros programą (2002)* ir *Lietuvos tūkstantmečio programą (2003)*, palyginkite jų pobūdį.

4) Įvertinkite Lietuvos kultūros finansavimą (galima palyginti su kitomis šalimis).

5) Kokias kultūros sritis reglamentuoja Lietuvos įstatymai?

Literatūra

1. *Lietuvos kultūros kongresas*. (1991). Vilnius: LR kultūros ir švietimo ministerija.

2. Laumenskaitė I. E. (2003). Kaip saugosime savo kultūros tapatumą? // *Kultūros barai*, 2003, Nr. 6, p. 2–4, Nr. 7, p. 4–10.

3. Goštautienė R. (2002). Pastabos dėl Nacionalinės Lietuvos kultūros plėtros programos 2003–2009 metams // *Literatūra ir menas*, 2002 m. spalio 4 d., p. 1–2.

4. Stoškus K. (2005). *Nerimas dėl kultūros politikos*. Prieiga per internetą:

<http://www.tekstai.lt/metai/20050506/polemika>.

5. Liutkus V. (1999). *Kultūros keliai: Strasbūras – Lietuva*. Prieiga per internetą: http://www.etib.lt/site_files/Lietuvos...
6. LR Vyriausybės 2001–05–14 nutarimas „Dėl Lietuvos kultūros politikos nuostatų“. Prieiga per internetą: <http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/KPN.doc>.
7. Regionų kultūros plėtros programa (2002–08–13). Prieiga per internetą: [www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Regionu kulturos pletros programa.doc](http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Regionu_kulturos_pletros_programa.doc).
8. Nacionalinė Lietuvos kultūros plėtros programa 2003–2009 metams (šiuo metu neskelbiama).
9. LR Vyriausybės 2003–07–18 nutarimas „Dėl Lietuvos tūkstantmečio programos patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <http://www.lietuvai1000.lt/programa.htm>.
10. LR Vyriausybės 2003–09–11 nutarimas Nr. 1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos“. Prieiga per internetą: www.am.lt/VI/article.php3?article_id=2334.
11. „Cultural policies and trends in Europe. Lithuania“. Prieiga per internetą: <http://www.culturalpolicies.net/web/lithuania.php?aid=427>.
12. Keturioliktosios LR Vyriausybės 2006–2008 metų programa. Santarvės ir gerovės vardan. Prieiga per internetą: <http://www.lrvk.lt/main.php?cat=23&d=2001>.
13. LR kultūros ministerijos 2007–2009 m. strateginis veiklos planas. Prieigos per internetą: www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/1a%20forma%202007.pdf arba <http://www.lrkm.lt/index.php/lt/34314/>.

Parengė prof. dr. Nijolė Tolvaišienė

2.9. TEMA. Valstybės kultūros politikos sklaida per institucijų tinklą

Studijų tikslai

- Supažindinti su kultūros institucijų tinklu Lietuvoje.
- Ugdyti suvokimą apie skirtingo pobūdžio institucijų specifinius tikslus, funkcijas ir veikimo galimybes.
- Sugretinti, palyginti Lietuvos ir tarptautinių kultūros institucijų tikslus.

Sąvokos ir apibrėžimai

Kūrybinė sąjunga – vienos srities menininkus jungianti visuomeninė organizacija.

Asociacija – bendros veiklos vienijamos kelios artimo profilio organizacijos.

Nacionalinė įstaiga – muziejus, biblioteka, teatras, koncertinė įstaiga, kurios steigėja yra Kultūros ministerija. Turi aukščiausią rangą ir palankiausią biudžetinį finansavimą.

Viešoji įstaiga – nevyriausybinių institucijų (muziejų, galerijų, kitų kultūros sklaidos įstaigų) steigėja.

Autorių teisės – kūrinių sukūrusio autoriaus asmeninės ne-turtinės teisės į kūrinių neliečiamumą ir turtinės teisės gauti atlyginimą už kūrinių panaudojimą.

Gretutinės teisės – atlikėjų ir kūrinių pardavėjų (fonogramų gamintojų, transliuotojų) turtinės teisės.

Sovietmečiu kultūros valdymas Lietuvoje buvo griežtai centralizuotas ir ideologizuotas. Nepriklausomoje valstybėje prasidėjo kultūros politikos decentralizacija, atsirado nevyriausybinių ir privačių institucijų. Kultūros politiką dabar formuoja valstybė ir apskričių bei savivaldybių įstaigos. Lietuvos Respublikos Seime esantis *Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas* sprendžia teisinius ir kitus aktualius

klausimus. Kultūros ministras kasmet Seimo plenariniame posėdyje skaito metinį pranešimą apie Lietuvos kultūros situaciją. Kiekviena Vyriausybė savo programoje apibrėžia kultūros srities siekinius. Iki 1994 m. buvo viena *Kultūros ir švietimo ministerija*, po to jos atskirtos. Kultūros ministerija yra 13-os teatrų, 12-os muziejų, 5-ių koncertinių įstai-gų, 7-ių bibliotekų steigėja. Septynios iš šių institucijų turi nacionalinį statusą: tai Lietuvos nacionalinė filharmonija, Nacionalinis dramos teatras, Lietuvos nacionalinis operos ir baletu teatras, Lietuvos dailės muziejus, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, Lietuvos nacionalinis muziejus, M. Mažvydo nacionalinė biblioteka – jos tiesiogiai gauna lėšas iš Finansų ministerijos. Prie Seimo įsteigtos ekspertų grupės: 1995 m. – *Valstybinė kultūros paveldo komisija* (12 narių), 2000 m. – *Etninės kultūros globos taryba* (21 narys). Kultūros ministerijoje 1991 m. sudaryta Lietuvos kultūros ir meno taryba iš 15 narių, renkamų 2 metams. Taip pat yra Savivaldybių kultūros kolegija iš 13 narių (perrenkama kas-met), atsakinga už kultūrinę veiklą regionuose ir savivaldy-bėse. Lietuvoje yra 10 apskričių ir 60 savivaldybių. Savival-dybėse veikia kultūros ir paveldo skyriai.

Kultūros institucijų tinklas

- LR Seimo švietimo, mokslo ir kultūros komitetas. Prie-iga per internetą: www.lts.lt.
- Valstybinė kultūros paveldo komisija prie LR Seimo. Prieiga per internetą: www.lrs.lt.
- Etninės kultūros globos taryba prie LR Seimo. Prieiga per internetą: www.lrs.lt.
- LR kultūros ministerija. Prieigos per internetą: www.lrkm.lt, www.muza.lt.
- Kultūros paveldo departamentas prie LR kultūros mi-nisterijos. Prieiga per internetą: www.heritage.lt.

- Savivaldybių kultūros ir paveldo skyriai. Prieiga per internetą: www.savivaldybes.lt.

Finansuojančios institucijos:

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas. Prieiga per internetą: <http://srtfondas.lt>.

Kultūros ir sporto rėmimo fondas. Prieiga per internetą: www.lrkm.lt.

Atviros Lietuvos fondas. Prieiga per internetą: www.osf.lt.

Muziejai – Lietuvos muziejų asociacija. Prieiga per internetą: www.muziejai.lt.

Archyvai – Lietuvos archyvų departamentas prie LR Vyriausybės. Prieiga per internetą: www.archyvai.lt.

Bibliotekos. Prieiga per internetą: www.lnb.lt.

Teatrai – Lietuvos teatrų sąjunga. Prieiga per internetą: <http://www.teatrosajunga.lt>.

Koncertinės įstaigos – Lietuvos muzikų sąjunga. Prieiga per internetą: <http://www.muzikosbarai.lt>.

Lietuvos radijas ir televizija. Prieiga per internetą: www.lrt.lt.

Lietuvos radijo ir televizijos komisija. Prieiga per internetą: www.rtk.lt.

Šiuolaikinio meno centras. Prieiga per internetą: www.cac.lt.

Šiuolaikinio meno informacijos centras. Prieiga per internetą: <http://www.smic.lt/htm/www.htm>.

Lietuvos liaudies kultūros centras. Prieiga per internetą: www.lfcc.lt.

Lietuvos muzikos informacijos ir leidybos centras. Prieiga per internetą: www.mic.lt.

Lietuvos šokio informacijos centras. Prieiga per internetą: www.dance.lt.

Teatro ir kino informacijos ir edukacijos centras www.theatre.lt.

Lietuvos filmų centras. Prieiga per internetą: www.lfc.lt.
Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras. Prieiga per internetą: www.nisc.lt.

Lietuvos meno kūrėjų asociacija. Prieiga per internetą: www.lmka.lt.

Lietuvos dailininkų sąjunga. Prieiga per internetą: www.artistsassociation.lt.

Lietuvos architektų sąjunga. Prieiga per internetą: www.alas-architektai.lt.

Lietuvos dizainerių sąjunga. Prieiga per internetą: <http://www.lgda.lt>.

Lietuvos rašytojų sąjunga. Prieiga per internetą: <http://www.maironiomuziejus.lt/lt/rasytojusajunga/>.

Lietuvos žurnalistų sąjunga. Prieiga per internetą: <http://www.lzs.lt/>.

Lietuvos kompozitorių sąjunga. Prieiga per internetą: <http://www.lks.lt/lks.php>.

Lietuvos fotomenininkų sąjunga. Prieiga per internetą: <http://www.photography.lt/>.

Lietuvos kinematografininkų sąjunga. Prieiga per internetą: www.kinosajunga.lt.

Lietuvos kino rodytojų asociacija. Prieiga per internetą: www.mediadesk.lt/48.

Lietuvos tautodailininkų sąjunga. Prieiga per internetą: <http://www.lietuvostautodaile.lt>.

Lietuvos tarpdisciplininio meno kūrėjų sąjunga. Prieiga per internetą: www.letmekoo.lt.

Lietuvos restauratorių sąjunga. Prieiga per internetą: <http://www.restauratoriusajunga.lt>.

Lietuvos dailės istorikų draugija. Prieiga per internetą: <http://ldid.vda.lt>.

Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūra (LATGA–A). Prieiga per internetą: www.latga.lt.

Lietuvos meno galerininkų asociacija.

Lietuvos architektų rūmai.

Mokslo institucijos:

Kultūros, filosofijos ir meno institutas. Prieiga per internetą: www.kfmi.lt.

Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas. Prieiga per internetą:

http://neris.mii.lt/LFSI/index_liet/index_liet.htm.

Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas. Prieiga per internetą: www.vda.lt.

Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos institutas. Prieiga per internetą: www.ktu.lt.

Vytauto Didžiojo universiteto Menų institutas. Prieiga per internetą: www.vdu.lt.

Institucijų funkcijos

Aukščiausia valstybės institucija, įpareigota rūpintis kultūros politika ir ją organizuoti, yra Lietuvos Respublikos **kultūros ministerija**. Jos veikimo sfera apibrėžta taip: *Kultūros ministerija yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės institucija, formuojanti ir įgyvendinanti valstybės kultūros politiką profesionalaus bei mėgėjų meno, teatro, muzikos, dailės, kino, muziejų, bibliotekų, leidybos, autorių teisių ir gretutinių teisių bei kultūros vertybių apsaugos srityse. Kultūros ministerijos misija: sudaryti sąlygas nacionalinės kultūros tęstinumui, plėtrai ir sklaidai, kultūros vertybių apsaugai, laisvai visuomenės kultūros raiškai ir dalyvavimui kultūrinėje veikloje ir padėti atskleisti visuomenės grupių, tautinių bendrijų dvasines ir materialines vertybes, plėtoti ir ugdyti demokratinę, laisvą ir atvirą visuomenę. Kultūros ministerijos funkcijos:*

- rengia kultūros sritį reglamentuojančių įstatymų ir kitų teisės aktų projektus;
- rengia skirtingų meno sričių plėtros koncepcijas ir programas, koordinuoja jų įgyvendinimą;
- finansuoja muziejus, bibliotekas, dailės, kino, koncertines bei kitas organizacijas, svarbius meno ir kultūros projektus;
- koordinuoja autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos bei gynimo sistemos įgyvendinimą;
- koordinuoja valstybės politikos įgyvendinimą visuomenės informavimo srityje;
- užtikrina kultūros vertybių apskaitą ir apsaugą;
- rengia ir įgyvendina tarpvalstybines kultūros programas, tarptautinių sutarčių projektus;
- inicijuoja regionų kultūros plėtros strategiją.

Prie Kultūros ministerijos veikia tarybos ir ekspertų komisijos, kurios padeda įgyvendinti valstybės kultūros politiką: Lietuvos kultūros ir meno taryba, Nacionalinių kultūros ir meno premijų komitetas, kino taryba, bibliotekų taryba, muziejų taryba, Lietuvos autorių teisių ir gretutinių teisių taryba, teatrų ir koncertinių įstaigų taryba, kultūros centrų taryba, leidybos ekspertų, dailės ekspertų, etninės kultūros ekspertų, vargonų ekspertų, muziejų ekspertų, baletu ir šiuolaikinio šokio ekspertų, muzikos instrumentų ekspertų, paramos jauniems menininkams, regioninių kultūros projektų rėmimo ekspertų komisijos.

Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, kitų miestų savivaldybėse yra Kultūros, švietimo ir sporto departamentai bei kultūros ir meno skyriai, atsakingi už kultūros renginių finansavimą bei sklaidą. Kultūros, švietimo ir sporto skyriai veikia rajonų savivaldybėse. Institucijos nėra suvienodintos – antai Panevėžio miesto savivaldybėje yra kultūros ir

meno skyrius bei kultūros paveldo apsaugos specialistas, Kėdainių rajono savivaldybėje – tik kultūros tarnyba, Rokiškio rajono savivaldybėje – architektūros ir paveldosaugos skyrius bei kultūros turizmo ir ryšių su užsienio šalimis skyrius, Kauno rajono savivaldybėje – tik kultūros, švietimo ir sporto skyrius.

Vilniaus miesto savivaldybės Kultūros skyriaus *funkcijos*:

- įgyvendinti ir plėtoti miesto kultūros politiką;
- formuoti sostinės kultūrinį įvaizdį;
- bendradarbiauti su kitais miestais, tarptautiniais fon-
dais ir organizacijomis, su užsienio šalimis;
- organizuoti mieste kultūrinius renginius;
- koordinuoti pavaldžių įmonių ir įstaigų organizacinę veiklą.

Kauno miesto savivaldybės administracijoje **Kultūros skyrius** įsteigtas prie Kultūros ir švietimo departamento. Skyrius kuruoja ir koordinuoja miesto kultūrinę veiklą. *Funkcijos*: dalyvauja formuojant ir įgyvendinant savivaldybės kultūros politiką bibliotekų, muziejų, kultūros centrų, teatrų, muzikos, dailės, fotomeno, kino, etnokultūros, leidybos, kultūrinio turizmo bei gyventojų bendrosios kultūros ugdymo srityse; rengia kultūros plėtros programas, koordinuoja jų įgyvendinimą savivaldybės teritorijoje; kuruoja pavaldžių kultūros įstaigų veiklą; inicijuoja ir koordinuoja tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo projektų įgyvendinimą; dalyvauja rengiant valstybines ir regionines kultūros plėtros programas; rūpinasi etninės kultūros globa, profesionalaus meno sklaida, savivaldybės kultūros sklaida Lietuvoje ir užsienyje; dalyvauja rengiant ir įgyvendinant kultūrinio turizmo plėtros programas; kaupia, analizuoja ir skleidžia informaciją kultūros klausimais.

Klaipėdos savivaldybėje Kultūros skyrius priklauso Socialiniam departamentui ir dalyvauja formuojant ir įgyvendinant savivaldybės kultūros politiką gyventojų bendrosios kultūros ugdymo, etnokultūros puoselėjimo, muziejų, bibliotekų, kilnojamųjų kultūros vertybių, kultūros centrų, teatro, dailės, muzikos, kino srityse. Skyriaus funkcijos analogiškos kaip ir Kauno savivaldybės kultūros skyriaus; papildomai įrašyta, jog atsakinga už kilnojamųjų kultūros vertybių ir paminklų, skulptūrų bei atminimo lentų, esančių viešosiose miesto erdvėse, priežiūrą, organizuoja gatvių pavadinimų suteikimo, žymių žmonių, istorinių datų bei įvykių įamžinimo procedūras.

Specializuota valstybinė institucija, atsakinga už kultūros paveldo apsaugą, yra Kultūros ministerijos **Kultūros paveldo departamentas**. Departamentas atlieka įstatymų ir kitų teisės aktų jam pavestas nekilnojamojo kultūros paveldo ir kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos funkcijas, atsako už jų vykdymą, prisideda prie nacionalinės politikos formavimo ir įgyvendinimo šioje srityje. Departamentas rengia ir vykdo paveldotvarkos, paveldo apskaitos, nekilnojamojo kultūros paveldo pažinimo sklaidos ir atgaivinimo, kompensacijos paveldo objektų valdytojams programas. Instituciją sudaro devyni centriniai skyriai su poskyriais ir dešimt teritorinių padalinių apskrityse. Apskaitą vykdo Kultūros paveldo centras (jo nuostatai atnaujinti 2006 01 06). 2005 m. suformuota nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba prie Kultūros paveldo departamento, analogiškos vertinimo tarybos steigiamos apskrityse, kur pakanka kvalifikuotų kultūros paveldo ekspertų.

Vilniaus ir Kauno savivaldybėse veikia Miesto plėtros departamento **Kultūros paveldo skyriai**, atsakingi už kultūros paveldo saugojimą. **Klaipėdoje** – Urbanistinės plėtros departamento **Paveldosaugos skyrius**.

Kultūros paveldo skyrius Kaune kontroliuoja savivaldybės teritorijoje esančių kultūros paveldo objektų tvarkybą ir priežiūrą. Rūpinasi savivaldybei priskirtais valstybės saugomais objektais: tarpininkauja tarp kultūros paveldo objektų savininkų arba valdytojų ir Kultūros paveldo departamento; tikrina kultūros paveldo objektų būklę; teikia valdytojams privalomus reikalavimus; įstatymų nustatytais atvejais surašo administracinių teisės pažeidimų protokolus. Kultūros paveldo skyrius inicijuoja ir organizuoja objektų paskelbimą saugomais savivaldybės, teikia jų duomenis registru; sudaro su valdytojais savivaldybės saugojamų kultūros paveldo objektų apsaugos sutartis; sudaro ir išduoda tokių objektų apsaugos reglamentus; teikia įteisinimo ir apribojimų duomenis nekilnojamojo turto registro ir kadastro tvarkytojams; rengia apskaitos, tvarkymo, švietimo, kitas programas; organizuoja savivaldybės tarptautinį bendradarbiavimą paveldo apsaugos srityje; rengia viešuosius pirkimus skyriaus kompetencijos ribose; teikia metodinę ir dalykinę pagalbą kultūros paveldo objektų išaiškinimo, saugojimo, pažinimo sklaidos, atgaivinimo klausimais.

Didžiausi **Lietuvos muziejai**, saugantys ir eksponuojantys kilnojamąsias kultūros vertybes – tai Lietuvos nacionalinis muziejus (prieiga per internetą: www.lnm.lt), Lietuvos dailės muziejus, (prieiga per internetą: <http://ldmuziejus.mch.mii.lt/>), Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (prieiga per internetą: http://www.muziejai.lt/Kaunas/ciurlionio_muziejus.htm), Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus (prieiga per internetą: <http://www.jmuseum.lt/index.aspx>), Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus (prieiga per internetą: <http://teatras.mch.mii.lt/>), Šiaulių „Aušros“ muziejus (prieiga per internetą: [http://siauliai.mok.lt/ausros muz/](http://siauliai.mok.lt/ausros_muz/)), Lietuvos liaudies buities muziejus (prieiga per internetą:

http://www.muziejai.lt/Kaisiadorys/buities_muziejus.htm). LR muziejų įstatymas apibūdina Lietuvos Respublikos muziejų fondą, nustato muziejų sistemą, steigimo ir likvidavimo tvarką, vertybių apskaitą ir apsaugą, finansavimą ir valdymą. Muziejai kaupia vertybes ir užtikrina jų prieinamumą visuomenei. Į muziejaus funkcijas įeina vertybių tyrinėjimas, konservavimas ir restauravimas. Muziejų portale <http://www.muziejai.lt/panorama.htm> pateikiama išsami medžiaga; 2007 metų duomenimis, Lietuvoje veikia 3 nacionaliniai ir 15 respublikinių muziejų. Nacionaliniai: Lietuvos dailės muziejus (su 10 padalinių), Lietuvos nacionalinis muziejus (turi 7 padalinius, 5 iš jų Vilniuje), Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus (su 11 padalinių). Nacionaliniai muziejai finansuojami iš valstybės biudžeto. Kiti – iš steigėjo lėšų. Respublikiniai muziejai: Kauno T. Ivanausko zoologijos, Šiaulių „Aušros“, Vytauto Didžiojo karo muziejai, Lietuvos jūrų muziejus ir kiti. Apskričių muziejai yra 2 (pedagoginis ir prezidento K. Griniaus), savivaldybių muziejų – 31, kai kurie su padaliniais. Žinybinių muziejų esama 32 (Kauno lėlių teatro, Lietuvos banko, geležinkelių ir kt.). Yra 9 *viešųjų įstaigų* įkurti muziejai – Antano Mončio namai–muziejus, J. Monkutės–Marks galerija, Kazio Varnelio namai, taip pat Europos Centro muziejus „Europos parkas“, įkurtas geografiniame Europos žemyno centre – vienintelis šiuolaikinės pasaulio skulptūros muziejus Lietuvoje (prieiga per internetą: www.muziejai.lt/Vilnius/Europos_centro_muziejus.htm). Viešosios įstaigos iniciatyva 2001 m. buvo įkurtas Grūto parkas (prieiga per internetą: <http://www.grutoparkas.lt/>), kuriame eksponuojamos sovietmečio skulptūros. Privačių asmenų įsteigtų muziejų įregistruota 33 (žymesni – 1863 m. sukilimo, arklaininkystės

muziejai, Orvidų sodyba, Užupio kalvystės galerija–muziejus (Vilniuje). Visuomeninių muziejų mokyklose ir memorialinėse sodybose yra daugiau nei 300. Devyni lietuviški muziejai yra užsienyje (K. Donelaičio Tolminkiemyje, 4 – Punske, 6 – JAV). Muziejai jungiasi į Lietuvos muziejų asociaciją (prieiga per internetą: <http://www.museums.lt/>).

Bibliotekos. Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas nustato Lietuvos bibliotekų sistemą, ryšius tarp bibliotekų, bibliotekų finansavimą ir valstybinį reguliavimą, apibūdina Lietuvos bibliotekų fondą ir jo apsaugą. Lietuvoje yra iš valstybės biudžeto išlaikomos viena nacionalinė biblioteka (Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka, jos steigėja – Kultūros ministerija) ir 5 valstybinės reikšmės bibliotekos (Vilniaus universiteto biblioteka, Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, Lietuvos technikos biblioteka, medicinos, aklųjų bibliotekos). Apskričių viešosios bibliotekos finansuojamos valstybės per Kultūros ministeriją. Savivaldybių ir mokyklų bibliotekas finansuoja savivaldybės.

Archyvai. Valstybinė archyvų sistema yra pavaldi Lietuvos archyvų departamentui prie LR Vyriausybės. 5 archyvai turi centrinių statusą (LVIA, LCVA, Lietuvos valstybės naujasis archyvas, Lietuvos ypatingasis archyvas, Lietuvos literatūros ir meno archyvas), kiti 10 – apskričių (Alytaus, Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Utenos, Vilniaus).

Etninės kultūros valstybinę globą koordinuoja Lietuvos liaudies kultūros centras (prieiga per internetą: www.lfcc.lt); jo akiratyje yra tautodailė, folkloras, papročiai, taip pat mėgėjų menas (teatrai, muzika).

Įvairių meno sričių kūrėjai Lietuvoje yra įsteigę visuomenines kūrybines organizacijas. Tai Lietuvos dailininkų sąjunga, architektų, dizainerių, rašytojų, žurnalistų, kompo-

zitorių, fotomenininkų, kinematografininkų, tautodailininkų, tarpdisciplininio meno kūrėjų ir kitos sąjungos. Daugelis visuomeninių kūrybinių sąjungų yra *Lietuvos meno kūrėjų asociacijos* narės. Profesines organizacijas taip pat yra įkūrę restauratoriai, dailės istorikai, dailės kritikai (Tarptautinė dailės kritikų asociacija – AICA).

Lietuvos Respublikos meno kūrėjų ir jų organizacijų įstatymas įtvirtina paramą meno kūrėjams ir organizacijoms. Įstatymas numato galimybę pagal autorines sutartis kuriančius ir mažas pajamas gaunančius meno kūrėjus drausti lengvatiniu pensiniu draudimu bazinei pensijai, nuomotis kūrybines dirbtuves ne komercinio konkurso būdu, nemokėti nekilnojamojo turto mokesčio už nuosavybės teise valdomas kūrybines dirbtuves, be maito mokesčio įsivežti užsienyje savo sukurtus kūrinius.

Lietuvoje jau yra įsikūrusios institucijos, kurios užsiima tam tikrų sričių meno sklaida. Bene plačiausiai žinomas ŠMC – Šiuolaikinio meno centras. Bendrą asociaciją yra sudarę Lietuvos meno galerininkai. Įvairaus pobūdžio teatrai (Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras (prieiga per internetą: www.opera.lt), Lietuvos nacionalinis dramos teatras ir kt.) jungiasi į Lietuvos teatrų sąjungą. Lietuvos muzikų sąjunga – tai atlikėjų, muzikinių kolektyvų vadovų, taip pat kompozitorių, muzikos kritikų ir mokslininkų visuomeninė kūrybinė organizacija. Lietuvos nacionalinė filharmonija (prieiga per internetą: www.filharmonija.lt) – didžiausia šalies koncertinė organizacija, kuriai 1998 m. suteiktas nacionalinės kultūros įstaigos statusas. LNF jungia vienus geriausių Lietuvos muzikos atlikėjų – Lietuvos nacionalinį simfoninį orkestrą, Lietuvos kamerinį orkestrą, M. K. Čiurlionio kvartetą, Vilniaus kvartetą, kamerinį ansamblį „Musica humana“.

Kūrybinių sąjungų narių autorinėms teisėms atstovauja Lietuvos autorių teisių gynimo asociacijos agentūra (LATGA-A). Teisinė bazė autorių teisių ir gretutinių teisių srityje yra suderinta su tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės reikalavimais. Lietuva yra ratifikavusi pagrindines tarptautines sutartis, reglamentuojančias autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugą: *Berno literatūros meno kūrinių apsaugos konvenciją*; *Romos atlikėjų, fonogramų gamintojų ir transliuojančiųjų organizacijų apsaugos konvenciją*; *Ženevos fonogramų gamintojų apsaugos nuo neteisėto jų fonogramų kopijavimo konvenciją*; *Pasaulio prekybos organizacijos intelektinės nuosavybės aspektų, susijusių su prekyba, sutartį*; *Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos sutartis – Autorių teisių sutartį bei Atlikimų ir fonogramų sutartį*. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių įstatymas reglamentuoja neturtines ir turtines autorių teises į literatūros, mokslo ir meno kūrinius, atlikėjų, fonogramų gamintojų ir transliuojančiųjų organizacijų teises (gretutines teises), kolektyvinį teisių administravimą ir gynimą. Kūrėjų interesams ruošiasi atstovauti 2007 m. įsteigti Lietuvos architektų rūmai – jie rengs ir teiks Seimui su architektūrine veikla susijusius įstatymus, vykdys atestaciją, architektūrinės veiklos stebėseną, rūpinsis architektų profesiniu draudimu, architektų kvalifikacijos kėlimu, bus atsakingi už užsienio architektų veiklą Lietuvoje.

Svarbiausia kultūros darbuotojų kvalifikacijos kėlimo institucija Lietuvoje – Lietuvos kultūros darbuotojų tobulinimosi centras (prieiga per internetą: <http://www.lkdtc.tik.lt/>). Jis pavaldus Kultūros ministerijai, išlaikomas iš biudžeto. LKDTC organizuoja kultūros darbuotojų tęstinį mokymą, kultūros administratorių ugdymą, leidžia informacinius kultūros leidinius, dalyvauja tarptautiniuose projektuose. Per metus centre kvalifikaciją kelia apie 2000 kultūros darbuotojų ir kultūros administratorių.

Įvairių sričių meno kūrėjus, menotyrininkus, kultūros vadybininkus rengia Vilniaus dailės akademija, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kauno technologijos universitetas, Klaipėdos universitetas (Menų fakultetas), Vilniaus universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas (Menų institutas), Šiaulių universitetas (Menų fakultetas). VDA 1999 m. įsteigta Kultūros vadybos ir kultūros politikos katedra, remiama UNESCO organizacijos (magistro studijos). Paveldosaugos specialistus rengia viešoji įstaiga „Kultūros paveldo akademija“ (1998).

Lietuvos kultūrą, švietimą ir mokslą užsienyje populiari- na 2001 m. įkurtas *Lietuvos institutas* (prieiga per internetą: www.lithuanianinstitute.lt). Tai viešoji įstaiga, kurią įsteigė Lietuvos kultūros, švietimo ir mokslo bei užsienio reikalų ministerijos, parėmė Švedų institutas.

Su užsienio valstybių ir tarptautinių institucijų parama Lietuvoje įsteigtas *Atviros Lietuvos fondas* (ALF). Tai vienas iš daugiau nei penkiasdešimties fondų ir organizacijų, kuriuos Rytų ir Vidurio Europos, Azijos, Afrikos šalyse, Hai-tyje įkūrė JAV finansininkas ir garsus filantropas George'as Sorosas (<http://www.soros.org/about>). Fondus sieja atviros visuomenės idėja. ALF pradėjo savo veiklą 1990 m. kaip nepriklausoma nevyriausybinė nepelno organizacija, kurios pagrindinis tikslas buvo remti atviros, demokratinės, pilietinės visuomenės kūrimąsi pereinamuoju laikotarpiu. Fondas kasmet aptaria ir apibrėžia savo strategiją, atsižvelgdamas į visuomenės politinių ir socialinių permainų raidą. Įvairiems projektams įgyvendinti per 13 fondo gyvavimo metų skirta daugiau nei 200 milijonų litų.

Lietuvoje funkcionuoja užsienio šalių kultūros centrai: Šiaurės Ministrų Tarybos informacijos biuras (prieiga per internetą: www.nmr.lt), Britų taryba (prieiga per internetą:

www.britishcouncil.lt), Goethe's institutas (prieiga per internetą: www.goethe.de/vilnius), Lenkų institutas (prieiga per internetą: www.lenkukultura.lt), Prancūzų kultūros centras Vilniuje (prieiga per internetą: www.centrefrançais.lt), Italų kultūros institutas (prieiga per internetą: www.iicvil.lt), Amerikos kultūros centras (prieiga per internetą: www.usembassy.lt). Jie skleidžia informaciją apie savo šalis, mezga kultūrų dialogus.

2001 m. Lietuva įsitraukė į Europos Sąjungos programą *Culture 2000*, koordinavimui buvo įkurtas Europos kultūros programų centras (prieiga per internetą: www.durys.org) (steigėjai – Kultūros ministerija ir Atviros Lietuvos fondas). Centras informuoja apie galimybes pasinaudoti ES teikiama parama, aiškina paramos sąlygas, padeda Lietuvos projektų autoriams surasti partnerius kitose šalyse. Europos Sąjungos audiovizualinio sektoriaus programoms *Media Plus* ir *Media-Training* koordinuoti 2003 m. įkurta viešoji įstaiga *Media Desk* (prieiga per internetą: www.mediadesk.lt). Nuo 2007 m. Lietuva dalyvauja naujos kartos programose *Kultūra 2007–2013* ir *Media 2007. 2005 m.* Vilnius (kartu su Austrijos miestu Linzu) pasirinktas kaip Europos kultūros sostinė' 2009.

Europos Taryboje įsteigtas Kultūros politikos ir veiklos departamentas siekia identifikuoti valstybių narių problemas kultūros srityje ir suformuluoti pasiūlymus, kaip tas problemas spręsti. Kaupiamą informaciją apie teigiamą ir neigiamą patirtį valstybės ir regiono lygiu (ET informacinis biuras. Kultūra ir paveldas. Prieiga per internetą: http://www.etib.lt/?s=et_sritys&ss=kultura_paveldas&lang=lt).

UNESCO organizacijos pozicijoms Lietuvoje atstovauja Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, įkurta 1992 m. (prieiga per internetą: www.unesco.lt). Tai visuomeniniais pagrindu

dais dirbantys 25 švietimo, mokslo ir kultūros specialistai, tarp kurių – LR Seimo nariai, Švietimo ir mokslo ministerijos, Kultūros ministerijos, Užsienio reikalų ministerijos, Aplinkos ministerijos ir Vidaus reikalų ministerijos darbuotojai, Lietuvoje veikiančių UNESCO katedrų ir centrų bei nevyriausybinių organizacijų, veikiančių švietimo, mokslo, kultūros, aplinkos apsaugos, žiniasklaidos, ryšių ir informatikos srityse. UNESCO deklaruojamas prioritetas – *kultūrų įvairovės apsauga ir skatinimas*. Siekiama ugdyti pagarbą visoms kultūroms, plėtoti kultūrų dialogą, jų mainus. UNESCO skatina kultūrų įvairovės apsaugą įtraukti į valstybių kultūros politikos strategijas nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, ragina puoselėti ir globoti materialųjį ir nematerialųjį paveldą, plėtoti kūrybinę veiklą (menus ir amatus) vystymosi labui. Kultūros politikos stiprinimas siejamas su Kultūrų raiškos įvairovės apsaugos ir skatinimo konvencijos įgyvendinimu bei propagavimu. UNESCO siekia padėti valstybėms praturtinti savo plėtros strategijas kultūros aspektais, stiprinti kultūros industrijas, kultūrinį turizmą bei amatus ir dizainą, pasitelkiant Pasaulinį kultūrų įvairovės aljansą, skiriant didelį dėmesį autorių teisėms bei menininko statuso gerinimui, Florencijos sutarties ir Nairobi protokolo įgyvendinimui, tęsiant UNESCO / Aschberg stipendijų jauniems menininkams programą, plėtojant meninį ugdymą kaip būtiną sąlygą kokybiškam švietimui. Nurodyti tarptautiniai dokumentai yra išversti į lietuvių kalbą ir įdėti Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos interneto svetainėje, kurioje taip pat yra daug naujausios medžiagos apie kultūros paveldo saugojimą.

Metodai ir priemonės

Paskaita, detalesnis susipažinimas su institucijomis jų interneto svetainėse, informavimas ir medžiagos aptarimas seminario metu.

Savikontrolės klausimai ir užduotys

1. Kokiai institucijai Lietuvos Respublikoje pavesta formuoti kultūros politiką, kokios yra šios institucijos funkcijos?

2. Apibūdinkite kultūros institucijų struktūros ypatybes Lietuvoje (jų pavaldumas, sandara, veikimo galimybės).

3. Detaliau aptarkite institucijas, kurios veikia šiuolaikinio meno kūrybos erdvėje.

4. Surinkite duomenis apie institucijas, atsakingas už kultūros sklaidą – švietimą, populiarinimą Lietuvoje ir užsienyje.

Literatūra

1. Lietuvos kultūros svetainė: www.culture.lt.

2. Lietuvos kultūros gidas *Kultūros vartai*. Prieiga per internetą: www.kulturosvartai.lt).

3. Lietuvos muziejų portalas:
<http://www.muziejai.lt/panorama.htm>.

4. Lietuvos kultūros ministerija. Prieigos per internetą:
www.muza.lt, www.lrkm.lt.

5. LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. Prieiga per internetą:
http://www.latga.lt/data/2?apl=ill/LRATGT_2006.doc.

6. LR meno kūrėjų ir jų organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymas. Prieiga per internetą:
http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/meno-kurejai_ist.doc

Parengė prof. dr. Nijolė Tolvaišienė

2.10. TEMA. Kultūros paveldo saugojimo tikslai, principai, būdai

Studijų tikslai

- Supažindinti su kultūros paveldo Lietuvoje saugojimo apimtimi ir įstatymų visuma.
- Per valstybinių institucijų programas ir nutarimus atskleisti paveldo saugojimo strategiją.
 - Detalizuoti atskirų sričių – dvarų ir etninės kultūros – specifines išsaugojimo problemas.
 - Atskleisti tarptautinėje paveldosaugos praktikoje taikomus metodus, Europos Tarybos ir UNESCO organizacijų įtaką kultūros paveldo saugojimui.

Sąvokos ir apibrėžimai

Integruotas išsaugojimas reiškia paveldo duomenų ir paveldui nustatytų reikalavimų įtraukimą į teritorijų planavimą.

Palaikančioji priežiūra – minimalus paveldo objekto (pastato, vietovės) keitimas – nuolatinės apžiūros, tausojantis palaikymas.

Tvari raida arba *darnus vystymasis* – ekologiškas miesto kaitos ribojimas, neišsekinant ateities resursų.

Nekilnojamas paveldas – kultūros vertybės, susijusios su vietoje (architektūros ir urbanistikos, archeologijos, technikos objektai, įvykių, laidojimų, memorialinės vietos).

Kilnojamas paveldas – archeologijos, etninės kultūros objektai, meno vertybės, antikvariniai daiktai, ginklai, muzikos instrumentai, rankraštinės knygos ir seni spaudiniai etc, sukurti daugiau nei prieš 50 m., saugomi įvairiose vietose, taip pat valstybinėse saugyklose.

Gyvoji tradicija – nepamirštos, tebepuoselėjamos folklorinio muzikavimo, dainų, šokio, aprangos, kalendorinių

švenčių šventimo, darbo papročių, mitybos kultūros, audi-
mo, juostų pynimo, pastatų konstrukcijų ir kitokios senosios
etninės, vietinės tradicijos.

Tvarkyba – pagal 2004 m. priimtą Nekilnojamojo kultū-
ros paveldo įstatymą visi taip vadinami paveldo tvarkymo
darbai (gelbėjimo darbai, konservavimas, restauravimas, re-
montas).

Konvencija – susitarimas, reglamentuojantis platesnę arba
siauresnę veiklos sritį, konvencijos ratifikuojamos valstybės
lygmenyje, jos vykdomos kaip tarptautinis teisės aktas (spe-
cialistų nutarimas – chartija – privalomojo juridinio povei-
kio neturi).

UNESCO Pasaulio paveldo sąrašas – Pasaulio paveldo
centre (*UNESCO World Heritage Centre*, prieiga per inter-
netą: <http://whc.unesco.org>) vedamas pasaulio paveldo ob-
jektų sąrašas – *The World Heritage List* (prieiga per interne-
tą: <http://whc.unesco.org/en/list>). Į sąrašą yra įtraukta 830
vertybių iš 184 šalių (644 kultūros, 162 gamtos, 24 mišrių),
kurioms Pasaulio paveldo komitetas pripažino universalią
vertę.

HEREIN – Europos paveldo tinklas (*European Heritage
Watch Network*, prieiga per internetą:
www.european-heritage.net), Europos Tarybos inicijuota
informacinė sistema, apimanti daugiau nei 30–ties valstybių
duomenis apie kultūros paveldą.

Visų Lietuvos Respublikos vyriausybių programose nuo
pat 1991 m. kultūros paveldo apsauga deklaruojama kaip
vienas svarbiausių kultūros politikos tikslų. *Lietuvos kultūros
politikos nuostatose (2001)* pasakyta, jog kultūros paveldas
yra nacionalinio saugumo objektas, o kultūros vertybių puo-
selėjimas prisideda prie patrauklaus šalies įvaizdžio kūrimo.
Raginama suderinti paveldosaugą reglamentuojančius teisės

aktus ir įgyvendinti tarptautines paveldo konvencijas, taip pat vykdyti kultūros vertybių apskaitą, skatinti investicijas, nustatyti aiškius reglamentus vertybių savininkams.

Paveldo saugojimo apimtis ir paveldą saugantys įstatymai

Saugomi kultūros paveldo objektai Lietuvoje skirstomi į 3 grupes: nekilnojamąjį, kilnojamąjį ir muziejų, archyvų, bibliotekų saugyklose esantį paveldą.

Nekilnojamosios vertybės – tai kultūriniu (archeologijos, etnografijos, architektūros), gamtiniu, istoriniu, sakraliniu, gynybiniu, memorialiniu, technikos, kraštovaizdžio požiūriais vertingos teritorijos ir vietos, pastatų ansambliai, kompleksai, atskiri statiniai. Kilnojamasis paveldas – tai monumentaliosios, taikomiosios bei etninės dailės kūriniai urbanizuotoje ir gamtinėje aplinkoje, sakralinės dailės objektai bažnyčiose, cerkvėse, sinagogose, visuomeninėse įstaigose. Muziejai saugo meno kūrinius, archyvai ir bibliotekos – dokumentus, brėžinius, vertingus spaudinius. LR kultūros paveldo objektų sąrašą (prieiga per internetą: www.heritage.lt) sudaro 3 skyriai: *kultūros paminklai* (šiuo metu – **1822**), *valstybės saugomi kultūros paveldo objektai* (**8338**), *kultūros paveldo objektai*, kuriems taikoma pradinė teisinė apsauga (registriniai, **9297**). Sąrašuose bendrai pateikiami architektūros, archeologijos, dailės, technikos, urbanistikos, istorijos objektai, laidojimo vietos. Saugomas 1 istorinis nacionalinis parkas (Trakų), 5 nacionaliniai parkai ir 30 regioninių. 2004 01 01 valstybinėje apskaitoje būta dar daugiau – **30372** kultūros paveldo objektai. Iš jų: archeologinės vietos – **3575**; įvykių, laidojimo ir mitologijos – **3677**; statinių, statinių kompleksų ir urbanizuotų vietovių – **5850**; statinių puošybos ir įrangos, monumentų ir kilnojamųjų kultūros vertybių – **17270** (*Lietuvos kultūros paveldo atgimimas*, p. 9).

Į UNESCO Pasaulio paveldo kultūros ir gamtos sąrašą įtrauktas Vilniaus senamiestis (1994), Kuršių Nerijos nacionalinis parkas (2001), Kernavės archeologinė vietovė (2004), Struvės geodezinis lankas (2005). Lietuvos kryždirbystė (2001) ir dainų švenčių tradicija (2003, kartu su Latvija bei Estija) įtrauktos į UNESCO Nematerialaus paveldo sąrašą.

Lietuvoje galioja šie su kultūros paveldo apsauga susiję įstatymai:

- LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas (1994, aktuali red. 2004).
- LR kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymas (1996, pataisytas 2004).
- LR etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas (1999).
- LR muziejų įstatymas (2003).
- LR archyvų įstatymas (1995, aktuali red. 2004).
- LR saugomų teritorijų įstatymas (1993, aktuali red. 2001).
- LR teritorijų planavimo įstatymas 1995, aktuali red. 2004).
- LR statybos įstatymas (nauja red. 2004).

2005 m. balandžio 19 d. įsigaliojo atnaujintas *Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas (2004)*, kuriuo siekta pertvarkyti ir sustiprinti kultūros paveldo apsaugos administravimą, integruoti kultūros paveldą į kitas valstybės gyvenimo sritis, nustatyti apskaitos, saugojimo ir tvarkybos teisinius pagrindus, rūpintis Lietuvai svarbiu nekilnojamuoju paveldu, esančiu kitose valstybėse. Sukurti visi numatyti įstatymo įgyvendinamieji teisės aktai, reikalingi įstatymui įgyvendinti. Tebevykdomos Ilgalaikė kultūros vertybių išsaugojimo, Dvarų išsaugojimo, Nekilnojamojo kultūros paveldo pažinimo sklaidos ir atgaivinimo programos bei su-

tartis tarp Lietuvos Respublikos ir Šventojo sosto. Įstatymas daugiau funkcijų delegavo vietinei valdžiai.

Mūsų valstybėje pripažįstamos (dauguma – LR Seimo ratifikuotos) šios tarptautinės kultūros paveldo apsaugos konvencijos:

- UNESCO kultūros vertybių apsaugos ginkluoto konflikto metu konvencija (Haga, 1954).
- UNESCO nelegalaus kultūros vertybių įvežimo, išvežimo ir nuosavybės teisės perdavimo uždraudimo konvencija (Paryžius, 1970 – įsigaliojo 1972).
- UNIDROIT pavogtų ar neteisėtai išvežtų kultūros objektų konvencija (Roma, 1995).
- Pasaulio kultūros ir gamtos paveldo konvencija (Paryžius, 1972).
- Europos kraštovaizdžio konvencija (ET, Florencija, 2000).
- 1992 m. pataisyta Europos archeologijos paveldo konvencija (ET, Valeta, 1992).
- Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija (ET, Grenada, 1985).
- Europos kultūros konvencija (ET, 1954).
- Europos Tarybos ministrų, atsakingų už kultūros paveldą, IV Europos konferencijos deklaracijos bei rezoliucijos (Helsinkis, 1996).
- UNESCO nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija (Paryžius, 2003).

Nekilnojamuoju paveldu rūpinasi *Tarptautinė paminklų ir istorinių miestų taryba* (ICOMOS – *International Council of Monuments and Sites*), įkurta 1965 m. Varšuvoje, jos būstinė – Paryžiuje. Taryba formuoja paveldo apsaugos principus, apibendrina apsaugos ir tvarkymo praktikos tendencijas, koordinuoja tarptautinį judėjimą. Lietuvoje nuo

1993 m. veikia ICOMOS nacionalinis komitetas. Trisdešimtoji UNESCO pasaulio paveldo sesija 2006 m. vyko Vilniuje. Kilnojamųjų vertybių apsauga rūpinasi *Tarptautinė muziejų taryba* (ICOM), įkurta 1946 m.

Saugojimo strategija paveldo programose ir nutarimuose

Kultūros ministro įsakymu priimta *Ilgalaikė kultūros vertybių išsaugojimo programa (2002)*, skirta artimiausiems 15 metų. Įvardyti kultūros vertybių išsaugojimo principai, prioritetai ir kriterijai. Tarp iškeltų uždavinių svarbūs šie:

- atrinkti vertybes, kurioms reikalinga parama,
- nustatyti aiškius paveldosaugos reikalavimus vertybių savininkams ir valdytojams,
- sukurti kompensavimo už vertybių konservavimą ir restauravimą teisinį mechanizmą,
- užtikrinti valstybinę kultūros vertybių apskaitą: sutvarkyti visus iki šiol sudarinėtus kultūros vertybių sąrašus, tęsti vertybių inventorizavimą, integruoti apskaitos duomenis į nekilnojamojo turto kadastrą ir registrą bei saugomų teritorijų registrą.

Nacionalinė darnaus vystymosi strategija (2003) deklaruoja darnaus vystymosi (= tvarios raidos) principus. Tvari, harmoninga raida (*sustainable development*) – tai dabarties poreikių tvarkymas, nesumažinant galimybių ateities kartoms. Šis principas deklaruoja, jog kaitos procesai neturi vykti greičiau, negu kultūra gali juos įsisavinti. Įgyvendinant darnų vystymąsi, paveldosaugos sferoje aktualiausia:

- a) formuoti piliečių vertybinę orientaciją, siejančią juos su Lietuvos kultūra;
- b) kryptingai ugdyti tvarią kaimo bendruomenę;
- c) įtraukti į planavimo dokumentų ir strategijų rengimą kultūros paveldo išsaugojimą;

d) pagerinti kultūros vertybių sisteminę apskaitą, įtraukti ją į teritorijų apskaitą, o vietose parengti saugotinių vertybių registrus;

e) atlikti sistemingą kultūros būklės analizę, vykdyti paveldo apsaugos monitoringą;

f) saugoti regioninius kultūros paveldo skirtumus, jų tęstinumą sieti su turizmo ir rekreacijos plėtojimu;

g) sukurti kultūros paveldo apsaugos investicinę sistemą.

VPK sprendimas *dėl nacionalinės integralios paveldo-saugos strategijos metmenų (2004)*. Lietuvai tapus ES nare, orientuojamasi į integralią paveldosaugą ir harmoningą kraštovaizdžio formavimą. Tai reiškia demokratišką sprendimų priėmimą, nuoseklų paveldo verčių pripažinimą, atsakomybės delegavimą visiems valdymo lygmenims, saugojimą per teritorijų planavimą.

LR Seimo priimtas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties įstatymas (2000) teigia, jog rūmai turi būti atkurti iki 2009 m., finansuojami iš valstybės biudžeto ir specialaus paramos fondo; rūmų paskirtis – tenkinti valstybės reprezentacijos, krašto kultūros, švietimo ir turizmo reikmes, stiprinti viso pasaulio lietuvių tautinę savimonę. *Tai vienas didžiausių ir kontraversiškesnių paveldo atkūrimo darbų. Antrasis – urbanistinė rekonstrukcija – Vilniaus žydų geto fragmentų atkūrimas Vilniaus senamiestyje.*

KVAD direktoriaus 2002 12 30 įsakymas „Dėl kompensacijų paveldo objektų savininkams, investuojantiems į kultūros paveldo apsaugą arba patiriantiems nuostolių dėl apribojimų, skyrimo ir mokėjimo tvarkos patvirtinimo“. Įrašyta nuoroda, jog įsakymas įsigalios, kai valstybės biudžete bus numatytos tikslinės lėšos kompensacijoms mokėti. Kompensuojama tik Valstybiniame NKV registre esančių

vertybių savininkams. KVAD kasmet rengia kompensavimo programą, o savininkai turi pateikti paraiškas. Jei vienais metais prašymas nepatenkinamas, galima gauti kompensaciją kitais metais. 50 proc. išlaidų kompensuojama avarijos grėsmei išvengti, tvarkymo projektams, priežiūros darbams, tyrimams, konservavimui, restauravimui, nuostolių padengimui dėl ūkinės veiklos nutraukimo ar apribojimo privačioje žemėje radus archeologijos vertybių. Išlaidas padengti 100 proc. galima prašyti tyrimo ir konservavimo darbams, nuostoliams padengti nutraukus ar apribojus ūkinę veiklą, kai privačioje žemėje rasta archeologijos vertybių, padidėjus tvarkymo darbų pabrangimo išlaidoms dėl kultūros vertybių apsaugos reikalavimų.

Valstybinė paminklosaugos komisija priėmė sprendimą dėl nekilnojamojo karinio paveldo išsaugojimo (2003 11 21), 2004–2005 m. priėmė net 4 sprendimus dėl Vilniaus kultūros paveldo apsaugos. Konstatuota, jog istorinėse miesto dalyse nepateisinamai didinamas pastatų tankumas ir aukštybingumas (tokius pasiūlymus teikia Vilniaus senamiesčio detalusis planas), siūloma griežtinti paveldosaugai nusižen-gusių specialistų peratestavimą. VPK sprendimas dėl Kau-no miesto plėtros ir kultūros paveldo būklės (2004 05 14) siūlo suteikti paminklo statusą Kauno senamiesčiui (U15) ir Kauno tvirtovės kompleksui (G312K–G321K). Aplinkos ministerijai, KVAD’ui, Lietuvos architektų sąjungai paves-ta įvertinti Akropolio ir sporto rūmų projektus. Sprendimu dėl numatomų stambių statybų į pasaulio paveldo sąra-šą įrašytoje Kuršių Nerijoje (VPK, 2004 09 17) nepritarta tilto į Kuršių Neriją statybai, Klaipėdos ir Neringos mies-tų vadovai paprašyti iš anksto informuoti VPK, UNESCO LNK, KVAD ir Saugomų teritorijų tarnybą apie ketinimus planuoti stambias statybas.

Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos 2005–2007 m. strateginis veiklos planas. Aplinkos ir išteklių analizėje pasakyta, jog valstybės skiriamos lėšos paveldo apsaugai didėja nepakankamai, be to, pagal esamą mokesčių sistemą 40 proc. jų vėl grįžta į biudžetą. Kompenavimo savininkams programa parengta, bet lėšos jai neskiiriamos. Kultūros paveldo objektų – pastatų – tvarkymas yra aktualus visuomenei, be to, tinkamai tvarkant, sprendžiamos ir ekologinės problemos. Restauratorių kvalifikacijos lygis aukštas, tačiau, mažėjant valstybės užsakyimų, prarandami specialistai (ieškosi geriau apmokamo darbo). Informacinės sistemos plėtojimas pripažintas valstybės prioritetu: formuojami registrai, duomenų bazės, integruojamasi su kitais valstybės registrais.

VKPK 2006 m. nutarimuose konstatuotas *Kultūros paveldo departamento* vykdomos apskaitos atsilikimas, kritikuojamas visuotinis specialiųjų planų reikalavimas, PTR'ų tvarka, lėtas vertinimo tarybų steigimasis, siūloma finansuoti fundamentinius ir taikomuosius tyrimus, skatinti paveldosaugos specialistų rengimą, tvarkybai skirti iki 50 mln. Lt per metus.

1990–2003 m. laikotarpiu valstybė per KVAD'ą kasmet iš biudžeto skirdavo 11–18 mln. Lt. Didžioji šių lėšų dalis buvo skiriama kultūros vertybių tvarkymui – tyrimams, avarinės būklės likvidavimui, konservavimui, kai kuriais atvejais – fragmentiniam restauravimui. Per pastaruosius penkerius metus savivaldybės prisidėdavo po 5–12 mln. Lt kasmet, taip pat buvo kooperuojamos ir paveldo savininkų lėšos. KVAD 2005 m. planavo tvarkyti 10 archeologijos objektų, 10 kapinių ir memorialinių vietų, 8 Vilniaus pastatus, 15 dvarų, 5 Kauno, 3 Klaipėdos pastatus, 28 periferijos vietovėse, 44 dailės objektai. Pastatų tvarkymas dažniausiai fragmentinis.

2003 m. paveldosaugai skirta 15,4 mln. Lt. Kultūros paveldo departamento skaičiavimais, lėšų reikėtų bent 5 kartus daugiau. 2005 m. paveldo apsaugai valstybė skyrė 24,7 mln. Lt (Lithuania / 4.2.9. Prieiga per internetą: <http://www.culturalpolicies.net/web/lithuania.php?aid=427>).

Kultūros paveldo departamento 2006 m. veiklos ataskaita

Ataskaitoje nurodyti Kultūros paveldo departamento strateginiai tikslai: kultūros vertybių priežiūra ir tvarkymas, apskaita, teisinė apsauga ir pristatymas visuomenei.

Departamente dirba 105 tarnautojai (2006 m. gauta 40 papildomų etatų), veikia 10 teritorinių padalinių apskričių centruose. Pertvarkytas Kultūros paveldo centro darbas, pastoviai veikia Departamento nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba. 2006 m. buvo susisteminti vertybių sąrašai, paskelbta informacija internete. 2006 m. departamentui buvo patvirtinta asignavimų suma – 37897 tūkst. Lt, iš jų išlaidoms – 30557 tūkst. Lt, turtui įsigyti – 7340 tūkst. Lt. Lėšos paskirstytos taip: paveldo tvarkybai – 18,5 mln. Lt, paveldo apskaitai – 3 mln. Lt, apsaugos valstybiniam administravimui – 9 mln. Lt, kompensacijoms kultūros paveldo objektų valdytojams – 600 tūkst. Lt., nekilnojamojo kultūros paveldo pažinimo sklaidos ir atgaivinimo programai – 1,1 mln. Lt, Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto sutarties dėl bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje įgyvendinimui (bažnyčių restauravimo ir remonto darbams) – 5,5 mln. Lt. 2006 m. pirmą kartą iš valstybės biudžeto departamentui skirti asignavimai išmokėti kompensacijas už atliktus tvarkybos darbus. Didžiausia, 244,5 tūkst. Lt, kompensacija išmokėta už pastato Vilniaus g. 3 / Islandijos g. 1 (S710, Vilnius) istorinių krosnių ir vidaus patalpų lipdybos restauravimo darbus, nors kompensacijos dydis sudarė tik 25 proc.

nuo visų atliktų tvarkybos darbų. Kompensacijos išmokėtos 7 kultūros paveldo objektų valdytojams. Vykdamas kilnojimų kultūros vertybių ir antikvarinių daiktų išvežimo kontrolę, departamentas priėmė 2541 kultūros objektą, norimą išvežti iš Lietuvos Respublikos, ir patikrino, ar šių objektų neieško policija. Laikiniai išvežtas 991 muziejinis eksponatas ir 136 antikvariniai daiktai, negražinamai – 1315 antikvarinių daiktų. 2006 m. departamento lėšomis išleista: „Jewish Cultural Heritage in Lithuania“, V. Drėmos „LDK miesteliai. Archyvų medžiaga“, J. Pleckevičiaus „Nuo Daugpilio iki Kauno – Sankt Peterburgo Varšuvos traktu“ ir dar kelios knygos. Parengti spaudai „Lietuvos dvarų atlaso“ I tomas bei A. Miškinio „Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai“. Dalyvaujama tarptautinėse programose – rengiamas virtualus Žydų kultūros kelio maršrutas, ruošiamasi įdėti informaciją apie kultūros kelius Lietuvoje Europos kultūros kelių instituto interneto svetainėje (www.culture-routes.lu).

Specifinės paveldo apsaugos sritys

Dvarų sodybų apsauga po 1990 m. Lietuvoje tapo ypatinga sritimi dėl prasidėjusių nekilnojamo turto gražinimo ir privatizacijos procesų. 1992–1993 m. buvo sudaryti sąrašai neprivatizuotinių dvarų sodybų ir privatizuotinių su specialiomis tvarkymo sąlygomis. 2001 m. konstatuojama, jog dvarų apsaugos situacija Lietuvoje kritiška. 2003 m. balandžio 18 d. priimtas LR Vyriausybės dvarų paveldo išsaugojimo programos ir jos įgyvendinimo nutarimas. Pateikta dvarų paveldo išsaugojimo programa siūlo mokslinį ištyrimą, apskaitą, teisinį reglamentavimą, saugojimą, pristatymą visuomenei, vaidmens atkūrimą. 2002–2004 m. buvo parengta kompiuterinė Lietuvos dvarų duomenų bazė. 2006 m. pradėta organizuoti programoje numatyto dvarų atlaso rengimą (VDA Dailėtyros institutas). 2005 m. KVAD patvirtinta *Ilgalaikė*

medinių dvarų paveldo objektų tvarkymo darbų programa atkreipia dėmesį į visiškai beišnykstančius medinius dvarus. Šiuo metu matyti, jog valstybė savo lėšomis nepajėgi išsaugoti maždaug 600 išlikusių Lietuvos dvarų.

Lietuva – pirmoji valstybė Europoje, įstatymu apibrėžusi valstybės įsipareigojimus **tradicinei etninei kultūrai**. *Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas (1999)* skirtas lietuvių etninės kultūros (medžiaginių ir nematerialių jos formų) apsaugai. Prie LR Seimo 2000 m. įsteigta Etninės kultūros globos taryba. 2003 m. tarybos paskelbtoje tuometinės situacijos analizėje įvardyti etninės kultūros išsaugojimo sunkumai:

1. *Gyvoji etninė tradicija patiria vis didesnę globalizacijos reiškinių poveikį, tautinė savimonė nepaliamajai silpsta. Valstybės priimtose švietimo koncepcijoje, kaimo plėtros strategijoje, mokesčių sistemoje, šventes reglamentuojančiuose teisės aktuose neskiriama pakankamai dėmesio etninės kultūros vertybių, išsaugojimui ir tęstinumui.*

2. *Švietimo institucijų veikla prasilenkia su Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 9 straipsnio nuostatomis. Mokslo reforma Lietuvoje nėra palanki nacionalinės kultūros tyrimų plėtrai, apribota jų įtaka vietinei kultūrai.*

3. *Nematerialaus etninio paveldo archyvinę medžiagą kaupiančios saugyklos neturi tinkamo statuso ir finansavimo. Etninės kultūros vertybių apskaita beveik nekompiuterizuota. Medžiaginių etninės kultūros vertybių (ir nekilnojamųjų, ir kilnojamųjų) globoje yra spragų – saugomi tik į registrus įtraukti objektai, registrai yra neišsamūs arba vienpusiški.*

4. *Dabartinis Lietuvos teritorinis–administracinis suskirstymas nepalankus etnografinių regionų kultūros savitumo išsaugojimui ir plėtrai, nes jis išardo šių regionų tradicinį vienumą.*

5. *Etninė kultūra gana paviršutiniškai, o neretai ir iškreiptai, vulgarizuotai atspindima žiniasklaidoje. Tai daro neigiamą įtaką tautinės savimonės formavimui, gimtosios kultūros pažinimui.*

6. *Etninės kaimo architektūros paveldas šiuo metu yra kritinėje situacijoje. Trečdalis vertybių sąrašuose esančių kaimų ir pusė pastatų bei sodybų yra labai blogos būklės. Kaimų bendruomenės visiškai pasyvios, o valstybės taikomi apsaugos principai (apribojimų įteisinimas ir pavienių objektų restauravimas) neskatina saugoti etninės architektūros.*

Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas nustato bendrus lietuvių etninės kultūros valstybinės globos pagrindus, etninės kultūros apsaugos ir tęstinumo priemones ir sąlygas. Tačiau ne iki galo apibrėžta nematerialaus etninio paveldo apsauga. 2003 m. LR Vyriausybė patvirtino *Valstybinę etninės kultūros plėtros programą* ir *Etnografinių kaimų išlikimo programą*.

Lietuvos paveldosaugos problemos ir tarptautinė metodinė parama

Specialistai įvardija šias *paveldo apsaugos problemas* Lietuvoje:

1) juridiniai sunkumai: nesuderinti įstatymai, nesureguliuotas paveldo objektų savininkų skatinimas;

2) nepakankamas valstybės indėlis – per menka finansinė parama objektų tvarkymui, per mažai prisiimama atsakomybės už paveldo išsaugojimą;

3) dažnai pertvarkomos paveldo institucijos, vyksta funkcijų pasidalijimo „karai“;

4) neveiklios mokslo tyrimų, vertybių apskaitos sritys. Valstybė beveik nefinansuoja paveldo tyrimų, o savininkai tuo nesuinteresuoti;

5) menkas visuomenės kultūrinio tapatumo poreikis – dalis visuomenės yra pasyvi, kita dalis stokoja lėšų paveldo priežiūrai (reikia plėtoti visuomenės švietimą);

6) valstybė praranda restauratorius–tyrėjus ir turi labai menką įtaką paveldotvarkos darbų metodinei kokybei;

7) paveldo apskaita, reglamentų rengimas, jų įgyvendinimas turėtų būti prižiūrimi valstybės.

Nors valstybinė paveldosaugos politika Lietuvoje yra gana aktyvi, spartų verslo interesų skverbimasi į istorinių miestų teritorijas lydi negatyvios pasekmės. Ruošiamasi priimti UNESCO Pasaulio paveldo sąrašė esančių objektų apsaugos Lietuvoje įstatymą, kuris įteisintų tokių objektų vieningą valdymą. Vis dėlto 2007 m. šešiolika nevyriausybinų organizacijų susijungė į alternatyvią (visuomeninę) paveldo apsaugos komisiją ir prižiūri kultūros paveldą tvarkančių valstybės institucijų veiklą. Alternatyvi komisija protestuoja prieš sprendimus, netausojančius esamų kultūros vertybių (Kadziauskas, 2007). Alternatyvios kultūros paveldo komisijos ir kitų visuomeninių organizacijų (architektų sąjungos, archeologų draugijos) pozicijos buvo išsakytos 2007 06 15 forume „Paveldas ir visuomenė“, kuris įvyko Seimo rūmuose (koordinavo LR Seimo švietimo, mokslo ir kultūros komitetas).

Tarptautinių ekspertų rekomenduojama valstybės paveldo apsaugos strategija (Feilden, Jokilehto, 1998):

- integruoti paveldo apsaugą į bendras planavimo programas ir skatinti, kad ji taptų bendruomenės gyvenimo dalimi;

- užtikrinti kokybišką apsaugos tarnybų veiklą;

- plėtoti fundamentalius ir taikomuosius tyrimus, skatinti specialistų ruošimą;

- imtis priemonių identifikuoti, apsaugoti, konservuoti, eksponuoti paveldą ir pratęsti jo gyvavimą.

XX a. pabaigoje suformuluoti šie istorinių teritorijų saugojimo būdai:

1) *integruotas išsaugojimas*, kuris reiškia paveldo duomenų ir reikalavimų įtraukimą į teritorijų planavimą;

2) *palaikančioji priežiūra* – minimalaus keitimo nuostata, kurią įgalina nuolatinės apžiūros ir apsauginis palaikymas;

3) *tvari raida* – ekologiškas miesto kaitos ribojimas.

Šiuolaikinės restauravimo teorijos metodai reikalauja objekto *mokslinio ištyrimo, autentiškumo išsaugojimo (formas, medžiagos, atlikimo, apsupties, kartais ir funkcijos autentiškumo), minimalių intervencijų, medžiagų suderinamumo ir praktinių veiksmyų sangrąžos (reversibility – pvz., injekcijų, gręžtinių intarpų negalima pašalinti)*. Europos šalių paveldosauga šiuo metu krypsta *nuolatinės palaikančios priežiūros linkme* – autentiškumą arba kultūrinį tapatumą išsaugoti lengviau yra ne iš esmės tvarkant paveldą, o jį nuolat prižiūrint ir palaikant. Europos šalyse populiarėja *palaikomieji remontai*, leidžiantys taupyti žaliavas ir lėšas, plinta *tausojančio pritaikymo būdai*, siekiama taikyti įvairias *savininkų informavimo strategijas*.

Tvarkymo metodai:

- ištekliaus integralumo (vientisumo) išsaugojimas – palaikančioji arba tausojanti priežiūra; kartais būtina riboti komercinę plėtrą ir panaudą;

- konservavimas: apima palaikymą (*maintenance*), remontą (*repair*), sutvirtinimą (*consolidation*), sustiprinimą (*reinforcement*). Visa tai šiek tiek mažina autentiškumą.

- restauravimas – pagal Venecijos chartiją tai reiškia išsaugoti ištekliaus integralumą ir atskleisti jo kultūrinės vertės bei pagerinti formos raišką, atskleidžiant autento būklę (remiamasi tiksliais žiniomis). Visi istoriniai sluoksniai (stratigrafija) turi būti palikti. Pagal Venecijos

chartiją, vėlesnius sluoksnius šalinti galima tik išimtiniais atvejais – „jei tai, kas pašalinama, mažai teturi reikšmės, o atskleidžiamos medžiagos istorinė ar meninė vertė didžiulė, išlikimo būklė gana gera, kad pateisintų atodangas“ (11 str.).

- atstatymas – tai nauja statyba, kai šiuolaikinėmis arba senomis medžiagomis atstatomos sunykusios dalys. Remiamasi ne prielaidomis, bet žiniomis. Medinių pastatų perkėlimas į skansenus – pateisinamas atstatymo pavyzdys.

- anastilozė – išbarstytų elementų surinkimas, kitaip tariant – kryptingas griuvėsių tvarkymas (Atėnų Akropolis).

Perspėjimai:

- saugant vien fasadus ar išorės pavidalą, pakeičiant konstrukcijas, vidaus sandarą, pastato autentiškumas prarandamas;

- neišlikusių dalių (spragų) užpildymas (reintegravimas) galimas tik tada, kai potencialus vienis tebeegzistuoja ir suteikia saugų pagrindą šiai operacijai. Reintegruoti elementai – tarpai – turi būti atskiriami nuo originalo, bet skirtumas neturėtų būti pernelyg ryškus (t. y. jie šiuolaikinės struktūros, bet priderinti). Kai nėra galimybės reintegruoti, geriau palikti griuvėsių būklę.

Lietuvoje laikomasi minimalios paveldo objekto keitimo krypties, iš esmės atitinkančios europinę praktiką. Tačiau nėra įdiegta savininkų materialaus skatinimo ir nuolatinės apmokytų specialistų priežiūros sistemos.

Lietuvoje taip pat veikia **Europos Taryba** kultūros paveldo srityje. Europos Taryba įvardija bendrą Europos paveldą ir siekia, kad jis būtų gerbiamas, skatintų tarpkultūrinį dialogą ir tarpusavio supratimą. ET kultūros paveldo vadovaujantis komitetas rengia bendrus standartus ir apibendrina gerosios

praktikos pavyzdžius šiose srityse:

- kultūros paveldo interpretavimas ir aiškinimas;
- kultūros paveldo skaitmeninimas;
- istorinių pastatų išsaugojimas ir rekonstravimas;
- istoriniuose centruose esančių gyvenamųjų namų kapitalinis remontas;
- kultūros paveldo išsaugojimo ir propagavimo darbų vystymas ir finansavimas.

Tariamasi, kaip į paveldosaugos veiklą įtraukti piliečius, savanorius, verslininkus, nes dėl vertybių sampratos plėtimo valstybė nepajėgi visko aprėpti. Kiekvienų metų rugsėjo mėnesį vyksta *Europos paveldo dienos*. Lankytojams duris atveria objektai, kurie kitu laiku neprieinami. Renginius koordinuoja Europos Taryba ir Europos Komisija. Vykdoma programa *Europos kultūros keliai* (pirmasis – maldininkų kelias į Šv. Jokūbo vienuolyną Komposteloje); Liuksemburge veikia *Europos kultūros kelių institutas*. Sukurtas *Europos paveldo tinklas* HEREIN (prieiga per internetą:

www.european-heritage.net), jau apimantis daugiau nei 30 valstybių teisės aktų duomenų bazes, terminologijos žodynus, nuorodas į įvairių valstybių interneto informacijos šaltelius. Su Europos Taryba bendradarbiauja ir kultūros paveldo srities apdovanojimus yra įsteigusi Europos paveldo federacija *Europa Nostra* (prieiga per internetą:

<http://www.europanostra.org/>), 2003 m. šventusi 40-ies metų jubiliejų. Nuo 2002 m. apdovanojimai skiriami kartu su Europos Komisija ir vadinami „Europos Sąjungos kultūros prizas paveldo srityje/Europa Nostra apdovanojimas“. 2004 m. birželio mėn. Miunchene vykusioje Europos kultūros paveldo „Europa Nostra“ apdovanojimų ceremonijoje tarp kitų šalių objektų pirmą kartą buvo įvertintas Lietuvos restauratorių darbas – Vytauto Didžiojo universiteto rektori-

rato (buvęs Ministrų Tarybos kabinetas) pastatas Kaune, K. Donelaičio g. 58. Restauracija baigta 2000 m. VDU ir Kultūros vertybių apsaugos departamento lėšomis. Pastatas įvertintas diplomu „Už pagrįstą kompleksišką valstybinės reikšmės pastato restauravimą, ypatingą dėmesį skiriant interjero autentiškumo išsaugojimui“.

UNESCO iniciatyva parengta ***Kultūros ir gamtos paveldo apsaugos nacionaliniu lygiu rekomendacija***, 1972 m. priimta generalinėje konferencijoje Paryžiuje. Joje perspėjama, jog civilizacijos raida kelia grėsmę gamtos ir kultūros paveldui. Teigiama, kad kultūros ar gamtos paveldas turėtų būti vertinamas kaip vienalytė visuma, apimanti ne tik didelę vertę turinčius kūrinius, bet ir pačius kukliausius elementus – laikui bėgant, jie įgyja vertę. *Patariama organizuoti specializuotas valstybines tarnybas paveldo identifikavimui, tyrimui, išsaugojimui ir integracijai. Siūlomos mokslinės ir techninės priemonės*: reguliari paveldo priežiūra ir būklės tikrinimas; rūpestingai suplanuotos konservavimo ir populiarinimo darbų programos. Neturėtų būti ardoma objektą supanti aplinka. Kadangi paveldą atkurti ne visada įmanoma, valstybės narės turėtų numatyti sociologines apklausas, kad tiksliai nustatytų visuomenės poreikius. Būtina *skubi inventorizacija* įvairaus lygio *vertybių ir paveldo pripažinimas visų lygių planavimo srityje*. Šiuolaikinė įranga pastatuose leistina su sąlyga, kad ji drastiškai nepakeis būdingiausių senovės būsto bruožų. Valdžios institucijos turi padėti savininkams gauti finansinę paramą arba kompensacijas. Būtina nustatyti reklamos taisykles. Paveldo objekto pirkėjas turi būti informuojamas, ką privalo saugoti. Biudžetuose valstybės turėtų numatyti *lėšų kiekį, proporcingą saugomų paveldo vertybių svarbai*. Saugojimo ir konservavimo išlaidas padengia savininkai, tačiau valstybės turėtų suteikti mokesčių lengvatas, subsidijas,

lengvatines paskolas, kartais ir kompensacijas. Finansinės privilegijos savininkams turėtų priklausyti nuo to, kiek jie atveria paveldo objektus visuomenei. *Švietimas*: universitetui ir kitos institucijos turėtų organizuoti reguliarius kursus, paskaitas meno istorijos, architektūros ir aplinkos, miestų planavimo klausimais. Visuomenės susidomėjimą kultūros ir gamtos paveldu turėtų žadinti švietimo kampanijos.

Metodai ir priemonės

Paskaita, savarankiškas Lietuvos Respublikos bei tarptautinių teisės dokumentų studijavimas, diskusija seminaro metu apie šiuolaikinius paveldosaugos principus ir grėsmes kultūros paveldui Lietuvoje.

Savikontrolės klausimai

1. Kaip Lietuvoje klasifikuojami saugomi kultūros paveldo objektai?
2. Kokie įstatymai reglamentuoja kultūros paveldo apsaugą arba yra su ja susiję?
3. Motyvuokite kultūros paveldo saugojimo tikslus.
4. Kokius įsidėmėjote svarbius paveldosaugos uždavinius, minimus valstybinių institucijų programose ir nutarimuose?
5. Įvardykite specifines dvarų ir etninės kultūros apsaugos problemas.
6. Paaškindite, kuo ypatingi šiuolaikiniai istorinių teritorijų saugojimo būdai, ar plačiai jie taikomi Lietuvoje?
7. Kaip reiškiasi Europos Tarybos ir UNESCO organizacijų įtaka kultūros paveldui Lietuvoje?

Literatūra

1. Feilden B. M., Jokilehto J. (1998). *Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių priežiūros gairės*. Vilnius: Savastis.
2. *Lietuvos kultūros paveldo atgimimas* (2004, sudarytoja I. Grigaitienė). Vilnius: Savastis.

3. LR kultūros ministro įsakymas dėl ilgalaikės kultūros vertybių išsaugojimo programos. 2002–08–02. Prieiga per internetą:

http://www.heritage.lt/t_aktai/km/02_271.htm.

4. LR nekilnojamųjų kultūros vertybių įstatymo pakeitimo įstatymas. 2004–09–28. Prieiga per internetą:

<http://www.heritage.lt/t-aktai/įstatymai/nkpai.htm>.

5. Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas. Prieiga per internetą: www.lrkm.lt/index.php/lt/36452/.

6. Valstybinė etninės kultūros plėtros programa. Prieiga per internetą:

<http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/etnines-kulturos-pletros-valstybine-programa.doc>.

7. Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos projektas. Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2229&p_d=36728&p_k=1.

8. Kultūros paveldo departamento 2006 m. veiklos ataskaita. Prieiga per internetą:

http://www2.lrs.lt/kt_inst/pamink/dokumentai/atsk/Ataskaita_06.htm.

9. Europos Tarybos informacinis biuras. Kultūra ir paveldas. Prieiga per internetą:

http://www.etib.lt/?s=et_sritys&ss=kultura_paveldas&lang=lt.

10. Kadziauskas G. (2007 04 23). *Eižėjančiai paveldosau-gos praktikai reikalingi ne eiklesni ekspertai, o jos prielaidų įvertinimas*. Prieiga per internetą:

<http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/61509>.

11. Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konven-cija. Prieiga per internetą: http://www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Unesco_konvencija.doc.

Parengė prof. dr. Nijolė Tolvaišienė

2.11. TEMA. Šiuolaikinė kultūrinių įtakų sklaida ir jos atspindžiai Lietuvos kultūroje

Studijų tikslai

- Supažindinti su pagrindiniais kultūrinės globalizacijos plitimo būdais.
- liustruoti kultūros globalizacijos platinimą per kino filmus, televizijos programas ir populiariąją muziką.
- Aptarti kultūros globalizacijos atspindžius ir jos veikimo pasekmes Lietuvos kultūros politikoje.

Sąvokos ir apibrėžimai

Kultūrinė globalizacija – tai meno formų ir artefaktų, gaminamų įtakingiausiose ir labiausiai išsivysčiusiose pasaulio šalyse, sklaida po įvairius pasaulio regionus.

Kultūros gavėjas – tai šalies, regiono ar tautinės grupės gyventojai, kuriuos per visuomenės informavimo priemones pasiekia svetima kultūrinė produkcija. Gavėjas gali būti tiek pasyvus, tiek aktyvus kultūrinės globalizacijos proceso dalyvis.

Kultūros skleidėjas – šiuo atveju tai išsivysčiusios šalys, kurios skleidžia savo kultūrinę produkciją, darančią įtaką kitų šalių tautinėms bei lokalinėms vertybėms.

Kultūros homogenizacija – procesas, kurio metu šalies, regiono kultūra supanašėja su diegiamomis globaliomis kultūromis ir laipsniškai praranda savasties bei identiteto požymius.

Kultūros hibridizacija – procesas, kurio metu šalies ar regiono kultūra asimiliuojasi su globaliomis kultūromis ir tampa įvairesnė.

Šiuolaikinė kultūros globalizacija, nepaisant miglotų galimybių apibrėžti šį reiškinių, yra plačiai nagrinėjama kultūro-

logų. Paprastai meno formų ir artefaktų cirkuliacija egzistuoja tarp išsivysčiusių šalių arba jų viduje – ten, kur ekonominė situacija palanki investicijoms į meną iš valstybės biudžeto, arba šalyse, kuriose labai išplėtotos visuomenės informavimo priemonės. Kultūrinė globalizacija – tai įvairiapusis reiškinys, susidedantis iš globaliomis tapusių skirtingų regionų bei tautų kultūrų. Darant prielaidą, jog visos kultūros formos konstruoja ir dekonstruoja bendruomeninius identitetus bei ryšius, kultūrinė globalizacija sąlygoja svarbius ir kontroversiškus padarinius tautinėms ir lokalioms kultūroms bei formuoja jų atsaką.

Tyrinėtojai įvardija šiuos kultūrinės globalizacijos sklaidos būdus:

- kultūrinio imperializmo teorija;
- kultūrinių srautų teorija arba grandininė, tinklinė sklaida;
- recepcijos (priėmimo) teorija.

Labiausiai paplitusi ir žinoma yra **kultūrinio imperializmo teorija**, susiformavusi apie 1960 m. kaip dalis marksistinės kapitalizmo kritikos. Teorija akcentuoja kultūros vartotojų interesų gynimą ir masines komunikacijos priemones. Pagrindinė problema – pasaulyje dominuoja kelios itin išsivysčiusios šalys, o didžioji pasaulio dalis lieka periferijoje, atsiribojusi ne tik ekonominiu, bet ir politiniu požiūriais. (Tai aktualu Lietuvos situacijai, nes ji pusę XX amžiaus buvo izoliuota nuo Vakarų šalių įtakų, tačiau pernelyg veikiama Sovietų Sąjungos kultūrinio imperializmo).

Kultūriniam imperializmui galių suteikia ekonominės ir institucinės struktūros. Ryškiausiai kultūrinis imperializmas skleidžiasi per kino filmų, televizijos programų ir populiariosios muzikos platinimą. Vienos ar kelių šalių dominavimas minėtose sferose yra sąlygojamas labiau ekonominių nei

kultūrinių veiksnių. Patekti į jų ratą sudėtinga, nes gamybos ir distribucijos išlaidos nepaprastai didelės. Korporacijos uždirba didžiulius pinigus dėl to, kad tą patį produktą skirtingomis vizualinėmis jo formomis realizuoja daugelyje pasaulio šalių. Pavyzdžiui, tą patį vaidybinį filmą galima žiūrėti kino teatre, per mokamos kabelinės televizijos programas, įsigyti kompaktinį diską su filmo kopija, skaityti pagal scenarijų adaptuotą knygą ir galiausiai vartyti komiksų knygelę (pastarasis variantas plinta šalyse, veikiamose JAV kultūros). Televizija toliau platina pasirinktą produktą ar plėtoja idėją ilgai trunkančių serialų pavidalu. Reklama ir kiti produktai grandinę gali įvairiai pratęsti be pabaigos. Antai Lietuvoje pasirodžius filmo „Šrekas – 3“ (režisierius – Chrisas Milleris, filmo kategorija – visai šeimai; statytojas – *DreamWorks Animation*, JAV, 2007) trečiajai serijai, kurios idėjos išsismėmusios, situacijos stereotipinės, žaislų parduotuvių vitrinose jau buvo galima rasti išdailintų filmo herojų figūrėlių. (Retoriškai galėtume paklausti, ar žaislų parduotuvėje kada nors teko matyti lietuvių liaudies pasakų herojų, kad ir Eglės, Žalčių karalienės, atvaizdų?).

Nors tokių konglomeratų kaip „Šrekas“ gamintojų ir platinotojų yra ir Europoje, rinkos lyderiai – Amerikos medijos. Pavyzdžiui, Amerikos–Australijos medijų magnatui Rupertui Murduchiui priklauso daugiau Amerikos televizijos stočių nei bet kam kitam pasaulyje (Crane, p. 5, 2002). Jo vadovaujama korporacijai net nebūtina platinti produktų užsienyje, nes ji gali gauti pelną ir vietos rinkoje. Tačiau tai daroma, nes verslo dėsniai reikalauja plėtos. Analogiškai su kino filmais – JAV auditorija yra tokia didelė, kad filmas neša pelną ir vietinėje rinkoje. Tačiau Amerikos prodiuserinės kompanijos stengiasi gaminti brangius filmus su daugybe pribloškiančių veiksmo vaizdų ir žiaurių scenų, kurie būtų supran-

tami žiūrovui bet kurioje pasaulio šalyje. Minėti filmai tampa įkyriu kultūros atašė, reprezentuojančiu Vakarų kapitalizmo vertybes ir skeidžiančiu homogenizuotą, vienodinančią kultūros produkciją. Holivudas (*Hollywood*) ilgą laiką buvo nepralenkiamas lyderis, nustelbiantis filmų gamintojus kitose šalyse. Šiuolaikinėje kino rinkoje tėra dvi išimtyt: tai Indija ir Prancūzija. Indijos Bolivudo (*Bollywood*) filmai turi itin didelę vidaus paklausą. Indija savo produkciją platina Azijoje ir Afrikoje. Prancūzijos prodiuserinių kompanijų plėtra yra nulemta valstybinės kultūros politikos, kuri skiria šiam menui ypač stambias subsidijas (Straubhaar, p. 289, 1997).

Kitaip yra Lietuvoje, kur kinas valstybės finansuojamas itin menkai. Nacionalinis kinas Europoje laikomas visuomenės specifikos, tautos identiteto liudytoju, galinčiu plačiai paskleisti meninę informaciją apie savo šalies vertybes. Tuo tarpu vienas ar du lietuviški vaidybiniai filmai, išleidžiami į ekraną per metus, nepajėgūs sukurti savo rinkos Europoje, o gaminti filmus tik festivaliams ar vidinei auditorijai yra per didelė prabanga tokiai mažai šaliai kaip Lietuva. Čia tikėtų Islandijos kino modelis, kai beveik visi filmai gaminami kartu su užsienio šalimis (jų fondais), o sklaida strateguojama taip, kad filmai pasiektų ir garbingiausius festivalius, ir pasaulio kino teatrus. Lietuvių kinas ir jo autoriai (Šarūnas Bartas, Algimantas Puipa, Janina Lapinskaitė, Arūnas Matelis, Valdas Navasaitis, Kristijonas Vildžiūnas, Emilis Vėlyvis, Saulius Drunga) per nepriklausomybės metus įrodė galintys garbingai atstovauti savo šaliai pasauliniuose festivaliuose, nors ir negauna pakankamai valstybės paramos. Simptomiškas scenaristo Sauliaus Drungos atvejis: jo scenarijus „Anarchija Žirmūnuose“ buvo atmestas Kultūros ministerijos kaip „neformato“ ir niekam tikusios rašliavos pavyzdys. Tačiau Kanų kino festivalyje 2007 m. minėtas scenarijus pripažintas

geriausiu iš ES šalių trisdešimties kūrėjų darbų! Dėl nepakankamo finansavimo Lietuvos kine nevyksta kartų kaita, jauni profesionalūs kinematografininkai, nepragyvendami iš kūrybos, priversti dirbti komercinėse struktūrose. Lietuvoje kino auditorija įpranta rinktis užsienio produkcijos filmus.

Turtingos JAV kompanijos dominuoja ir televizijos programų gamybos bei realizacijos srityje. Aukštos televizinės produkcijos kainos (apytikriai vienas milijonas JAV dolerių už epizodą) atsiperka dešimteriopai (Crane, p. 6, 2002). Europoje amerikietiškos programos sudaro apie trečdalį visų rodomų laidų (ten pat, p. 6), o Lotynų Amerikoje ši produkcija užima pusę visų kanalų rodomų laidų (Golding, p. 145, 1998). Įsigyti amerikietišką dramatinę televizijos serialą yra dešimteriopai pigiau, nei pagaminti naują lietuvišką serialą – parašyti originalų scenarijų, samdyti aktorius, filmavimo grupę, mokėti už filmavimo aikštelę, įrangą ir t. t. (iš pokalbio su prodiuserinės kompanijos „Just TV“ vadovu Justinu Milušausku. 2007 06 04, Kaunas). Lietuvos televizijos programos stokoja lietuviškų serialų ne todėl, kad jie nebūtų žiūrimi, o dėl to, kad juos itin brangu sukurti. Vietinė žiūrovų auditorija (visų Lietuvoje esančių televizijos vartotojų skaičius) prilygsta vienos vidutinės Niujorko kabelinės televizijos auditorijai. Lietuvos žiūrovai pasmerkti tapti kultūrinio imperializmo sklaidos per komercines televizijas gavėjais.

Globali muzikinė kultūra yra skleidžiama iš anglakalbių kraštų. Žymioji Amerikos kompanija MTV, itin agresyviai reklamuojanti savo videoklipus Europoje, Azijoje ir Lotynų Amerikoje, pirmiausia domisi atlikėjais iš Amerikos ir Didžiosios Britanijos. Vietiniai atlikėjai nustumiami į pakraščius netgi savose šalyse. MTV būtų galima apkaltinti vartotojiškų vertybių propagavimu, kuris absoliučiai nepriimtinas menkliau ekonomiškai besiverčiančiose šalyse.

Tuo tarpu aukštajai kultūrai JAV yra skiriamos minimios valstybės biudžeto lėšos. Tai rodo kultūros strategų dvi-lypumą: jie nepasitiki meno elitu, nes jo sukuriamas aukšto lygio produktas gali išjudinti popkultūros pamatus, kuriais remiasi visa Amerikos kultūra. Kita vertus, šalis skatina pasiturinčius ir įtakingus asmenis investuoti į elitinę kultūrą, tapti jos mecenatais.

Kultūrinis imperializmas veikia per masines visuomenės informavimo priemones. Tai labai giliai į suvokėjų sąmonę įsiskverbiantis reiškinys, siekiantis homogenizuoti kultūrą.

Kitus aspektus pabrėžia **kultūrinių srautų teorija**, tvirtinanti, jog kultūros perdavimo būdas nėra vienkryptis ir kyla nebūtinai vienoje vietoje. Kultūros gavėjai gali būti ir jos iniciatoriai. Pagal šią teoriją kultūrinė globalizacija vyksta srautiniu tinklu, kuriame nėra aiškiai apibrėžto centro ir periferijos. Globalizacija kaip kultūrinių srautų tinklas yra ne tokia unitariška kaip kultūrinis imperializmas. Sklaida vyksta įvairiomis kryptimis, rezultatas labiau skatina kultūros hibridizaciją nei homogenizaciją. Kultūriniuose tinkluose veikia dvi skirtingos srovės: tarptautiniai informavimo priemonių konglomeratai skleidžia savo įtaką ir kontrolę, o regionai formuoja savus tinklus. Regioniniai kultūros skleidėjai turi daug tankesnius tinklus globalaus skleidėjo viduje ir kartu yra mažiau priklausomi nuo išorinių poveikių. Tokių regioninių skleidėjų kiekis nuolat auga, jie įvairina pasaulio kultūrą. Vyksta kultūrų apykaita. Pagrindinė kultūros sklaidos per tinklus prielaida yra bendra kalba.

Lotynų Amerikoje savo audiovizualine produkcija dominuoja Meksika ir Brazilija, Azijoje – Indija, Honkongas ir Taivanas, frankofoniškoms šalims madas diktuoja Prancūzija, arabiškai šnekančių šalių rinkos suartėja tarpusavyje. Kai kur perėmimas vyksta itin greitai, pavyzdžiui, brazilų

telenovelės ispanų kalba Amerikoje yra labiau žiūrimos nei vietos gamybos muilo operos. Populiarumą padidina ispaniškai kalbantys Amerikos gyventojai. Lietuvoje vis dar su malonumu žiūrimos Rusijoje filmuotos kino juostos, televizijos serialai, nes didžioji dalis Lietuvos gyventojų pažįsta šios šalies kultūrą, supranta kalbą, jumorą. Mūsų tautiečiai, išvykę dirbti į Airiją ir Didžiąją Britaniją, tebėra neabejingi savo kultūrai ir veikiausiai mielai žiūrėtų retransliuojamas laidas lietuvių kalba. Beje, bet kurių komercinės televizijos (LNK, TV3) produktų retransliavimas veiktų kaip hibridizacija, nes jų skleidžiama audiovizualinė medžiaga jau yra smarkiai paveikta globalizacijos. Kitoks pavyzdys: „Zee TV“ Indijoje teigia, jog tai didžiausias tinklas Azijoje, Europoje, Afrikoje bei JAV, skirtas indiškai diasporai, sudarančiai 24 milijonus, kuri gyvena svetur, tačiau puoselėja savo tautinį, kalbinį ir kartu kultūrinį identitetą (Crane, p. 8, 2002). Reikia pripažinti, jog regioninių tinklų sklaidos mastai pastaruosiu metu itin sparčiai auga, tačiau dėl Amerikos audiovizualinės produkcijos dominavimo mainuose vis dar išlieka ryški asimetrija.

Popmuzikos srityje taip pat vyksta globalizacija tinklo pagrindu. Šiuolaikinės populiariosios muzikos gamybos kaštai yra sąlyginai nedideli. Ji kuriama panaudojant moderniausias technologijas, gamyba įmanoma pačiose įvairiausiose šalyse. Neretai gan žemo meninio lygio produkcija pasitarauja tinkliniams mainams. Muzikoje labiau nei kituose menuose išlieka etninės kultūros kodai. Kita vertus, bet kuri populiari muzika yra nepaprastai veikiamą tarptautinių madų ir technologinių naujovių. Net ryškiausius etnografinius požymius, aštriausią vietinį dialektą ar tradicinių šokių ritmus išsaugojusi muzika yra apdorojama pagal tarptautinius standartus. Prisiminkime, kokią sėkmę ukrainietei Ruslanai

Lyžičko „Eurovizijoje“ atnešė jos atliktas „Wild dances“ hibridas iš Karpatų kalnų gyventojų etninės muzikos ir šiuolaikinių ritmų. Tyrinėtojas Davidas Laingas skiria tris regioninius, kalbos vientisumu pagrįstus populiariosios muzikos centrus, galinčius sėkmingai pasipriešinti anglo–amerikanizacijai. Tai Mandarin ir Kinijos Kantonas Azijoje, ispaniškai kalbantys regionai Amerikoje ir Europoje, taip pat visa kontinentinė Europa (Laing, p. 116–132, 1997). Globalizacija atsirenka elementus iš kultūrinių grynuolių, juos savaip interpretuoja ir šį rezultatą pateikia tarptautinei publikai. Globalizacijos per kultūrinius tinklus modelį galima pavadinti procesu, kurio metu stiprėja tarptautinis dialogas.

Trečioji – **kultūros priėmimo (receptijos)** – teorija teigia, kad tam tikra auditorijos dalis gali savaip interpretuoti visuomenės informavimo priemonių siunčiamus audiovizualinius signalus (Crane, p. 10, 2002). Interpretaciją lemia kontekstas ir publikos socialinės charakteristikos (visuomenės klasė, lytis, rasė ir amžius). Tačiau praktiškai visuomenės atsako poveikis didžiųjų šalių kultūros įtakoms yra gan silpnas. Tyrimai rodo, jog lytis ypač lemia Vakarų kultūros atstovų reakcijas į televizijos programas (Salwen, p. 29–38, 1991). Etninės grupės ir TV programų turinį priima nevienodai. Publika dažnai labiau vertina vietinės gamybos kultūrinį produktą, nes jį lengviau tapatinti su įprastomis vertybėmis, požiūriais ir elgsena. Tai įvardijama kaip „kultūrinė nuolaida“ (*cultural discount*, Crane, p. 10, 2002). Nacionalinės programos neretai rodomos žiūrovų piko metu, o importuoti audiovizualiniai produktai tenkinasi kitomis valandomis. Galiausiai, kai kuriose šalyse egzistuoja ir ekonominė diferenciacija. Vidurinioji klasė, darbininkai ir nepasiturintys žiūrovai labiau vertina nacionalinius TV produktus, o aukštesnės ekonominės padėties publika linksta prie im-

portuotų programų. Vargu ar tai būdinga Lietuvai, nes mūsų vidurinioji klasė, turinti sudaryti didžiąją visuomenės dalį, tik formuojasi. Naujoji aukštuomenė dar neturi pasaulio aristokratams būdingų charakteristikų (kilmės, išsilavinimo, tradicijų). Vertybių sistema Lietuvoje išgyvena krizės ir perkainojimo laikus, todėl importuota produkcija ne visada gali būti adekvačiai įvertinta.

Iškalbingas pavyzdys yra Japonija. Šioje šalyje 1950–1960 m. buvo itin žavimasi Holivudo produkcija. Dabar tik 5 proc. Japonijos televizijos transliuotojų rodo JAV kilmės produktus – daug mažiau, nei jų transliuoja Europa (Iwabuchi, 15 sk. / Crane). MTV Japonijoje taip pat nelabai populiarus, nes publika labiau vertina vietinius muzikos atlikėjus. Ribotą Amerikos kultūros poveikį tikriausiai lėmė Japonijos kultūros politikos prioritetai. Nors tyrinėtojai neretai pažymi, jog nacionalinis kultūros produktas arba tai, kad publika jį renkasi, nebūtinai yra kultūros nacionalumą ir identitetą lemiantis veiksnys. Juk nacionalinis produktas jau gali būti paveiktas kultūrinės globalizacijos ir skleisti ją pačiu patogiausiu būdu – t. y. gavėjui net nesusimąstant, kokią žinią jis gauna. Taigi procesas yra įvairialypis: skleidžiantieji globalizacijos produktą negali būti garantuoti, jog jis bus sutiktas nekritiškai. Kita vertus, kultūrinis importas gali būti taip plačiai paskleistas, jog net publikos pasipriešinimas ar kritiškas požiūris nieko nelems prieš kultūrinių konglomeratų pajėgas.

Šalys, kurios yra globalios kultūros sklaidos grandinės gale, veikia kaip kultūros sergėtojai, nes globalius produktus asimiliuoja su savaisiais. Stipri Amerikos juodaodžių kultūros trauka gali būti paaiškinta tuo, kad kelios šalys dalijasi šimtamete istorija apie menestrelių meną JAV ir marionečių teatrą Italijoje. Faktai byloja, jog italų juodaodės marionetės

buvo menestrelių meno įkvėpimo šaltinis XIX amžiuje. Šiuo atveju šalys buvo ne priešiškos pozicijose, o veikiau kryžmiškai maitino viena kitos kultūras (Kaplan, 12 sk. / Crane). Šiandieninės Italijos gamintojai, diktuojantys drabužių mados ir populiariosios muzikos tendencijas, tarpininkauja dviems kultūroms. Kultūros verslininkai Amerikos juododžių stilių analizuoja itin atidžiai, ieškodami, kas patrauklu šiuolaikiniam jaunimui.

Japonijoje kultūros vertybių išsaugojimas bei jų sklaida per šiuolaikines komunikacijos priemones buvo ir išlieka svarbiu šalies tikslu. Pasinaudodamos mokesčių, tarifų ir subsidijavimo galimybėmis, daugelio šalių vyriausybės reguliuoja kultūrinio importo srautus. Antai Brazilijoje, Indijoje ir Irane yra nustatytas aiškus importuojamų televizijos laidų limitas (Crane, p. 17, 2002). Prancūzija subsidijuoja prancūziškų filmų kūrimą ir taiko kvotų sistemą importuojamoms televizijos laidoms, pvz., 50 proc. kabelinių televizijų programų turi būti sukurtos Europoje. Panaši sistema veikia ir kitose Europos šalyse, taip pat Australijoje. Europos Komisija pastaruoju metu imasi itin griežtų priemonių riboti Amerikos filmų kompanijų veiklą Europoje (Crane, p. 18, 2002). Šalyse, kurias valdo islamo fundamentalistai, yra visiškai uždraustos bet kokios užsienyje parengtos pramoginės laidos.

Gana kryptingai reguliuojami kultūros produktų srautai muzikos sferoje. 1986 m. Prancūzijos vyriausybė išleido įsakymą, kuris smarkiai apribojo importuotos populiariosios muzikos transliavimą per radiją. Prancūzijos atlikėjų sukurta muzika turėjo sudaryti daugiau nei pusę transliuojamų kūrinių. Danijoje, Švedijoje, Nyderlanduose, Naujojoje Zelandijoje, Australijoje, netgi Nigerijoje ir Jamaikoje galioja įstatymai, reglamentuojantys importinės muzikos transliavimą. Atlikėjai, kurie sėkmingai kuria ir koncertuoja savo kraš-

tuose bei svetur, yra valstybės remiami (Crane., p. 19, 2002). Beje, šie apribojantys įstatymai nėra visagaliai. Pastaruoju metu JAV sugeba paveikti Pasaulinę prekybos organizaciją sau palankia kryptimi (Beale A., p. 80, 2006) – apeliuojama į žodžio ir prekybos laisvę. Paradoksalu, tačiau pati JAV rinka yra gana uždara ir vangiai priima kitų kultūrų produktus. Visuomenės informavimo priemonių konglomeratai griežtai kontroliuoja filmų platinimo ir kabelinių televizijų veiklą, sudarydami itin nepalankias sąlygas (mokesčiai, laiko limitai ir pan.) užsieninei produkcijai. Išimtis daroma nebent britų BBC programoms, kurias retransliuoja daugelis JAV televizijos kanalų. Reguluojamos ir užsienio investicijos į visuomenės informavimo paslaugas teikiančių įmonių akcijas.

Globalizacijos procesų kontrolė kol kas nėra prioritetinga Lietuvos kultūros politikos dalis. Tačiau kultūrinė globalizacija ir niveliacija, didėjantis ekonomiškai stiprių valstybių kultūrų poveikis LR kultūros ministerijos 2007–2009 m. strateginiame veiklos plane jau įvardyti kaip grėsmė. Sprendžiant iš kitų šalių patirties, pasipriešinimas kultūros globalizacijai turi būti išankstinis ir toliaregiškas. Nors kitų šalių praktika parodė, kad itin efektyvus priešnuodžio nėra, tačiau išankstinis problemos numatymas padėtų tausoti šalies kultūrinę identitetą. Lietuvos kultūros strategai skiria daug dėmesio nacionalinės kultūros plėtrai bei dialogo tarp kultūrų skatinimui. Įgyvendinama speciali tarptautinių kultūros ryšių programa. Jos uždaviniai – plėtoti toleranciją ir savitarpio supratimu grįstą Lietuvos kultūros dialogą su pasaulio šalių kultūromis, kryptingai ir nuosekliai pristatyti Lietuvos kultūrą ir meną užsienio valstybėse, skatinti nekomercinius menininkų, kultūros darbuotojų, meno administratorių kūrybinius mainus.

Kaip priešprieša globalizacijai Lietuvoje puoselėjamas vietinių tautinių mažumų tapatumo ir savitumo išsaugojimas. Lietuvos Respublikos įstatymai suteikia teisę tautinėms bendruomenėms steigti įvairias kultūrinės organizacijas. Prie Tautinių mažumų ir išeivijos departamento įsteigti Tautinių bendrijų namai Kaune, Klaipėdoje, Vilniuje. Lietuvos lenkų kultūros centrai veikia Eišiškėse ir Druskininkuose. Unikalus Tautinių kultūrų centras yra įsteigtas Visagine, jame kultūrinę ir švietėjišką veiklą plėtoja baltarusiai, lenkai, totoriai, armėnai, vokiečiai. Šalyje gyvuoja per 100 tautinių mažumų saviveiklinių kolektyvų. Su tautinių mažumų kultūros paveldu Vilniuje supažindina Aleksandro Puškino literatūros muziejus, Adomo Mickevičiaus memorialinis muziejus, Žydų Gaono muziejus, Vladislavo Sirokoslės muziejus–biblioteka, Kėdainiuose – sinagogoje įsteigtas Daugiakultūris centras, Trakuose – Karaimų etnografinė paroda.

Svarbi atspara globalizacijai galėtų būti valstybės nuosekliai remiama regionų kultūros politika. Lietuvoje jai yra padėti teisiniai pagrindai, tačiau praktinis tokios politikos vyksmas gana prieštaringas. Vilniui kaip 2009 metų Europos kultūros sostinei yra skiriamos didelės valstybės biudžeto lėšos, o periferijos kultūra remiama menkai. Alternatyva globalizacijai galėtų tapti veiklūs krašto muziejai, regioninės bibliotekos.

lentelė.

Svarbiausi kultūrinės globalizacijos modelių požymiai

Modelis	Kultūrinės sklaidos procesas	Pagrindiniai veikėjai	Galimos pasekmės
Kultūrinis imperializmas	Centras–periferija	Globalūs visuomenės informavimo priemonių konglomeratai	Kultūros homogenizacija
Kultūriniai srautai arba tinklai	Dvikrypčiai mainai	Regioniniai ir valstybiniai konglomeratai bei korporacijos	Kultūros hibridizacija
Recepcijos (priėmimo) teorija	Centras–periferija ir daugiakrypčiai mainai	Visuomenė, publika, kultūros įstaigos, gavėjai	Diskusija, derybos, pasipriešinimas

Pirmos dvi aptartos teorijos pabrėžia galimas globalizacijos pasekmes – tai kultūros homogenizacija ir hibridizacija. Imperializmo modelis akcentuoja, jog tautinės kultūros absorbuoja globalią kultūrą ir laipsniškai tampa panašios į ją. Dėl globalizacijos proceso per kultūrinius tinklus nacionalinės kultūros asimiliuojasi ir tampa įvairesnės. Panašu, jog šis modelis aktualiausias Lietuvai. Pagal recepcijos teoriją šalies politika gali nustatyti kultūros prioritetus, tausoti nacionalines ar regiono vertybes, kontroliuoti kultūrinės produkcijos rūšis ir turinį, kurie patenka į šalį arba iš jos iškeliauja, taip pasipriešinant kultūros globalizacijos spaudimui.

Metodai ir priemonės

Paskaita ir savarankiškas susipažinimas su medžiaga kultūros globalizacijos tema, diskusija apie Lietuvos situaciją seminario metu.

Savikontrolės klausimai

1. Paaiškinkite, kodėl kultūrinio imperializmo modelis naudingas didžiosioms valstybėms?

2. Kodėl Holivudo kino produkcija dominuoja rinkoje?

3. Kokios priežastys lemia, kad Lietuvoje kino auditorija yra potencialus kultūros globalizacijos, sklindžiamos per kino filmus, gavėjas?

4. Kuo skiriasi kultūros platinimas kultūrinio imperializmo modelių nuo platinimo kultūriniais tinklais?

5. Kokios yra kultūrinės globalizacijos pasekmės?

6. Kuo skiriasi kultūros homogenizacija nuo kultūros hibridizacijos?

7. Ar nacionalinis produktas visuomet yra vertybė, turinti tautinio identiteto bruožų?

Literatūra

1. Beale A. (2002). *Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization*. P. 78–92.

2. Crane D. (2002). *Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization*. P. 1–25.

3. Golding P. (1998). *Electronic Empires: Global Media and Local Resistance*. P. 135–157.

4. Iwabuchi K. (2002). *Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization*. P. 256–274.

5. Kaplan R. L. (2002). *Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization*. P. 191–514.

6. „Kultūrinė integracija“. Prieiga per internetą:
http://www.lssa.smm.lt/docs/kulturine_integracija.doc.

7. Laing D. (1997). *Back to Reality: Social Experience and Cultural Studies*. P. 116–132.

8. „Lietuvių kinas 1990–2004“. Prieiga per internetą:
<http://www.mediadesk.lt/387>.

9. Salwen M. B. (1991). *Critical Studies in Mass Communications*. P. 29–38.

10. Staubhaar J. D. (1997). *Media in Global Context*.
P. 184–198.

11. Tomlinson J. (1991). *Cultural Imperialism: A Critical Introduction*.

Parengė dr. Vaida Almonaitytė–Navickienė

2.12. TEMA. Masinės komunikacijos priemonių įtaka kultūros vyksmui Lietuvoje

Studijų tikslai

- Apžvelgti masinės komunikacijos priemonių ir kultūros sklaidos santykį.
- Įvardyti pagrindines jų keliamas problemas ir grėsmes.
- Aptarti veiklos sritis, kuriose šiuolaikinės komunikacijos priemonės panaudojamos sėkmingai.

Sąvokos ir apibrėžimai

Kultūros animacija – veikla, kurios metu yra aktyvinamas kultūros gyvinimo procesas. Kultūrinis tapatumas – visuomenės ar asmens savivoka vertybiniame lygmenyje, lemianti kultūros tradicijų puoselėjimą.

Šiuolaikinės komunikacijos priemonės – masinei kultūros sklaidai naudojamos žiniasklaidos ir kitos priemonės.

Šiandiniame pasaulyje kultūros sklaidai daugiausiai įtakos daro masinės komunikacijos priemonės. Analizuojant šiuolaikinę kultūrą, kuri yra vizuali, nederėtų pamiršti, kad „žiūrėjimo veiksmas“ joje yra ne tiesioginis, bet tarpinis, interpretuotas. Komunikacijos priemonės – kinas, televizija, elektroninė žiniasklaida, virtuali švietimo aplinka, skaitmeninė fotografija, internetas ir elektroninis paštas, netgi mobilusis telefonas veikia kultūros terpe. Šiuolaikinės technologijos meta iššūkį nusistovėjusioms pasaulėžiūros, identiteto struktūroms, turi globalizuojantį poveikį. Elektroninė žiniasklaida ir jaunimo subkultūros formuoja naujus pasaulėvaizdžio tipus, kuria naujus artefaktus, apimdamos kitais būdais nepažintus kūrybos pasaulius, besiskiriančius nuo tradicinių menų. Kultūrų įvairovės ir fragmentacijos reiškiniai pakeitė identiteto ir gyvenimo stiliaus formavimosi

mechanizmus. Technologijos, ypač namų pramogos (angl. *at-home entertainment*), tampa „gyvų“ kultūrinių renginių konkurentu. Valstybės pastangas kontroliuoti kultūros sklaidos per komunikacijos priemones procesus itin apsunkina naujausios technologijos, tarptautinės prekybos liberalizavimas, kultūros objektų privatizacija (Crane, p. 12, 2002).

Negatyvios šiuolaikinių komunikacijos priemonių veikimo pasekmės:

- *Kultūros vartotojiškumas*. Šiuolaikinės komunikacijos priemonės perduoda globalią kultūrą žmonėms ir visuomenėms, dažnai nepasirengusiems ją tinkamai įvertinti ir priimti. Internetas keičia požiūrį į socialinius santykius, šeimą, religiją, asmens egzistenciją. Skatinama suabejoti tradicinėmis vertybėmis, tikruoju visuomenės ir individo gėriu.

- *Stiprėjantis individualizmas*. Intensyvėjantys kultūros produktų, ypač vizualinės kultūros, mainai, formuoja naujo tipo žmogų – kosmopolitą, puoselėjantį individualizmą ir demonstruojantį nenorą susieti save su visuomenės bei tautos ar lokalsios grupės interesais. „Nepriklausymo“ principas (nesusieti savęs su konkrečia grupe, tradicija ar elgsena) tapo savotišku priklausymo individualistų bendruomenei ženklu.

- *Tikėjimo vertybių menkėjimas*. Lietuvoje mažėja Katalikų bažnyčios kaip universalių vertybių skelbėjos ir puoselėtojos įtaka, nes įsigali postmodernus vertybių pliuralizmas, kvestionuojantis tradicines visuomenės vertybes. Bažnyčia vertinama tik kaip socialinės rūpybos organizacija.

- *Grėsmė kalbai*. Kalba vis labiau priklauso nuo vartotojiškos visuomenės gyvenamos ir rinkos diktuojamų įpročių. Interneto, kabelinės televizijos kanalais sklinda anglų kalba kaip vienintelė bendravimo ir bendradarbiavimo kalba. Lietuvių kalba traukiasi ir iš mokslinės, kultūrinės ir akademinės veiklos sričių (Pruskus, 2005).

- *Grėsmė literatūrai.* Medijų amžiuje realybė tampa daugialypė, originalus identitetas transformuojamas, atsiranda nepasitikėjimas tekstu, polinkis kurti daug decentruotų literatūrinių pasaulių. Fragmentiški pasakojimai postmodernoje literatūroje atstoja pasaulio vaizdinius.

Lietuvos kultūros politikos prioritetai yra palaikyti tradicinę kultūrą. Tapatumo puoselėjimui svarbi muziejų, bibliotekų, teatrų ir koncertinių įstaigų veikla. Siekdama muziejų veiklos patrauklumo, valstybė yra pradėjusi muziejų modernizavimo programą. Juose turėtų atsirasti daugiau komunikavimo, edukacinių praktikų. Antai Rumšiškių liaudies buities muziejus jau nemažai metų organizuoja net 11 kalendorinių ir valstybinių švenčių šventimą, įgyvendinama programos vaikams (mokoma tradicinių liaudies amatų, papročių), vyksta tradicinių patiekalų degustacijos, liaudiški žaidimai. Lietuvos nacionalinis muziejus organizuoja parodas virtualioje erdvėje, patraukdamas įvairių socialinių grupių dėmesį. Lietuvos bibliotekose diegiama vieninga automatizuota informacijos sistema (LIBIS programa), kurios pagrindinis tikslas yra integruoti Lietuvos bibliotekų informacijos išteklius. Bibliotekų atnaujinimas, tikimasi, padidins lankytojų skaičių – prie to prisideda ir jų pastatų renovacija (Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės–Bitės viešoji biblioteka, Klaipėdos Ievos Simonaitytės biblioteka, Antano ir Motiejaus Miškinių viešoji biblioteka Utenoje, Kauno medicinos universiteto biblioteka ir informacijos centras, kuriam pritaikyti Atkinsono (Didžioji Britanija) ir DIN 277 (Vokietija) universitetinių bibliotekų standartai). Šiuolaikinėmis priemonėmis naudojasi valstybiniai teatrai bei dauguma koncertinių įstaigų, internete pateikdami informaciją apie savo veiklą ir repertuarą, sudarydami galimybę internetu užsakyti bilietus į spektaklius. Šiuolaikinės

komunikacijos priemonės naudojamos kultūros animacijai. Neretai siekiama gyvinti senųjų amatų bei kitokią tradicinę veiklą, įtraukiant platesnę auditoriją (archeologijos dienos Kernavėje, renginiai Rumšiškių muziejuje, operetės dienos Kauno pilyje). Vietinės kultūros gyvinimo renginiai patraukia ir turistų dėmesį, skatina gausiau lankyti kultūros paveldo objektus. Originalūs kultūros animacijos renginiai vyko Vilniuje – 2009 metų Europos kultūros sostinėje, pvz.: projekto „Tebūnie naktis!“ dalys „Kinas ant žolės“ (garsių kino filmų rodymas Sereikiškių parke), „Audžiame tvorą“ (populiarinamas nykstantis amatas – audimas), „Bohemos personažai“ (dizainerio Juozo Statkevičiaus sukurtų šio spektaklio drabužių ekspozicija Lietuvos teatro, kino ir muzikos muziejuje), „Skaičiau per naktį“ (poezijos vakaras).

Lietuvos kultūros politikai stengiasi daryti įtaką ir televizijos programoms. Pelno nesiekiantis nacionalinis transliuotojas, t. y. Lietuvos radijas ir televizija, naudojami dviem televizijos kanalais ir dviem radijo stotimis. 75 proc. nacionalinio transliuotojo išlaidų dengia valstybė. Likusį eterio laiką finansuoja parduodama reklama. 2005 metų duomenimis, 6,8 proc. visų televizijos programų laiko buvo skirta kultūrai ir kultūros paveldui, 28 proc. – informacinėms laidoms, 12,4 proc. – socialinėms aktualijoms, 3,5 proc. – tautinių mažumų problemoms bei religijai. Radijo laikas 2005 metais kultūrai skyrė kiek daugiau – 8,6 proc. visų transliacijų laiko. 2003 metais buvo pradėta transliuoti LTV 2 programa, skirta kultūros ir edukacijos programoms. Lietuvos radijo programa „Klasika“ plačiai informuoja apie šalies kultūrą ir meną. 2006 metais Radijo ir televizijos komisija sudarė sutartį su Vilniaus universiteto Žurnalistikos institutu dėl medijų misijos stiprinimo šiuolaikinėje visuomenėje. Valstybė remia kasmetinius Lietuvos muzikos akademijos iniciatyva organizuojamus kūrybinius vasaros kursus. Jų metu profe-

sionalūs dėstytojai (scenaristai, režisieriai, kino operatoriai, prodiuseriai) iš Lietuvos ir užsienio dalijasi patirtimi, kaip šiuolaikinėmis komunikacijos priemonėmis pasiekti tikslingą auditoriją ir skleisti kultūros informaciją.

Valstybė remia Lietuvos autorių knygų leidybą, kuri yra labai svarbi kultūrinės savimonės ugdymui. Kita vertus, vyksta įvairiakrypčiai kultūriniai mainai, Lietuvos knygų leidyba pristatoma tarptautinėse knygų mugėse (Lietuva dalyvavo Frankfurto, Geteborgo, Jeruzalės, Baltijos (Talinas), Bolonijos, Londono, Varšuvos, Maskvos, Turino knygų mugėse). Siekiant paskatinti Lietuvos vaikus ir jaunimą formuoti kalbos įgūdžius, 2007 metais pradėta įgyvendinti skaitymo skatinimo programa.

Šiuolaikinės komunikacijos priemonės gali būti kryptingai panaudotos ugdant asmenybę, įtvirtinant bendruomeniškumą ir kitas pripažintas vertybes. Tačiau svarbu įvertinti galimas ir jau iškilusias masinių komunikacijos priemonių poveikio grėsmes, rasti būdų, kaip reguliuoti šį sunkiai valdomą procesą.

Metodai ir priemonės

Paskaita ir savarankiškas susipažinimas su medžiaga šiuolaikinių komunikacijos priemonių poveikio tema, diskusija seminario metu.

Savikontrolės klausimai

1. Kokias grėsmes tradicinei kultūrai kelia masinės komunikacijos priemonės?
2. Kaip šiuolaikinės komunikacijos priemonės panaudojamos muziejų, bibliotekų veikloje, kultūros animacijoje, knygų leidyboje? Pateikite pavyzdžių.
3. Koks yra valstybės kultūros politikos poveikis TV ir radijo programoms Lietuvoje?

Literatūra

1. Bal M. (2003). Visual Essentialism and the Object of Visual Culture // Journal of Visual Culture, Vol. 2(1). London: SAGE Publications. P. 5–32.
2. Beale A. (2002). Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization. P. 78–92.
3. Crane D. (2002). Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization. P. 1–25.
4. Kultūros ministerijos veiklos planai. Prieiga per internetą: <http://www.lrkm.lt/index.php/lt/34314/>.
5. Pruskus V. Globalizacijos iššūkiai tautiniam tapatumui // Mokslo Lietuva. Nr. 12. 2005 m. birželio 16 – liepos 6 d.
6. Thompson K. (1998). Moral Panics. London: Routledge.

Parengė dr. Vaida Almonaitytė–Navickienė

III. PRAKTINĖ DALIS

3.1. PRAKTINĖ UŽDUOTIS. Apklauso praktika – interviu vedimo, klausimyno sudarymo metodika

- Praktinės užduoties tikslas – supažindinti su interviu metodo specifika, kad studentai galėtų panaudoti šį metodą tyrimo darbuose.

Apie interviu metodą

Skirtingai negu anketinė apklausa, kai respondentas atsako į klausimus savarankiškai, tiesioginis interviu padeda gauti tikslesnius duomenis. Klausėjas užduoda papildomus klausimus respondentas, savais žodžiais paaiškina klausimą, patikslina atsakymą. Klausėjas kontroliuoja pokalbio situaciją, be to, gali fiksuoti gestus, veido išraišką (per neverbalinę raišką atpažinti požiūrius, vertinimus). Tačiau interviu kainuoja brangiau nei anketavimas. Be to, galimas ir klausėjo šališkumas (per papildomus klausimus ir kt.) arba emocinis neatitikimas (respondentas tada nori kuo greičiau užbaigti pokalbį, atsako neišsamiai). Kartais interviu sėkmei trukdo anonimiškumo stoka, nes klausėjas žino respondento vardą, pavardę, pareigas ir pan., nors ir patikina, kad asmens duomenys nebus skelbiami.

Interviu tipai

Pagal tyrimo pobūdį gali būti struktūruoti (standartizuoti), pusiau struktūruoti ir giluminiai interviu. Pirmieji dažniausiai taikomi kiekybiniuose tyrimuose, antras ir trečias tipas – kokybinio pobūdžio tyrimuose.

Struktūruotas interviu vyksta pagal iš anksto parengtus klausimus, griežtai laikomasi klausimų formuluočių, klausimų sekos, neužduodami papildomi klausimai. Klausimyno standartinizavimas leidžia palyginti didesnio kiekio pateiktųjų atsakymus.

Pusiau struktūruotas interviu dažnai naudojamas tirti problemai, kuri jau buvo nagrinėta taikant kitus metodus. Parengiamos interviu gairės – gana platūs klausimai, dažniausiai atviro pobūdžio, respondentui paliekama laisvė savarankiškai formuluoti apibrėžimus, interpretuoti situacijas bei reiškinius.

Giluminis interviu yra minimaliai struktūruotas, respondentas visiškai laisvai gali reikšti savo nuomonę bei jausmus. Klausėjas šiek tiek kreipia pokalbio vagą, skatina pateikėją išsakyti savo patirtį, nuomonę, vertinimus, požiūrį į reiškinį. Gali užduoti klausimus, skatinančius susimąstyti ar netgi provokuojančius. Atsakymai tokiam interviu gali duoti impulsą naujiems klausimams (papildomam interviu). Giluminį interviu gali taikyti tik turintys patirties tyrėjai.

Klausimyno sudarymas

Klausimynuose naudojami trijų tipų klausimai – uždari, atviri ir skalės. Uždari klausimai skirti anketinėms apklausoms ir struktūruotam interviu. Jie pateikia keletą atsakymo variantų, pvz., „taip–ne“, „sutinku–nesutinku“, „nežinau“. Tikėtina, jog kai kurie respondentai neras jiems tinkančio atsakymo ir bus atsakinėjama atsainiai. Atviri klausimai nepateikia atsakymo variantų. Respondentas, atsakydamas į atvirus klausimus, atskleidžia savo žinias, individualų matymą, supratimą. Skalės klausimai sudaromi taip, kad išdėstyti teiginiai (atsakymai) parodytų sutikimo ar nesutikimo, pritarimo, vertinimo laipsnį (pvz., tokia skalė: turiu puikias galimybes / galimybės labai nedidelės / tokių galimybių neturiu / nežinau). Gali būti pateiktas ne laipsniuotų, bet pagal reikšmę sugrupuotų atsakymų sąrašas, iš kurio respondentas renkasi tinkamą. Pvz., prašoma atsakyti, kas padėjo renkantis profesiją (tėvai, mokytojai, draugai, profesinio konsultavimo centro specialistas, psichologas).

Kaip vesti dialogą?

Prieš pradėdant interviu, svarbu informuoti informantą apie pokalbio anonimiškumą ir konfidencialumą. Pabrėžti, jog norima nuomonės, ne žinių. Paprašyti leidimo naudoti diktofoną, užrašinėti.

Būdai, padedantys palaikyti pokalbį:

- nebylus pritarimas – galvos linktelėjimu, jaustukais parodome, jog suprantame, palaikome respondentą;
- išlaukimas – atsiradus pauzei, neskubėti įsiterpti – galbūt respondentas svarsto mintį ir įsiterpę ne laiku prarasime vertingą informaciją;
- atkartojimas – norint išvengti kryptingo spaudimo įspūdžio, pravartu pakartoti keletą informanto teiginių ir paskatinti jį tęsti pradėtą pasakojimą;
- patikslinimas – jei atsakymas per trumpas, abstraktus, galima paprašyti papasakoti plačiau;
- stabdymas – pasitaiko per daug plepių informantų, nukrypstančių nuo temos. Siūloma rodyti „mandagų nedėmesingumą“ (pradėti dairytis, vartyti savo užrašus, padėti ant stalo rašiklį...) arba nutraukti pašnekovą fraze „tai labai įdomu, bet gal galėtume sugrįžti ir dar pakalbėti apie...“. Nutraukti pateikėją galima tik tuomet, kai tai būtina, ir daryti tai reikia ypač mandagiai.

Parengta pagal: Modulio „Socialiniai tyrimai švietime“ knygą. VDU Studijų kokybės centras, 2006.

Interviu metodo praktinis taikymas

- Pagal pasirinktą tyrimo sritį studentai, padedami asistento arba dėstytojo, parengia klausimyną.
- Įvyksta pokalbis su informantu arba keliais informantais (interviu užrašomas pasirinkta forma).

- Seminaro metu dalijamasi interviu vedimo patirtimi, įvertinamas naudoto klausimyno tinkamumas.
- Interviu duomenys interpretuojami ir apibendrinami atliekamo tyrimo kontekste.

3.2. PRAKTINĖ UŽDUOTIS. Architektūros politika Lietuvoje

- Praktinės užduoties tikslas – supažindinti su valstybės patvirtinta architektūros politika.
- Skatinama susidaryti savarankišką nuomonę apie šiuolaikinę Lietuvos architektūrą (medžiaga žurnaluose *Archiforma*, *Statybų pilotas*, *Statyba ir architektūra*).
- Seminaro metu diskutuojama apie šiuolaikinės architektūros kokybę Lietuvoje, įvardijami jos pozityvūs ir negatyvūs bruožai.

Aplinkos ministerija 2005 m. parengė architektūros politikos gaires, pagal kurias priimtas *Lietuvos Respublikos Vyriausybės Lietuvos Respublikos architektūros politikos kryptių aprašo patvirtinimo* nutarimas Nr. 554 (2005 05 18) (prieiga per internetą:

http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=5553).

ARCHITEKTŪROS POLITIKOS KRYPTIŲ APRAŠĖ konstatuojama, kad architektūra – vienas iš ilgiausiai išliekančių žmogaus kultūrinės veiklos rezultatų – yra valstybių galios ir kultūrinės pažangos rodiklis. Architektūra ir urbanistinė plėtra veikia kiekvieną šalies pilietį. Iki šio dokumento priėmimo Lietuvoje nebuvo nustatytos valstybės architektūros politikos kryptys, numatančios jos paveldo ir šiuolaikinės kūrybos įgyvendinimo bei priežiūros pagrindus. Šis dokumentas remiasi *Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos (2003) tikslais ir vizijomis, taip pat Europos architektūros paveldo apsaugos konvencija, Europos archeologijos paveldo apsaugos konvencija bei Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija*. Aprašas apibrėžia veiklos prioritetus ir ilgalaikius architektūros raidos Lietuvoje siekius.

Architektūros ir urbanistikos samprata. Architektūra – tai ne tik pastatai, bet ir miestų bei miestelių planavimas, kraštovaizdžio objektai. Klasikinė samprata įvardija 3 svarbiausius architektūros komponentus – patogumą, patvarumą ir grožį. Aukštos kokybės architektūra ir urbanistika – tai ne prabanga, bet civilizuotos visuomenės bruožas. Šiuolaikinė architektūra – natūralus ankstesnių tradicijų tęsinys, būsimasis kultūros paveldas.

Architektūros raida ir jos santykis su visuomene. Globalizacijos akivaizdoje stiprėja valstybių pastangos apsaugoti savitą architektūros paveldą ir kurti visuomenės kultūrinę savimonę atspindinčią naują architektūrą. Lietuvos kultūros savitumas bene geriausiai matomas ir vertinamas per architektūrą. Architektūros paveldas ir gera šiuolaikinė architektūra skatina turizmo ir su juo susijusios paslaugų infrastruktūros plėtrą. Architektūros ir kraštotvarkos kokybė lemia šalies įvaizdį. Valstybės architektūros politika veikia kultūrinę, socialinę ir ekonominę raidą, o tai lemia šalies stabilumą ir konkurencingumą. Žmonės vis daugiau dėmesio skiria aplinkos kokybei, saikingam jos išteklių naudojimui ir tvarumui, užterštumo mažinimui, su aplinkos keitimu susijusiai architektūrai. Piliečiai turi teisę į kokybišką gyvenamąją aplinką. Demokratinėje visuomenėje valstybės ir savivaldybių institucijų politika vis labiau pagrįsta visuomenės nuomone, daugialypiais jos interesais, kuriuos tikslina profesionalų bendruomenės. Saugomi ir tinkamai naudojami senosios architektūros objektai turi didelę ekonominę ir socialinę svarbą. Nuostata juos išsaugoti ir perduoti ateities kartoms – visų piliečių, architektų ir pirmiausia valstybės bei savivaldybių institucijų pareiga. Šios institucijos, taip pat architektų asociacijos privalo pasirūpinti, kad architektūros paveldas būtų kuo plačiau žinomas, vertinamas bei naudoja-

mas nedarant žalos jam ir jo aplinkai. Lietuvos urbanistikos ir architektūros paveldas nuolat pasipildo, gilėja ir jo vertės suvokimas. Paveldo tęstinumą ir gyvybingumą turi užtikrinti vietos savitumą išlaikantys ir puoselėjantys sprendimai. Su paveldo apskaitos duomenimis viešai turi būti supažindinama visuomenė ir vertybių savininkai bei valdytojai. Kadangi architektūroje mezgami itin platūs ryšiai (nuo ekonominių, ekologijos, kraštotvarkos iki estetinių, socialinių ar psichologinių), valstybei tikslinga ugdyti jos suvokimą visuose visuomenės švietimo lygiuose.

Dabartinės architektūros būklės analizė

Stiprybės:

- Lietuvos architektūrą kūrė daugybė vietos ir užsienio architektų, formuodami pažangios ir atviros, glaudžiai susijusios su Europos valstybių kultūra Lietuvos architektūros tradicijas.
- Architektūros paveldu rūpinamasi jau nuo XIX amžiaus, šiuo metu apsaugą reglamentuoja Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymas.
- Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas, patvirtintas Seimo 2002 10 29 nutarimu Nr. IX–1154, nustato šalies teritorijos naudojimo ir tvarkymo ilgalaikę strategiją ir prioritetus.
- Aktyviai veikia architektų asociacija – Lietuvos architektų sąjunga, kuri puoselėja architektūrinę kultūrą ir rūpinasi narių profesiniu meistriškumu.
- Statyba – viena didžiausių šalies ekonomikos sričių. Ji sukuria apie 7 proc. bendrojo vidaus produkto ir tiesiogiai ar netiesiogiai apima apie 19 proc. darbo rinkos. Prognozuojama, kad architektūrinio projektavimo ir jo kokybės poreikis ateityje augs.

Silpnybės:

- Šiuo metu statybų sparčiai daugėja, ir tai daro neigiamą poveikį architektūros ir urbanistikos projektų kokybei, nepaisoma susidariusios aplinkos.
- Strategiškai svarbių ir reikšmingiausių kultūrai statinių projektavimas dažnai būna skubotas, neatlikus būtinų tiriamųjų darbų ir visuomenės nuomonės tyrimo; ribotos apimties konkursai nesiremia aukštais meniniais, ekologiniais, socialiniais ir paveldosaugos kriterijais.
- Plėtra stichiška ir nenuosekli: neparengti naujos kartos teritorijų planavimo normatyviniai dokumentai, nepakanka statybų kokybės normų, nespėjami rengti bendrojo teritorijų planavimo dokumentai, kuriuose būtų atsižvelgta į daugialypį plėtros poveikį visuomenės interesams, gamtinei, urbanistinei, socialinei ir istorinei aplinkai.
- Architektūros paveldo apsaugos ir šiuolaikinės kūrybos kokybė nukenčia dėl nepakankamo Kultūros ministerijos ir Aplinkos ministerijos veiklos koordinavimo ir bendradarbiavimo su architektų asociacija, per menko savivaldybių dėmesio architektūros paveldo apsaugos ir šiuolaikinės architektūros plėtros valdymui.
- Per mažą dėmesio architektų asociacijų veiklai, specialiosios literatūros vertimui ir leidybai, nuolatiniam darbui Europos architektų taryboje ir tarptautinių ryšių plėtrai, geriausių Lietuvos architektų stažuotėms, dalyvavimui tarptautiniuose konkursuose ir tokių konkursų organizavimui Lietuvoje.
- Rengiant savivaldybių teritorijų bendruosius planus, per mažai naudojamosi Lietuvoje sukaupta teritorijų planavimo, architektūros ir urbanistikos patirtimi.
- Neatliekama pastarojo dešimtmečio architektūros raidos analizė ir monitoringas (stebėsena); stinga viešai skleidžiamos informacijos ir profesionalios kritikos.

Galimybės:

- Būtina tobulinti architektūrinio projektavimo ir statybų organizavimo sistemą, kuri užtikrintų visavertį architektų, investuotojų ir statytojų bendradarbiavimą, galintį patenkinti ilgalaikius visuomenės poreikius.

- Vadovaujantis geriausia Europos valstybių patirtimi, turėtų būti sukurta architektūros raidos profesionalios kritikos ir stebėsenos sistema, kuri padėtų analizuoti ir gerinti architektūros kokybę, šviesti šiais klausimais visuomenę.

- Būtina stiprinti architektų asociacijas bei urbanistikos ir architektūros mokslo institucijas, skirti nuolatinį finansavimą jų veiklai.

- Lietuva, tapusi Europos Sąjungos nare, gali tikėtis daugiau finansavimo ir informacijos šaltinių, dalyvaudama tarptautinių architektų organizacijų veikloje.

Grėsmės:

- Naujos projektavimo, statybos technologijų ir medžiagų galimybės keičia architektų požiūrį į architektūros vertybes, kinta architektų darbo santykiai.

- Architektūros kokybei smarkiai atsiliepia ribotas užsakovų ir visuomenės suvokimas apie kultūrinės aplinkos vertes.

- Spartėjant globalizacijai ir visuomenei tampant vis vartotojiškesnei, Lietuvoje plinta kosmopolitizmo idėjos. Architektūroje gali išsivrauti raiškos formos, atliepiančios primityvius vartotojų daugumos poreikius.

- Investuotojų noras pasipelnyti kenkia urbanistiniam planavimui. Per mažai paisoma ilgalaikių visuomenės poreikių.

- Dėl mažos valstybės paramos Lietuvos architektai retai dalyvauja tarptautinių architektų asociacijų veikloje, tai gali dar labiau susilpninti jų gebėjimą konkuruoti užsienyje.

Lietuvos Respublikos architektūros politikos kryptys

1. Valstybės ir savivaldybių institucijos, atsakingos už architektūros, urbanistikos ir teritorijų planavimą ir planų įgyvendinimą, turi užtikrinti, kad projektuojant naujas statybas ir kraštovaizdį būtų deramai atsižvelgiama į esamą urbanistinę ir gamtinę aplinką, sudaromos patikimos ilgalaikio architektūros ir gamtos paveldo tausojimo sąlygos.

2. Atsakingos institucijos privalo užtikrinti veiksmingą ir visuomenei priimtina architektūros, urbanistikos ir teritorijų planavimo klausimų sprendimą. Šiame procese turi dalyvauti architektų asociacijos, investuotojas ir visuomenė.

3. Turi būti palaikomas etiškas ir darnus šiuolaikinės architektūros santykis su architektūros paveldu, jo suformuota gamtine aplinka – kad būtų neužgožiamos ir nesumenkinamos saugomos vertybės, atskleidžiamas jų savitumas ir svarba.

4. Šiuolaikinė architektūra turi puoselėti, plėtoti ir praturtinti vietos ar regiono tradicijas ir ypatumus.

5. Turi būti sudarytos palankios sąlygos kurti gerą architektūrą, užtikrinančią tvarią, visavertę ir sveiką gyvenimo ir darbo aplinką.

Architektūros politikos krypčių įgyvendinimas

- Gera architektūra ir sklandžiai įgyvendinami teritorijų planavimo dokumentų sprendiniai yra svarbios saikingo išteklių naudojimo ir tvarios plėtros priemonės.

- Architektūrinio projektavimo kokybė turi būti pagrįsta Europos architektų tarybos rekomendacijomis. Projektuotojų ir užsakovų santykiai turi būti teisiškai sureguliuoti ir atitikti Europos Sąjungos nuostatas. Informacija apie teikiamas projektavimo paslaugas (teikėjus, kokybę ir kainas) turi būti vieša.

- Statytojo (užsakovo) interesų tenkinimas neturi kenkti visuomenės interesams architektūros ir urbanistikos, paveldo apsaugos, kraštovaizdžio, ekologijos ir kitose svarbiose

srityse. Užsakovai turi būti gerai susipažinę su sąlygomis, nustatytomis planavimo dokumentuose.

- Rengiant planavimo ir architektūros projektus, turi būti deramai atsižvelgta į ilgalaikes jų įgyvendinimo pasekmes: išteklių ir energijos vartojimo, funkcines, kultūros paveldo apsaugos, kraštovaizdžio apsaugos, ekonomines, socialines.

- Didelės apimties ar reikšmingo poveikio plėtros projektams turi būti parengtos kompleksinės galimybių ir poveikio aplinkai mokslo studijos.

- Statinio architektas turi suvokti atsakomybę už statinio fizinį ir estetinį poveikį aplinkai.

- Būtina nuosekli statybos proceso kontrolė nuo projektavimo sąlygų parengimo iki pat statybos pabaigos – tai užtikrintų atsakomybės sistemos veikimą.

- Nuolat turi būti tobulinamos valdymo ir teisinės priemonės, užtikrinančios tvarią plėtrą, atitinkančią ilgalaikius visuomenės interesus.

- Augantys technologijų ir projektavimo normatyvų reikalavimai skatina architektus kelti kvalifikaciją, gerinti profesinės etikos santykius.

- Galutinę statinio architektūros kokybę turi lemti autoriaus sumanymą atitinkanti projekto įgyvendinimo kokybė (statybininkų darbo kultūra, medžiagų kokybė, detalių tvarkymas).

- Savivaldybių vyriausiesiems architektams turi būti suteiktos didesnės sprendimų priėmimo teisės ir atsakomybė, užtikrinamas jų darbo viešumas ir nuolatinis ryšys su vietos bendruomenėmis.

- Valstybė privalo užtikrinti, kad Lietuvos kraštovaizdžio ir paveldo apsaugos, architektūrinės ir urbanistinės plėtros interesams būtų tinkamai atstovaujama rengiant naujus Europos Sąjungos dokumentus.

- Aukštos estetiškos kokybės architektūros viešas propagavimas laikytinas viena iš būtinų pažangios visuomenės ugdymo priemonių.

- Su architektūros paveldu ir šiuolaikine architektūra turėtų geriau susipažinti bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai. Į švietimo įstaigų įvairių lygių mokymo programas turi būti įtraukti aplinkos pažinimo, architektūros meno suvokimo, kūrybos, jų vertinimo pradmenys.

- Organizuotinas neformalus suaugusiųjų mokymas, siekiant, kad ilgainiui visuomenė aktyviau dalyvautų sprendimų priėmimo procesuose.

- Į architektus rengiančių aukštųjų mokyklų studijų programas turi būti įtrauktos aplinkosaugos taisyklės ir technologijos, informacija apie erdvinį planavimą, statybinės medžiagas ir technologijas, statybų valdymą ir viešuosius ryšius, standartizaciją, visuomenės komunikaciją, braižomąją grafiką. Fundamentalieji mokslai – matematika, fizika, chemija – privalo išlikti sudedamąja studijų dalimi.

- Architektūros studijų programose turi būti numatytas tiek Europos ir viso pasaulio paveldo, tiek šiuolaikinės kūrybos ir statybos technologijų studijavimas. Studijos turi apimti nuoseklias architektūros pagrindų, projektavimo, statybos ir restauravimo technologijų, statybos procesų vadybos, kraštovaizdžio, paveldo apsaugos, architektūros kritikos ir su tuo susijusias socialines studijas.

- Architektūros studijų baigiamuosiuose kursuose turi būti praktinių užsiėmimų, kad studentai įgytų patirties ir mokslinio tyrimo įgūdžių.

- Vadovaujantis strateginiais šalies raidos prioritetais, turi būti finansiškai skatinami ir plėtojami architektūros ir teritorijų planavimo moksliniai tyrimai, kuriuos atliktų pažangiausios mokslo institucijos, bendradarbiaudamos su vals-

tybės ir savivaldybių institucijomis, privačiomis architektų ar investicinėmis bendrovėmis.

- Turi būti stiprinamas ir plečiamas tarptautinis bendradarbiavimas architektūros studijų ir teritorijų planavimo srityje.

- Architekto profesinės kvalifikacijos kėlimas turi tapti nuosekliu visą jo profesinį gyvenimą trunkančiu procesu.

- Architektų kvalifikacijos atestatų suteikimas, registravimas ir architektų darbo organizavimas Lietuvoje turi atitikti bendrąją Europos architektų tarybos nustatytą ir Europos Sąjungoje galiojančią tvarką ir ginti Lietuvos architektų interesus.

- Turi būti įdiegti Europos lygio kliento ir vartotojo, architekto ir paslaugos teikėjo santykiai, gerinama architektų viešųjų ryšių kokybė, taip keliama architektūros ir statybos vadybos kultūra.

- Vadovaujantis Europos architektų tarybos nuostatomis, turi būti parengtas Lietuvos architektų profesinės etikos kodeksas.

- Turi būti parengti vieši duomenys apie visus projektuojančius Lietuvos architektus, jų kvalifikaciją ir darbo specializaciją, geriausius kūrinius, rengiamus projektavimo kursus, kūrybinės ir profesinės etikos pažeidimus.

- Turi būti plėtojama profesionali architektūros raidos analizė ir kritika.

- Geriausias rezultatas gali būti pasiektas tada, kai projekto koncepcija kuriama atsižvelgiant į vietos ar regiono architektūros tradicijas, architektūros paveldo vertes, savitus bruožus ir derinant juos su šiuolaikiniais poreikiais, taupiu išteklių naudojimu.

- Siekiant geriausios viešosios paskirties pastatų architektūros kokybės, turėtų būti rengiami atviri projektavimo

konkursai. Skelbtini tarptautiniai didelės visuomeninės reikšmės ar fizinio dydžio viešosios paskirties objektų projektavimo konkursai.

- Architektūros kokybės ir pažangos užtikrinimas – viena pagrindinių nacionalinio turto kūrimo sąlygų, taip pat viena svarbiausių civilizuotos, kultūringos pilietinės visuomenės ugdymo priemonių.

Pastabos dėl šiuolaikinės architektūros plėtros

- Po 1990 m. pamažu neliko stambių projektavimo institutų ir biurų, architektai kuria individualias studijas, stiprėja konkurencija.

- Valstybė nebėra vienintelis visuomeninių pastatų užsakovas – ji tiesiogiai nebedaro įtakos architektūros pobūdžiui, kokybei.

- Gyvenamosios architektūros pobūdis nebėra reglamentuojamas.

- Atsiradus privačiai nekilnojamojo turto (žemės sklypų, pastatų) nuosavybei, teritorijų planavimas, kuris privalo būti kontroliuojamas valstybės ir savivaldybių, tapo labai komplikuotas.

Praktiniai darbai

- Atlikite tyrimą, ar Statybos įstatymas reguliuoja pastatų architektūros meninę raišką.

- Įsivaizduokite esąs architektūros kritikas ir raštu įvertinkite pasirinktą objektą.

- Sovietmečiu, kai statybos valdymas buvo griežtai centralizuotas, stambiausiuose miestuose veikė architektų tarybos. Jos ir dabar sudaromos kai kuriose savivaldybėse. Paganrinėkite šių ekspertinių organizacijų įtaką architektūros raiškai sovietmečiu ir dabar.

3.3. PRAKTINĖ UŽDUOTIS. Bažnytinės dailės apsaugos padėties Lietuvoje išaiškinimas. Pasiūlymai bažnytinės dailės išsaugojimui

- Praktinės užduoties tikslas – pasitelkiant teisinius dokumentus, išsamiai supažindinti su bažnytinės dailės paveldo apsaugos situacijos kaita nuo 1990 m. iki dabar.
- Dalyviai savarankiškai susipažįsta su aktualia įvairiapuse spaudos medžiaga apie bažnytinės dailės apsaugos problemas.
- Seminaro metu diskutuojama apie bažnytinės dailės paveldo apsaugos problemų priežastis, formuluojami pasiūlymai šio paveldo apsaugai, Bažnyčios ir visuomenės požiūriu į bažnytinės dailės paveldą keitimui.

Bažnytinės dailės paveldas apima platų kūrinių spektrą: nuo šventovės interjero įrenginių ir įvairiarūšės puošybos iki liturginių paramentų. Šio savo paskirtimi specifinio dailės paveldo apsauga yra labai svarbi, kadangi kultūrinis ir istorinis Katalikų Bažnyčios palikimas sudaro didžiąją viso Lietuvos paveldo dalį (dailės – apie 90 proc.). Lietuvos įstatymuose labai ilgai niekaip neatsispindėjo religinių kulto objektų saugojimas – jie pirmiausia vertinti kultūriniais, istoriniais ir finansiniais požiūriais.

Pagarba religiniams objektams įteisinta tik 2000 m. rugsėjo 16 d. Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos (toliau – LR) bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje sutarties 12 straipsnio 3 punkte, kuriame numatyta: „Gerbdamos religinės laisvės principą Lietuvos Respublika ir Katalikų Bažnyčia bendradarbiauja, siekdamos žiniasklaidoje ir viešame gyvenime užtikrinti pagarbą religiniams įsitikinimams ir nuostatoms, taip pat etinėms bei religinėms vertybėms, religiniams simboliams bei sakraliniams objektams“.

Bažnytinio dailės (meno) paveldo teisinis statusas

Bažnytinio paveldo dalis, esanti valstybinėje apskaitoje, t. y. įtraukta į senuosius Lietuvos TSR kultūros ir istorijos paminklų sąrašus arba į dabartinę registrą, saugoma kaip ir kitos vertybės pagal 2004 m. LR nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos įstatymą ir 1996 m. LR kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymą. Į valstybinę apskaitą bažnytinio paveldo objektai pradėti įrašyti nuo 1973 m. Valstybinėje apskaitoje yra ir muziejuose saugoma bažnytinio paveldo dalis (apskaitos forma – inventoriniai sąrašai). Pastarieji objektai saugomi pagal LR muziejų įstatymą.

Galima sakyti, kad iki 1957 m. (t. y. prieš 50 m.) statytos bažnyčios bei jose esantys profesionaliojo ir liaudies meno objektai (altoriai, sakyklos, klausyklos, vargonai, klauptai ir kitokie baldai, paveikslai, skulptūros, liturginės knygos, drabužiai ir kiti įvairūs kulto reikmenys) yra laikomi kultūros paveldo objektais, patenkančiais į tvarkybos mokslinio, metodinio ir teisinio reguliavimo sferą, taigi norint atlikti šių objektų tvarkymo darbus, būtinas leidimas.

Teisiniai dokumentai, reglamentuojantys sakralinių vertybių apsaugą

Sparčiai dažnėjančios sakralinių dailės vertybių vagystės iš bažnyčių paskatino valstybines institucijas aktyviau susidomėti bažnytinio meno apsaugos problemomis. Pirmieji žingsniai šia linkme žengti 1999 metais.

Valstybinė paminklosaugos komisija 1999 m. spalio 22 d. svarstė Lietuvos bažnyčių išsaugojimo ir finansavimo klausimus, taip pat aptarė bažnytinio meno objektams taikytus konservavimo ir restauravimo darbus, atliktus 1993–1998 metais, bei religinių bendruomenių vaidmenį saugant kultūros vertybes. Tais pačiais metais surengtas pasitarimas su religinių bendruomenių atstovais ir priimta rezoliucija,

kurioje įvardytos svarbiausios sakralinio meno išsaugojimo problemos bei nurodyti būdai joms spręsti.

1999 m. gruodžio 2 d. Valstybinė paminkloaugos komisija pritarė sakralinio paveldo išsaugojimo rezoliucijai. Daugelis rezoliucijoje įvardytų problemų ir šiandien dar galutinai neišspręstos. Čia paeiliui jas išvardinsime:

1. Susigrąžinusios turtą religinės bendruomenės ne visuomet pajėgios jį išsaugoti ateities kartoms.

2. Būtina visapusiška bažnytinio turto inventorizacija, kurią religinės bendruomenės galėtų atlikti padedamos kultūros vertybių apskaitą vykdančių institucijų ar pavienių specialistų. Taip pat svarbi bažnytinių archyvų inventorizacija.

3. Būtina meno vertybes, pasitelkus specialistus, įvertinti, parengti jų aprašus, vertingiausias įtraukti į registrą.

4. Reikalingi bažnytinio meno muziejai su konservavimo, restauravimo centrais prie jų.

Per Nepriklausomybės laikotarpį Valstybinė paminkloaugos komisija priėmė šiuos teisinius dokumentus, skirtus bažnytinio paveldo apsaugai:

1. Dėl taikomojo pobūdžio pakeitimų bažnyčioje. 1995 11 05.

2. Dėl kilnojamųjų vertybių apskaitos ir jų vagysčių prevencijos programų. 1999 06 03.

3. Dėl sakralinio paveldo išsaugojimo. 2000 03 05.

4. Dėl bažnytinių archyvų inventorizavimo ir tinkamo jų saugojimo. 2000 09 15.

Taip pat pasirašytos sutartys, įpareigojančios Lietuvos valstybę ir Katalikų Bažnyčią bendradarbiauti ir labiau rūpintis bažnytiniu paveldu:

1. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje sutartis. 2000 09 16.

2. Kultūros ministerijos ir Kauno arkivyskupijos kurijos bendradarbiavimo sutartis. 2001 01 31.

3. Kultūros vertybių apsaugos departamento ir Kauno arkivyskupijos kurijos bendradarbiavimo sutartis. 2001 09 29.

4. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto bendradarbiavimo švietimo ir kultūros srityje sutarties 13 straipsnio 4 dalies įgyvendinimo sutartis. 2004 07 02.

Pastarojoje sutartyje išdėstytos pagrindinės dabartinio bendradarbiavimo nuostatos, kurios iš dalies atliepia bažnytinio meno problemas, įvardytas 1999 m. sakralinio paveldo išsaugojimo rezoliucijoje.

Pagal šį susitarimą, siekiant išsaugoti religinio meno vertybes ateities kartoms, su šio paveldo objektų apsauga ir panaudojimu susijusius veiksmus koordinuos pasaulietinė ir bažnytinė valdžia. Susitarime pabrėžiama, kad religinis paveldas yra integrali Lietuvos gyvos kultūrinės tradicijos dalis ir, sprendžiant šio paveldo objektų išsaugojimo ir panaudojimo klausimus, prioritetas turi būti teikiamas religinių kūrinų naudojimui pagal tiesioginę paskirtį, atsižvelgiant į jų religinę ir kultūrinę vertę.

Lietuvos vyskupų konferencija ir Kultūros ministerija taip pat įsipareigojo kasmet dvišalei nuolatinei komisijai pateikti svarstyti sąrašą Katalikų Bažnyčios kilnojamųjų ir nekilnojamųjų kultūros vertybių, nusavintų nuo 1940 m. birželio 15 d. iki 1990 metų kovo 11-osios, ir nuosavybės teises patvirtinančių ar nusavinimo dokumentų paieškas valstybės archyvuose, muziejuose ar kitose valstybės įstaigose. Dvišalė komisija taip pat sieks suderinti įstatymo projektą, reglamentuojantį Katalikų Bažnyčios nuosavybės teisės į kilnojamąsias kultūros vertybes, nusavintas minėtu laikotarpiu, atkūrimo tvarką.

Katalikų Bažnyčios teisiniai dokumentai, reglamentuojantys bažnytinės dailės apsaugą

Katalikų Bažnyčios viduje steigiamos Bažnytinio meno komisijos kaip vyskupo patariamasis balsas bažnytinio meno paveldo sričiai. Pirmoji tokia komisija įsteigta Kauno arkivyskupijoje: 1996 m. spalio 29 d. arkivyskupo pasirašytu dekretu patvirtinus komisijos steigimą ir 1996 m. gruodžio 20 d. pasirašytu dekretu – jos statutą; šios komisijos įvairiapusišką veiklą reglamentuoja minėtasis statutas. Tai svarbi organizacinė priemonė, turinti padėti pakeisti ne bažnytinio meno paveldo padėtį, bet ir požiūrį į patį paveldą.

Viena itin reikšminga bažnytinio meno apsaugos forma yra Bažnytinio meno muziejai, steigiami atskirose vyskupijose, vienuolynuose ar prie parapijų bažnyčių. Pirmasis Kauno arkivyskupijos bažnytinio meno muziejus įsteigtas 1999 m. liepos 17 d. Šiuo metu tokie muziejai yra visose Lietuvos Katalikų Bažnyčios vyskupijose.

Bažnytinio paveldo inventorių sudarymas yra dar viena priemonė šiam paveldui išsaugoti, nes inventoriai pirmiausia yra informacijos šaltiniai, suteikiantys žinių apie kiekvienoje šventovėje esančio sakralinio paveldo apimtis ir būklę. Kauno arkivyskupijos bažnytinio meno komisija yra pasiūliusi atnaujinti bažnyčių inventorius. Bažnytinės dailės vertybių sąrašas su jų nuotraukomis galėtų būti dokumentas, padedantis ieškoti prarastų vertybių (pvz., vagysčių atvejai) ir kartu patiems susivokti, kokį paveldą viena ar kita bažnyčia turi. Kauno arkivyskupijos muziejus yra parengęs inventoriaus pavyzdį, pagal kurį parapijų klebonai įpareigoti parengti minėtus sąrašus.

3.4. PRAKTINĖ UŽDUOTIS. Dvarų apsaugos situacijos Lietuvoje išaiškinimas. Pasiūlymai dvarų išsaugojimui

- Praktinės užduoties tikslas – pasitelkiant teisinius dokumentus, išsamiai supažindinti su dvarų paveldo apsaugos situacijos kaita nuo 1990 m. iki dabar.
- Dalyviai savarankiškai susipažįsta su aktualia polemine spaudos medžiaga apie dvarų apsaugos problemas.
- Taip pat susipažįsta su *Lietuvos dvarų duomenų baze* bei nevyriausybinų organizacijų *Lietuvos dvarų ir pilių asociacija* (prieiga per internetą: www.dvarai.lt) ir VŠĮ „Socialinės ir ekonominės plėtros centras“ pastangomis saugoti ir populiarinti dvarų paveldą (prieiga per internetą: www.sepc.lt).
- Seminaro metu diskutuojama apie dvarų paveldo apsaugos krizės priežastis, formuluojami pasiūlymai dvarų apsaugai, visuomenės požiūrio į dvarų paveldą keitimui.

Dvarų sodybų apsauga po 1990 m. Lietuvoje tapo ypatinga sritimi dėl prasidėjusių nekilnojamojo turto grąžinimo ir privatizacijos procesų.

1992 04 07 paskelbtas LR Vyriausybės nutarimas „Dėl buvusių dvarų sodybų...“. Skubiai sudaryti naujai išaiškintų vertybių ir neprivatizuotinių dvarų sodybų sąrašai. Tuomet manyta, jog daugelį dvarų pajėgs išsaugoti valstybė. Pagal šį nutarimą visiems dvarų ansambliams, buvusiems tarybinių metų paminklų sąrašuose, taip pat įtrauktiems į naujai išaiškintų paveldo objektų sąrašus, nustatomi reikalavimai suformuoti žemės teritorijas prie sodybų, saugant sodybos vientisumą, jas perduoti vieno fizinio arba juridinio asmens nuosavybėn (paveldo inspekcijai leidus, kai kuriais atvejais galima skaldyti). Kartu su nutarimu patvirtinamas neprivatizuotinių buvusių dvarų sodybų sąrašas (bei atskiras nepri-

vatizuotinių buvusių dvarų sodybų teritorijų sąrašas) ir privatizuotinių paminklosaugos sąlygomis sodybų sąrašas.

1993 05 27 priimtas kitas LR Vyriausybės sprendimas „Dėl buvusių dvarų ir palivarkų paminklinių sodybų apsaugos“. Juo tvirtinamas sąrašas saugomų sodybų, kurioms turi būti nustatomas individualus apsaugos ir naudojimo reglamentas (t. y. architekto Ričardo Stulpino parengtas reglamento modelis). Sąrašas nemažas, 8 psl. Kartu patvirtinti *Buvusių dvarų ir palivarkų paminklinių sodybų apsaugos bendrieji nuostatai*. Juose pasakyta, kad dvaras yra istorinė žemės valdymo ir naudojimo forma su apibrėžta teritorija ir statiniais (reprezentaciniais, gyvenamaisiais, ūkiniais ir gamybiniais). Palivarkas – mažesnis ūkinio pobūdžio darinys. Įvardyta, jog buvusiuose dvaruose saugomos šios vertybės:

- a) istoriškai susiformavęs sklypas su visais įvairios paskirties elementais;
- b) dvaro laikotarpio arba iki 1940 m. statyti vertingi pastatai ir statiniai;
- c) vertingi dvaro laikotarpio inžineriniai, technologiniai, irigaciniai įrenginiai;
- d) vertingi želdynai (parkai ir sodai);
- e) vertingi kraštovaizdžio objektai (tvenkiniai, upeliai, gamtinės ir dirbtinės reljefo formos);
- f) vertingos mažosios architektūros formos, monumentališios dailės kūriniai.

Sodybų tvarkymą užtikrina savininkai. Pastatų, statytų iki 1940 m., pertvarkymas leidžiamas tik pagal suderintus projektus; naujų statyba – taip pat. Sodybose siekiama plėtoti gyvenamosios, rekreacinės ir ūkinės veiklos tradicijas pagal buvusį funkcinį zonavimą. Paveldo apsaugos institucijos gali apriboti sandorius dėl žemės ar pastatų pardavimo, jei tai pažeidžia so-

dybos vientisumą. Pastatai ir statiniai, pastatyti nesilaikant šių nuostatų arba reglamento reikalavimų, turi būti nugriauti.

VPK 2001 07 20 sprendimas „Dėl dvarų paveldo išsaugojimo politikos“. Valstybinė paminklosaugos komisija išreiškia susirūpinimą, kad dvarų apsaugos situacija Lietuvoje kritiška. Iš sutarties su Europos Sąjunga SAPARD programos projekto išbrauktas „Kaimo paveldo saugojimo“ punktas, kuris turėjo kompensuoti kaimo plėtros neigiamą poveikį jo paveldo apsaugai. Šis sprendimas rėmėsi VPK iniciatyva 2001 m. birželio 22–23 d. Vilniuje įvykusios konferencijos „Lietuvos dvarai – praeitis, dabartis ir ateitis“ teiginiais (*išleista pranešimų knygelė*). Problemas įvardijo specialistai ir valdininkai.

VPK nusprendė: 1) inicijuoti dvarų paveldo išsaugojimo koncepcijos parengimą; 2) prašyti Seimo inicijuoti ratifikuotos sutarties su Europos Sąjunga papildymą, sugrąžinant kaimo paveldo saugojimą į SAPARD remiamų krypčių sąrašą; 3) prašyti Vyriausybės, kad į jos 2001–2004 m. programą būtų įrašytas dvarų išsaugojimo programos parengimo punktas.

Vykdamas minėtą VPK sprendimą, 2002 m. rugsėjo 13 d. buvo priimtas VPK sprendimas „Dėl LR dvarų paveldo išsaugojimo ir jo integravimo į visuomenės gyvenimą koncepcijos“. Griozdiškas dokumentas (11 psl.), parengtas ne specialistų, o VPK techninės tarnybos darbuotojų. Ne visi VPK nariai balsavo už jo priėmimą. Siekiama diegti visuomenėje neva naują dvaro sampratą (sodyba su žemėvalda ir kt. priedais), nesiūlant konkrečių teisinės apsaugos koregavimo kelių. 2002 m. rudens semestrą VDU Menų instituto magistrantų grupė kritiškai įvertino šią koncepciją, dalyvavo radijo laidoje ir parašė straipsnį spaudai.

2003 m. balandžio 18 d. priimtas LR Vyriausybės dvarų paveldo išsaugojimo programos ir jos įgyvendinimo nutarimas. Pateikta dvarų paveldo išsaugojimo programa siūlo mokslinį tyrimą, apskaitą, teisinį reglamentavimą, saugojimą, pristatymą visuomenei, vaidmens atkūrimą. Jokių nepaprastų veikslių nesiūlo. Tik sistemingiau suformuluoti reikalavimai.

2002–2004 m. parengta kompiuterinė Lietuvos dvarų duomenų bazė (prieiga per internetą: <http://www.heritage.lt/dvarai/ppavadinimas.php>). Joje pateikta medžiaga apie 578 sodybas: teritorijos planas, fotofiksacija (12 tūkst. nuotraukų dviem formatais – gali būti naudojamos spaudai), įdėtos archyvinės nuotraukos, dosjė ir aprašai, nuorodos į istorinius tyrimus ir projektinę dokumentaciją. Į kultūros vertybių apskaitą iš viso buvo patekę 815 dvarų, iš kurių 236, visiškai sunykę, išbraukti iš sąrašo. Parengtas Lietuvos dvarų sklaidos žemėlapis, kuris sudarytas pagal tikslias dvarų GPS koordinates, panaudojant GIS pagrindą. Duomenys dvarų duomenų bazėje nuolat pildomi ir tikslinami. 2005 m. numatyta paruošti dvarų sklaidos Lietuvos teritorijoje žemėlapi ir pagal 2003 04 18 Vyriausybės nutarimą pradėti rengti dvarų atlasą (pradėjo rengti VDA Dailėtyros institutas 2007 m.).

2004 06 30 KVAD direktorės įsakymas „Dėl dvarų paveldo objektų naujos paskirties parinkimo metodinių reikalavimų“. Jei nėra kitos tinkamesnės išlikimo požiūriu funkcijos – palikti esamą. Keičiant paskirtį, reikia užtikrinti sodybos visumos apsaugą. Siūlomos visos įmanomos paskirtys, išskyrus akivaizdžiai žalojančias. Prioritetas taikomas ūkininkavimo ir tradicinių žemėnaudos formų atgaivinimui. Rekomenduojamos paskirtys – turizmo, reprezentacinė, kultūros, švietimo, mokslo.

2005 01 05 KVAD direktorės įsakymu patvirtinta ilgalaikė medinių dvarų paveldo objektų tvarkymo darbų programa. Ji buvo numatyta Vyriausybės 2003 04 18 programoje. Objektai yra iš XVIII–XX a., senesni neišliko. Tai jungtis tarp kosmopolitinės profesionaliosios ir etninės kultūrų. Fragmentų rasta 600 sodybų, bet tik 1,6 procento jų išlaikė kompleksiskumą ir autentiškumą. Rasta 24 pastatų tipai iš buvusių 40. Daugiausia išlikę ponų namų ir svirnų. Per paskutinius 50 metų prarasti visi vertingiausi XVIII a. ponų namai. Daugumos trobesių būklė bloga, ūkiniai pastatai susidėvėję iki 90 proc. Vertingesnių statinių išlikę vos 300. Jų būklė sparčiai blogėja. Nykimą skatina šių objektų vertės nesuvokimas. Vertingiausius objektus siūloma saugoti in situ, ne tokius vertingus – perkelti, apie susidėvėjusius – užfiksuoti informaciją. Raginama inicijuoti savininkų, naudotojų, visuomenės švietimą, rinkti įvairias lėšas tvarkymo darbams.

2005 01 10 KVAD direktorės įsakymu patvirtinta ilgalaikė dvarų paveldo objektų – istorinių želdynų (parkų) tvarkymo darbų programa. Ji taip pat paruošta pagal Vyriausybės Dvarų programą. Dvarų parkai buvo jungiamoji visos sodybos grandis. Lietuvoje identifikuota 300 dvarų parkų; apie 100 parkų sovietmečiu turėjo parengtus restauravimo projektus, bet įgyvendintus tik iš dalies. Parkus žaloja suskaidymas, nebūdingų funkcijų suteikimas, neautentiškos augmenijos sodinimas, statybų ir transporto invazija. Siūloma paruošti ir įteisinti itin vertingų dvarų parkų sąrašą; kaupti informaciją dvarų duomenų bazėje; biudžeto lėšomis parengti vertingiausių (ypač Eduardo Andre) parkų projektinę dokumentaciją; rengti parkų restauratorius; skleisti informaciją apie parkus.

2007 05 11 LR Vyriausybė pratęsė *Dvarų paveldo išsaugojimo programą* iki 2008 m., neskiriant papildomų biudžeto

lėšų. Kasmet KPD dvarų paveldui skiria apie 2 mln. Lt, 2008 m. numato skirti 3 mln. Lt. Už šiuos pinigus iš dalies sutvarkoma 10–12 dvarų. 2006 m. septyniems Lietuvos dvarams buvo paskirta ES struktūrinių fondų parama. **Šiuo metu į Kultūros vertybių registrą yra įrašytos 582 dvarų sodybos ar jų fragmentai ir 61 dvarvietė. Iš jų 13 objektų paskelbti kultūros paminklais, 131 – valstybės saugomomis kultūros vertybėmis.**

Pastabos dėl dvarų situacijos

- Pagal Vyriausybės patvirtintą dvarų išsaugojimo programą visų darbų vykdytoja yra Kultūros ministerija ir Kultūros paveldo departamentas; nerealu, kad valstybinės institucijos viską atliks. Trūksta tarpinės vadybinės grandies, kuri susietų dvarų paveldo interesus ir tvarkymo darbų finansavimą; šiuo metu panašų vaidmenį bando atlikti Lietuvos dvarų ir pilių asociacija ir VšĮ „Socialinės ir ekonominės plėtros centras“ (SEPTC).

- Įstatymai neužtikrina, kad privatūs savininkai rūpintųsi paveldu: tuo tarpu per turto ir mokesčių įstatymus galima būtų reguliuoti, kad savininkui neapsimokėtų laikyti apleisto objekto.

- Valstybė neturi projektų rėmimo politikos – laimi tas, kas aktyvesnis.

- Dvarų pardavimas už simbolinę kainą parengtomis paveldosaugos sąlygomis Lietuvoje dar netapo norma.

- Švietimu galima ugdyti mecenatystę – kad turtingos finansinės institucijos ar asmenys susidomėtų kultūros paveldu.

Dvarų apsaugos krizės šaknys glūdi tarpukario Lietuvoje. Žemės reforma išstūmė dvarininkijos sluoksnį, perimta tik etninė kultūra, dvarų – ignoruota.

Latvijoje, Estijoje žemės reforma tarpukariu buvo dar radikalesnė nei Lietuvoje, o Lenkijoje – liberalesnė, nes ten dvarų buvo dar daugiau.

Dvarininkų ir valstiečių priešprieša Lietuvoje iš esmės buvo socialinė, o tik po to sekė tautiniai dalykai (iš konferencijos Istorijos institute, 2004 m. lapkritis).

VšĮ „Socialinės ir ekonominės plėtros centras“ (SEPC) **tarpininkauja šiuose dvarų paveldo išsaugojimo projektuose:**

- Gyvieji dvarai ir pilys: kultūrinio turizmo vystymas Lietuvoje ir Latvijoje, 2005–2006. PHARE BAS skirta parama – 46.000 EUR.

- INTERREG III B programos projektas „Castles of Tomorrow“ – kultūrinio turizmo plėtra paveldo objektuose Baltijos jūros regione, 2005–2006. Pagrindinis SEPC partneris – Livani savivaldybė (Latvija). Bendra projekto subsidija – 800.000 EUR, SEPC tenkanti subsidijos dalis – 82.000 EUR.

- Salų dvaro rūmų tvarkomųjų paveldosaugos darbų avarinės būklės likvidavimo ir pritaikymo kultūrinio turizmo reikmėms projekto eskizinių pasiūlymų parengimas. Užsakovas – Rokiškio rajono savivaldybės administracija, 2006.

- Paežerių dvaro rūmų ir teritorijos rekonstrukcijos, sutvarkymo bei pritaikymo Sūduvos (Suvalkijos) regioninio kultūros centro veiklai galimybių studija. Užsakovas – LR vidaus reikalų ministerija, 2005.

- Vidiškių dvaro rūmų ir teritorijos rekonstrukcijos, sutvarkymo bei pritaikymo viešbučio ir konferencijų centro veiklai verslo planas, 2004.

- Investicinių projektų parengimas INTERREG IIIA finansuojamame projekte „Medžio paveldo plėtra regioniniame turizmo vystyme Rokiškio ir Jakapilio rajonuose“. Užsakovas – Rokiškio rajono savivaldybės administracija, 2006.

- Europos Sąjungos ir Norvegijos paramai gauti teikiamo projekto „Marijampolės savivaldybės Liudvinavo seniūnijos Butkos dvaro rekonstrukcija ir pritaikymas visuomeniniams poreikiams“ paraiškos, jos priedų ir galimybių studijos, 2006.

3.5. PRAKTINĖ UŽDUOTIS. Etninio paveldo apsaugos situacijos Lietuvoje išaiškinimas. Pasiūlymai etninio paveldo išsaugojimui.

- Praktinės užduoties tikslas – supažindinti su etninės kultūros išsaugojimo situacija Lietuvoje, teisiniais dokumentais, globojančiomis institucijomis.
- Siūloma savarankiškai įsigilinti į pateiktus dokumentus, *Etninės kultūros globos tarybos nuostatus*, *Lietuvos liaudies kultūros centro* interneto svetainę.
- Seminaro metu įvardijamos specifinės etninio paveldo ir mėgėjų meno saugojimo ir puoselėjimo problemos, diskutuojama apie gyvosios tradicijos tąsą, medžio statybos autentiškumo specifiką, etnoarchitektūros išsaugojimo poreikį ir galimybes Lietuvoje.

Lietuvos Respublikos Seimas, atsižvelgdamas į Europos Sąjungos sutarties preambulės bei 128 straipsnio nuostatas ir UNESCO rekomendacijas, 1999 09 21 priėmė ***Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą***. Jis skirtas lietuvių etninės kultūros (įvairių jos formų) apsaugai. Lietuva yra pirmoji valstybė Europoje, priėmusi teisės aktą, kuriame apibrėžti valstybės įsipareigojimai etninei kultūrai. Pagal šį įstatymą, *etninė kultūra yra visos tautos (t. y. lietuvių tautos) sukurta kultūra, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą bei savimonę ir etnografinių regionų savitumą*. ***Etninės kultūros paveldas – tai praeityje sukurtos ir iki šių dienų išlikusios vertybės.***

Įstatyme aptarti šie klausimai:

Išvardinti valstybinės globos uždaviniai (4 str.): garantuoti etninės kultūros paveldo išsaugojimą ir gyvosios tradicijos tęstinumą; laiduoti etnografinių regionų tradicijų savitumo

išlaikymą; plėtoti etninės kultūros tyrinėjimus; integruoti etninę kultūrą į švietimo sistemą.

Globos institucijos (5 str.): *Etninės kultūros globos taryba*, atskaitinga Seimui, regioniniai šios tarybos padaliniai. Vals-tybinė globa įgyvendinama per ministerijas, apskričių ir sa- vivaldybių institucijas. Kultūros ministerijoje anksčiau buvo specialus padalinys – etninės kultūros ir programų skyrius; dabar yra tik profesionaliojo ir mėgėjų meno skyrius ir dar etninės kultūros ekspertų taryba. Lietuvos liaudies kultūros centras kaupia informaciją apie etninės kultūros paveldą, or- ganizuoja etninę kultūrą populiarinančius renginius.

Vertybių kaupimas ir tyrimas (6, 7 str.): etnines kultūros vertybes kaupia, saugo ir tiria archyvai, muziejai, bibliotekos, mokslo ir studijų institucijos, visuomeninės organizacijos.

Etninės kultūros tęstinumas ir populiarinimas (8, 9 str.): valstybė inicijuoja kalbos ugdymą, tarmių, vietovardžių iš- likimą, remia natūraliai gyvuojančias etninės kultūros raiš- kos formas, kraštovaizdžio, architektūros, regioninių tradi- cijų gaivinimo projektus, skatina tradicinių švenčių, amatų gaivinimą, integruoja etninę kultūrą į visų pakopų ugdymo programas.

Finansavimas vyksta per Kultūros ir Švietimo ministeri- jas, apskričių ir savivaldybių administracijas.

Etninės kultūros globos taryba LR Seimo patvirtinta 2000 07 13. Jai pavesta koordinuoti valstybės institucijų ir vi- suomeninių organizacijų veiklą etninės kultūros globos srityje. Tarybą sudaro 25 nariai, iš kurių 20 skiria organizacijos, susiju- sios su etninio paveldo apsauga, ir 5 – kiekvienas etnografinis Lietuvos regionas (Aukštaitija, Dzūkija, Suvalkija, Žemaitija, Mažoji Lietuva). Tie patys 25 nariai suformuoja 5 komisijas: gyvosios tradicijos ekspertų, paveldo ekspertų, regionų plėt- ros ekspertų, švietimo ekspertų ir žiniasklaidos ekspertų.

Etninės kultūros globos taryba 2003 m. paskelbė esamos situacijos Lietuvoje analizę. Joje teigiama, jog Lietuvos valstybės administracinė sistema pritaikyta antrinių institucijų funkcionavimui ir tai ypač nepalankiai atsiliepia etninės kultūros globai. Dėl etninės kultūros objekto visumos išskaidymo sunkiau gaivinti gyvąją tradiciją, tautinį tapatumą bei suvokti bei puoselėti savimonę, sunku išvengti institucijų darbo dubliavimo. Aktualios etninės kultūros išsaugojimo problemos:

1. Etninės kultūros gyvoji tradicija patiria vis didesnę neigiamų globalizacijos reiškinių poveikį; negaudama valstybės paramos, ji yra nepajėgi konkuruoti su komercine, masine kultūra. Gyvosios tradicijos plėtros pagrindas – tautinė savimonė – nepaliaujamai silpsta. Įvairiose srityse, susijusiose su tautinės savimonės išsaugojimu (švietimo koncepcijoje, kaimo plėtros strategijoje, mokesčių sistemoje, šventės reglamentuojančiuose teisės aktuose ir šventiniuose renginiuose, etc.), būtinas pakankamas dėmesys etninės kultūros vertybių, tautinės savimonės išsaugojimui ir tęstinumui.

2. Švietimo ir mokslo sistemoje valstybė ne visiškai užtikrina etninės kultūros ugdymo ir tyrimų plėtrą. Švietimo institucijų veikla prasilenkia su Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 9 straipsnio nuostatomis. Mokslo reforma Lietuvoje nėra palanki nacionalinės kultūros tyrimų plėtrai, ribota jų įtaka vietinei kultūrai, šios srities mokslinė bazė negauna reikiamos paramos, nėra sukurtos tinkamos sąlygos skatinti etninę kultūros tyrimų įvairovę.

3. Apleista dvasinio paveldo globa – ji nepakankamai teisiškai reglamentuojama. Etninės kultūros dvasinio paveldo archyvinę medžiagą kaupiančios saugyklos neturi tinkamo statuso ir negauna reikiamo finansavimo, jos neįtrauktos į paveldosaugos sistemą. Etninės kultūros vertybių apskaita

beveik nekompiuterizuota. Medžiaginių etninės kultūros vertybių (ir nekilnojamųjų, ir kilnojamųjų) globoje yra spragų – saugomi tik į registrus įtraukti objektai, registrai yra neišsamūs arba vienpusiški, juos būtina tikslinti.

4. Dabartinis Lietuvos teritorinis–administracinis suskirstymas nėra palankus etnografinių regionų kultūros savitumo išsaugojimui ir plėtrai, nes jis išardo šių regionų vientisumą, skatina kultūrinės tradicijos niveliaciją.

5. Etninė kultūra gana paviršutiniškai, kai kada ir iškreiptai, vulgarizuotai atskleidžiama žiniasklaidoje. Tai daro neigiamą įtaką tautinės savimonės formavimui, gimtosios kultūros pažinimui.

Etninės kultūros globos taryba parengė, LR Vyriausybė 2003 m. patvirtino valstybinės Etninės kultūros plėtros bei Etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą. Abi jos skirtos 2003–2009 m. laikotarpiui, tačiau nėra fiksuotos trukmės (prieigos per internetą:

<http://www.lfcc.lt/index.php?3624736039>,

www.lfcc.lt/index.php?3826808820).

Etninės kultūros plėtros programa apima: 1) etninės kultūros paveldą; 2) etninės kultūros tyrinėjimus ir jų mokslinę bazę; 3) etninę kultūrą švietimo, specialaus ugdymo ir aukštojo mokslo sistemoje bei 4) etninės kultūros gyvąją tradiciją.

Valstybinė etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikė programa turėtų garantuoti etninės kultūros, pastatų, paveldo, tautodailės, gyvosios tradicijos išsaugojimą. Pagrindinis programos tikslas – konkrečių valstybinės paramos priemonių etninei kultūrai bei jos subjektams numatymas, koordinuotos sistemos, įgyvendinant minėtą programą, sukūrimas. Pirmasis uždavinys, su kuriuo susidūrė darbo grupė, rengianti Etnografinių kaimų išlikimo programą – etnografinio kaimo kaip objekto apibrėžimas (sovietmečiu kaimo sąvoka susi-

aurejo iki kaimo gyvenvietės reikšmės). Konstatuota tuometinė būklė – kultūros vertybių ir paminklų sąrašuose yra 48 etnografiniai kaimai, 56 sodybos (vidutiniškai po 4 pastatus) – daugiausia Aukštaitijoje ir Dzūkijoje, ir 171 pavienis etninės architektūros objektas. Sąrašuose įrašyti kaimai neapima visos Lietuvos būdingos įvairovės – nėra gatvinių rėžinių, dvilypių, linijinių kaimų, labai mažai Žemaitijos, Suvalkijos, Mažosios Lietuvos kaimų. Vertinimas pagal architektūrinius kriterijus neatskleidžia ūkininkavimo tradicijų, socialinių ypatybių. Parengtas priemonių planas; jis apima vertybių apskaitą (nekilnojamųjų, kilnojamųjų, gyvosios tradicijos reiškinių), restauravimo, renovacijų ir naujų statybų teisinį reglamentavimą, turizmo plėtrą; kompensacijas už paveldo objektų tvarkymą, priežiūrą ir demonstravimą; numatyta finansinė ir investicinė pagalba etnografinių kaimų ūkinės ir kultūrinės veiklos projektams, pasitelkiant ES struktūrinių fondų lėšas. Numatytos priemonės išsaugoti ir pagerinti etnografinių kaimų infrastruktūrą, spręsti ekonomines, socialines, demografines jų problemas.

Valstybinė paminklosaugos komisija 2002 09 13 priėmė sprendimą „Dėl medinio kultūros paveldo išsaugojimo“, kuriame pateikė siūlymus Vyriausybei:

1) parengti supaprastintą medinio paveldo atnaujinimo, atstatymo ir statybos darbų projektų rengimo, derinimo ir įgyvendinimo tvarką, suteikiančią galimybę naudotis vietines tradicijas išsaugojusių meistrų paslaugomis;

2) parengti valstybinės paramos teikimo tvarką asmenims, savo lėšomis prižiūrintiems, atnaujinantiems ar atstatantiems medinio kultūros paveldo objektus;

3) parengti verčių nustatymo kriterijus medinio kultūros paveldo objektams bei jų išsaugojimą užtikrinančius reglamentus;

4) kasmet skirti lėšų unikalių medinio paveldo objektų perkėlimui į Liaudies buities muziejų; taip pat siūloma steigti regioninius muziejus ir ten perkelti nykstančius objektus;

5) rekomenduojama valstybinių parkų direktijoms, savivaldybėms, vietos bendruomenėms aktyviau dalyvauti tarptautinių fondų finansuojamose programose ir gauti paramą tradicinių kaimo amatų atgaivinimui, medžio meistrų mokymui, pastatų renovavimui, pritaikant juos turizmui bei rekreacijai.

Atsiliepdamas į šį sprendimą, *Kultūros vertybių apsaugos departamentas 2004 02 20 parengė dokumentą „Dėl etnoarchitektūros vertinimo kriterijų ir tvarkos patvirtinimo“*. Jame teigiama, jog Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą gali būti įrašomi tradicinės medžio statybos objektai, jei turi daugiau nei 30 metų. Vertė nustatoma remiantis medžiaginio autentiškumo testu, perstatymai ir pakeitimai laikomi autentiškais, jei nemenkina objekto estetinės vertės ir yra atlikti tradicinėmis medžiagomis ir būdais. Objekto raidoje atsiradusių naujų dalių medžiaga laikoma autentiška, jei jos rūšis, sandara, faktūra, spalva atitinka pirmines medžiagos savybes (nors ir neturi laiko patinos ženklų). Kiti kriterijai – kompleksiskumas, tradiciškumas ir unikalumas (kiek tipingi, kiek unikalūs), istorinis informatyvumas (pažintinis išraiškingumas, žemėvaldos relikto atspindėjimas). Vertinimo tvarka susideda iš: 1) objekto identifikavimo (tipologijos, sudėties ir apimties fiksavimas), 2) įvertinimo pagal autentiškumo testą – išlikimas procentais bei fizinė būklė; surenkama gyventojų turima žodinė ir dokumentinė informacija; vertinama objekto estetinė darba, visuomeninė reikšmė, 3) įrašymo – į registrą įrašomi objektai turi reprezentuoti Lietuvos etnoarchitektūrą dviem požiūriais – tipologiniu ir regioniniu. Prioritetas atrenkant teikiamas geres-

nės fizinės būklės objektams, taip pat kompleksams – kaimo gyvenvietėms, sodyboms.

Metodinę paramą tradicinei ir mėgėjų veiklai teikia **Lietuvos liaudies kultūros centras** (prieiga per internetą: www.lfcc.lt). Centras kaupia informaciją apie etninės kultūros paveldą, leidžia etninę kultūrą populiariančius informacinius ir metodinius leidinius (žurnalas „Liaudies kultūra“), organizuoja etninę kultūrą populiariančius renginius (pvz., tarptautinis folkloro festivalis „Baltica“), remia natūralioje aplinkoje gyvuojančias tradicinės kultūros raiškos formas, teikia metodinę paramą mėgėjų meno kolektyvams.

2002 m. Lietuvoje veikė 892 vietiniai kultūros centrai, kuriuose dirbo 4803 kolektyvai.

Už reikšmingiausias Lietuvoje ir užsienyje gyvenančių lietuvių darbus, susijusius su etninės kultūros puoselėjimu ir tyrinėjimu, yra įsteigta valstybinė Jono Basanavičiaus premija. **Kultūros ministerija** 1999 m. pradėjo rengti programą „Tradicinės kultūros vertybių registras“. Lietuvos liaudies kultūros centre, kuris pavaldus šiai ministerijai, numatoma sukurti Nacionalinę duomenų bazę. Tačiau institucijos tarpusavyje nekoordinavo veiklos, 2003 m. registras dar tebebuvo tik planuojamas. Šis registras turi apimti ne tik medžiaginį, bet ir dvasinį paveldą – tradicijas, papročius. Pirmajame etape sutelktas dėmesys į *gyvajį paveldą* – į registrą siūloma įrašyti Vilniaus krašto verbų rišėjas, Sudervės medinių žaislų dirbėjus, Dzūkijos pasakores, Širvintų rajono kaimų Sekminių papročius, įvairių regionų liaudies muzikantus, dainininkus, amatininkus. 2005 m. LLKC interneto svetainėje buvo pateikti būsimo registro apmatai – registruojamos sritys (2007 m. apie registrą nebėra informacijos).

TRADICINĖS KULTŪROS VERTYBIŲ REGISTRO SĄRAŠAI:

1. Tradicinės kultūros atlikėjų, meistrų, pateikėjų (asmenų) sąrašas. 2. Tradicinės kultūros, pateikėjų, atlikėjų (grupių, kolektyvų, bendruomenių) sąrašas. 3. Tradicinės kultūros sričių, rūšių, žanrų, įgūdžių, gebėjimų sąrašas. 4. Tradicinės kultūros įvykių (švenčių, renginių, apeigų) sąrašas. 5. Gyvųjų tradicinės kultūros židinių sąrašas. 6. Tradicinės kultūros, folkloro paveldo archyvų, saugyklų sąrašas. 7. Rinkinių, kolekcijų sąrašas. 8. Tradicinės kultūros kūrinių, dirbinių sąrašas. 9. Leidinių sąrašas.

2003 m. gegužės 18 d. UNESCO paskelbė Lietuvos kryždirbystės fenomeną žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevru greta kitų 19 pirmą kartą skelbiamų žymiausių pasaulio dvasinės kultūros tradicijų.

2003 m. lapkričio 7 d. UNESCO paskelbė Lietuvos, Latvijos ir Estijos dainų švenčių tradiciją pasaulio paveldo vertybėmis. Jos įtrauktos į UNESCO nematerialaus kultūros paveldo sąrašą.

Etninės kultūros globos įstatymo analogas pasaulyje – Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) generalinėje konferencijoje Paryžiuje, 2003 m. rugsėjo mėn. priimta NEMATERIALAUS KULTŪROS PAVELDO APSAUGOS KONVENCIJA (prieiga per internetą: www.lrkm.lt/EasyAdmin/sys/files/Unesco_konvencija.doc).

Pastabos dėl etninio paveldo išsaugojimo

- Šiuo metu vis labiau nusitrina ribos tarp tradicinės etninės kūrybos (amatininkystės) ir mėgėjų veiklos, nors iš esmės tai skirtingi dalykai. Pasimokiusieji (mėgėjai) seka ne tik etnine tradicija, dažnai jie mėgdžioja ir profesionalųjį meną. Kokiais kriterijais vertinti etninę ir mėgėjų kūrybą?

- Kaimo etninės architektūros paveldas šiuo metu yra kritinėje situacijoje. Pasak Jūratės Jurevičienės (Paveldosauginis kaimo gyvenvietės vertinimas. Tradicija ir tendencijos // *Urbanistika ir architektūra*, 2004, Nr. 1, p. 19), trečdalis vertybių sąrašuose esančių kaimų ir pusė pastatų bei sodybų yra labai blogos būklės ir netekę išliekamosios vertės. Tyrinėtojai pažymi, kad saugomose teritorijose šio paveldo netekty yra didesnės nei kaimų gyvenvietėse, nei rašytose į vertybių registrą (Bučas J. Etnokultūrinio kraštovaizdžio paveldo problema // *Kultūros paminklai* / 11, 2004, p. 33). Esamomis apsaugos priemonėmis ir valstybės ekonominėmis išgalėmis nebeįmanoma sustabdyti griūties proceso.

- Etninio paveldo vertinimas iš profesionaliosios architektūros pozicijų – akivaizdžiai nepakankamas (J. Jurevičienė), bet labiau pritaikytų etnoarchitektūrai kriterijų dar nesurasta.

- J. Bučas siūlo tik dalį vertybių saugoti vietose; kitas perkelti į muziejines teritorijas, o kai ką tik fiksuoti dokumentuose, nebesaugant natūroje. Pilnos sudėties kaimų su žemėvalda šiandien atkurti neįmanoma. Nacionaliniuose ir regioniniuose parkuose J. Bučas siūlo kurti kaimų kopijas.

- Europos šalyse globalizacijos poveikis sukėlė naują susidomėjimo lokalinių kultūrų apraiškomis bangą (J. Jurevičienė), tačiau Lietuvoje poslinkių nėra, nes kaimų bendruomenės visiškai pasyvios, o valstybės taikomi apsaugos principai (apribojimų įteisinimas ir pavienių objektų restauravimas) neskatina saugoti etninę architektūrą.

3.6. PRAKTINĖ UŽDUOTIS. Kauno miesto savivaldybės kultūros skyriaus 2007 m. veiklos analizės vertinimas

- Praktinės užduoties tikslas – susipažinti su Kauno savivaldybės kultūros politikos planavimu.
- Išanalizuoti ir įvertinti Kauno savivaldybės kultūros politiką.

Pastaba. Užduotį vykdo studentų grupė, padedama asistento. Siauresnės užduotys (apklausos, atsiliepimų spaudoje ir internete tyrimas) gali būti paskirstomos individualiai, rezultatais naudojasi visa grupė.

Kauno miesto savivaldybės tinklalapyje www.kaunas.lt paskelbtas Kultūros ir švietimo departamento Kultūros skyriaus 2007 m. veiklos planas. Susipažinus su šiuo planu, taip pat naudojantis tyrimo metu savivaldybės kultūros skyriuje atliktų apklausų duomenimis, išanalizuojama ir įvertinama Kauno miesto savivaldybės vykdoma kultūros politika.

Tyrimas suskirstomas etapais. Pirmame etape nagrinėjama Kultūros skyriaus 2007 m. veiklos plane pateikta tiesioginė informacija:

1. Skyriaus vizija.
2. Veiklos analizės rezultatų apibendrinimas (SSGG).
3. Tikslai.
4. Pagrindinės tikslų įgyvendinimo priemonės:
 - a) siekti, kad įgyvendinant Kauno miesto 2005–2015 m. strateginiame plane numatytas priemones kultūra taptų viena iš miesto prioritetinių veiklos sričių, tikslo įgyvendinimui sutelkiant kūrybinės, mokslo ir verslo pajėgas;

b) didinti etninės kultūros, mėgėjų kūrybinės veiklos ir profesionalaus meno prieinamumą, skatinti kultūrinio gyvenimo įvairovę;

c) istorinės atminties ir miesto savitumų išsaugojimas;

d) gyventojų laisvalaikio, užimtumo ir bendrosios kultūros ugdymas;

e) kultūros vartotojų aptarnavimo ir jiems teikiamų paslaugų kokybės pagerinimas;

f) įstaigų kultūrinės veiklos koordinavimas.

5. Investiciniai projektai, įgyvendinami panaudojant ES arba kitų fondų lėšas.

6. Atskaitomybės tvarka, kontrolės formos.

Antrame etape sintezuojama tiesioginė ir papildoma informacija (gauta iš apklausų, atsiliepimų tyrimo), vertinamas plano efektyvumas.

Trečiame etape įvardijamas Kauno miesto savivaldybės vykdomos kultūros politikos pobūdis, ji vertinama platesniame kontekste (gali būti pasirinktas Lietuvos kultūros politikos kontekstas, kito regiono, užsienio šalies regiono kontekstas).

3.7. PRAKTINĖ UŽDUOTIS. Kūrybinės veiklos skatinimo ir vadybos būdai

Praktinės užduoties tikslas – išsiaiškinti, kaip Kauno savivaldybės įmonėms skirstomos valstybės lėšos lemia jų kūrybinę veiklą; ar sutampa skirstomų lėšų ir kultūros skyriaus strateginio plano prioritetai; nustatyti, ar efektyviai panaudojamos skirtos lėšos.

Praktinės užduoties eiga

1. Pasirengimas užduočiai.
2. Savarankiškas tyrimas, pastebėjimų analizė ir sintezė, rezultatų apibendrinimas.
3. Tyrimo rezultatų viešas aptarimas – diskusija.

Praktinės užduoties priemonės: kompiuteris, prieiga prie interneto, kanceliarinės priemonės, *PowerPoint*, *Word* programos, multimedijos įranga.

Pasirengimas užduočiai

• Sudaryti Kauno savivaldybės kultūros įstaigų sąrašą.
Preliminari sąrašo versija:

1. Kauno bigbendas.
2. Kauno kamerinis teatras.
3. Kauno menininkų namai.
4. Kauno miesto simfoninis orkestras.
5. Kauno muzikos ansamblis „Ainiai“.
6. Kauno pučiamųjų instrumentų orkestras „Ažuolynas“.
7. Kauno styginių kvartetas.
8. Kauno šokio teatras „Aura“.
9. M. ir K. Petrauskų lietuvių muzikos muziejus.
10. P. Stulgos lietuvių tautinės muzikos muziejus.
11. V. Kudirkos viešoji biblioteka.
12. Kauno miesto muziejus.

13. VŠĮ „Girstučio“ kultūros ir sporto centras.
14. VŠĮ „Teatro projektai“.
15. VŠĮ Ažuolyno meškučių cirkas.
16. VŠĮ Kauno įvairių tautų kultūrų centras.
17. VŠĮ Kauno kultūros centras.
18. VŠĮ Kauno mažasis teatras.
19. VŠĮ Kauno pantomimos ir plastikos teatras.
20. VŠĮ „Kultūrinių projektų centras“.

- Išanalizuoti Kauno miesto savivaldybės administracijos kultūros ir švietimo departamento kultūros skyriaus 2007 metų veiklos planą.

Savarankiškas tyrimo įgyvendinimas

- Nustatyti, kokiais prioritetais vadovaujasi miesto kultūros skyrius, skirstydamas lėšas savivaldybės kultūros įstaigoms.
 - Išsiaiškinti, kokios lėšos 2007 metais buvo skirtos kiekvienai iš išvardintų kultūros įstaigų, taip pat Kauno miesto savivaldybės administracijos Kultūros ir švietimo departamento Kultūros skyriaus 2007 metų veiklos plano projektams. Apibrėžti, kurios įstaigos gauna daugiausiai lėšų, kurios – mažiau. Apmąstyti galimas lėšų skirstymo prioritetų prielaidas.
 - Išanalizuoti, ar savivaldybės kultūros įstaigos pakankamai efektyviai išnaudoja joms skiriamas lėšas, t. y. aktyviai dalyvauja kultūros politikos prioritetinėse programose (kultūros animacijos, paveldo išsaugojimo, miesto įvaizdžio formavimo srityse ir pan.); taip pat ar pakankamai efektyviai savo veikla prisideda prie strateginio kultūros skyriaus plano ir remiamų projektų.
 - Siūlyti alternatyvias galimybes perskirstyti lėšas Kauno savivaldybės kultūrinėms įstaigoms, siekiant suteikti galimybę apleistoms sritims.

Tyrimo rezultatų viešas aptarimas

- Kiekvienas tyrimo dalyvis pristato savo pastebėjimus, nuomonę ir idėjas. Pristatymo trukmė – apie 7–10 minučių. Jo metu rodomos skaidrės su rezultatais ir komentuojama.
- Po pristatymo vyksta bendra diskusija, išrenkamos inovatyviausios lėšų perskirstymo idėjos. Diskusiją apibendrina dėstytojas(-a).

3.8. PRAKTINĖ UŽDUOTIS. Teritorijų apsaugos metodika. Kauno Žaliakalnio reglamento pavyzdys

- Praktinės užduoties tikslas – supažindinti su šiaudieninėje paveldo apsaugoje taikoma teritorijų saugojimo metodika.
- Nagrinėjamas Kauno Žaliakalnio saugomos teritorijos (U 31) pavyzdys: analizuojami patvirtinto reglamento reikalavimai ir esama teritorijos priežiūros būklė.
- Apžiūrima vietovė natūroje, gaunama reikiama informacija iš savivaldybės tarnybų, diskutuojama apie išsaugojimo vykdymą ir jo problemas. Situacija vertinama Kauno miesto savivaldybės kultūros politikos kontekste.

Šiuolaikinė teritorijų apsaugos metodika

1987 m. Vašingtone ICOMOS priėmė *Istorinių miestų apsaugos chartiją*. Chartija deklaravo, jog vertybėmis laikomos didelės ir mažos urbanistinės vietovės; tikslas – išsaugoti jų autentiškumą. Norint atsispirti industrializacijos procesams, apsauga turi būti aktyvi. Chartija pabrėžė, kad istoriniuose miestuose prioritetas teikiamas kultūros vertybių išlikimui, o ne transporto, komercijos ir kitokios šiaudieninės infrastruktūros poreikiams.

XX a. pabaigos paveldosauga pateikia šiuos suformuluotus istorinių teritorijų saugojimo būdus:

- 1) *integruotas išsaugojimas;*
- 2) *palaikančioji priežiūra;*
- 3) *tvari raida.*

Šiuos būdus siūlo ekspertai B. M. Feilden ir J. Jokilehto (*Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių priežiūros gairės*. Vilnius: Savastis, 1998). „Gairės“ skirtos vietovių, įtrauktų į pasaulio paveldo sąrašą, tvarkymui, tačiau jose deklaruojamos metodinės nuostatos tinka ir žemesnio rango objektams.

Konkrečios teritorijos priežiūra grindžiama išsamia jos reikšmės (vertės) analize. T. y. pirmiausia atliekamas išsamus paveldo išteklių dokumentavimas. Turi būti apibrėžtos ir aprašytos pagrindinės išteklių vertės, aprašymo dokumentas turi būti prieinamas vietos gyventojams bei naudotojams; jie turėtų suvokti savo paveldo vertes ir joms pritarti. Paren-giamas strateginis priežiūros planas ir išankstinio *palaikymo programa*.

Metodiniai pasiūlymai priežiūros planui:

- nustatyti konservavimo ir restauravimo teritorijas;
- įsteigti suderinamos veiklos (t. y. nuosaikesnio režimo) zonas istorinėse teritorijose;
- kaitą reguliuoti taip, kad įsikišimas būtų minimalus ir paliestų esminius taškus;
- palaikyti vietos istorinę funkciją; jei būtina, nustatyti funkcinės zonas, atsižvelgiant į demografiją, transportą, pramonę;
- įvertinti galimus suvaržymus, trukdžius;
- išnagrinėti alternatyvius panaudos planus (įvertinti tinkamumą, kaštus); išrinkti mažiausiai trūkumų turintį priežiūros planą;
- istorinėse teritorijose kontroliuoti naujų įterpiamų statinių aukštį, dydį, mastelį.

Prevencinis (išankstinis) palaikymas – tai irimo priežasčių silpninimas: mažinti oro taršą, transporto sukeltą vibraciją (planavimo ir administracinės teisės būdais). Svarbu išsiaiškinti besikartojančias problemas ir identifikuoti jų priežastis, tada įtraukti pataisas palaikymo plane. Būtina derinti įvairaus lygio tikslus, pvz., ekonomiškai patrauklus intensyvus turizmas gali trikdyti gyventojus, sukelti kultūros nuosmukį.

Nuolatinė priežiūra (valymas, sezoniniai darbai). Istorinių pastatų ir vietų būklės apžiūros galėtų sutaupyti pinigus, išleidžiamus dideliems tvarkymams. Reikalinga atliekamų darbų ir išleidžiamų lėšų apskaita.

Profesionalų įnašas: priežiūrą stebintys profesionalai nuolat bendrauja su atlikėjais, pvz., su objektais dirbantys amatininkai turėtų būti instruotuojami, kad, užsidedę dirbti, nesuardytų autentikos; valytojai turėtų pranešinėti apie prakiurusius lietvamzdžius arba vabzdžių antpuolius ir pan. Profesionalai taip pat turėtų būti pasirengę palaikymo strategiją aiškinti visuomenei (per spaudą, paskaitas).

Elgesio strategija:

- palaikyti autentiškumą ir užtikrinti sangrąžą (*reversibility*);
- maksimaliai išsaugoti esamą autentišką medžiagą;
- restauruojant ir papildant išlaikyti autentiškos formos ir atlikimo būdo darną, neleisti, kad priedai stelbtų originalų audinį;
- išlaikyti bendrą autentiškumo testą (autentiška forma, medžiaga, atlikimas, apsuptis, dalių struktūra);
- naudoti medžiagas ir priemones, kurias vėliau būtų galima pašalinti (pvz., injekcijų, gręžtinių intarpų negalima pašalinti);
- neužkirsti kelio intervencijoms ateityje (į visus objekto elementus).

Tvarkymo metodai:

- Ištekliaus integralumo (vientisumo) išsaugojimas – palaikančioji priežiūra.
- Konservavimas: apima palaikymą (*maintenance*), remontą (*repair*), sutvirtinimą (*consolidation*), sustiprinimą (*reinforcement*). Visa tai šiek tiek mažina autentiškumą.

- Restauravimas – pagal Venecijos chartiją tai reiškia išsaugoti išteklius integralumą ir atskleisti jo kultūrinę vertę bei pagerinti formos raišką, atskleidžiant autentikos būklę (remiamasi tiksliais žiniomis). Anglijoje nuo Ruskino laikų į restauravimą žvelgiama su skeptiška nuostata.

- Atstatymas – tai nauja statyba, kai šiuolaikinėmis arba senomis medžiagomis atstatomos sunykusios dalys. Remiamasi ne prielaidomis, bet žiniomis. Medinių pastatų perkėlimas į skansenus – pateisinamas atstatymo pavyzdys.

- Anastilozė – išbarstytų elementų surinkimas, kitaip tariant – kryptingas griuvėsių tvarkymas (Atėnų Akropolis).

Perspėjimai:

- Saugoti vien fasadus ar išorės pavidalą, pakeičiant konstrukcijas, vidaus sandarą, reiškia prarasti autentiškumą ir istorinę tęstinumą.

- Vietinė (*vernacular*) architektūra pasižymi trapiomis medžiagomis (medis, molis, nendrės, šiaudai), turi būti restauruojama arba taisoma iš tų pačių medžiagų, naudojami tradiciniai atlikimo būdai. Galima pasinaudoti laikinomis priemonėmis, tikintis vėliau rasti geresnes.

- Istoriniai sluoksniai (stratigrafija) turi būti palikti. Pagal Venecijos chartiją, vėlesnius sluoksnius šalinti galima tik išimtiniais atvejais – „jei tai, kas pašalinama, mažai teturi reikšmės, o atskleidžiamos medžiagos istorinė ar meninė vertė didžiulė, išlikimo būklė pakankamai gera, kad pateisintų atodangas“ (11 str.).

- Prarastų dalių (spragų) užpildymas (reintegravimas) galimas tik tada, kai potencialus vienis tebėra išlikęs ir suteikia saugų pagrindą šiai operacijai. Reintegruoti elementai – tarpai – turi būti atskiriami nuo originalo, bet skirtumas neturėtų būti pernelyg ryškus (t. y. šiuolaikinės struktūros, bet priderinti). Kai nėra galimybės reintegruoti, geriau palikti griuvėsių būklę.

- Tausojanti arba tvermę palaikanti (*sustainable*) priežiūros strategija taikoma apsupčiai (miesto ir kaimo teritorijose su gamta). Būtina išsaugoti objektą kilmės vietoje – in situ. Riboti komercinę plėtrą ir panaudą.

Istorinėms teritorijoms B. M. Feilden ir J. Jokilehto siūlo *integruoto išsaugojimo strategiją*. Tai reiškia, kad saugojimo reikalavimai turi būti suderinti su miesto planavimo siekiniais, t. y. istorinio audinio interesams suteikiamas toks pat statusas, kaip ir kitiems bendrojo planavimo veiksniams (pvz., transportas, komercinė plėtra). Kaita neišvengiama (nesiūlo pasaulio paveldo miestų paversti muziejais), tačiau būtina kaitos laipsnio kontrolė (p. 88). Bendrame plane turi būti atlikta esamų ir būsimų naudotojų analizė ir mišri žemėnauda (privati ir visuomeninė). Privati panauda kartais netgi turi būti pakeista į viešąją. Zonavimas nerekomenduojamas, nes jis prieštarautų sociumo įvairovei ir kultūros turtingumui istoriniame mieste (p. 89).

Autorių siūloma „formulė“ istoriniams miestams:

Integruoto išsaugojimo planavimas + blaivi esamos būklės priežiūra + tvarus turimų kultūros išteklių vystymas (tvari raida – *sustainable development*).

Kauno Žaliakalnio apsaugos reglamentas

2002 m. Kultūros vertybių apsaugos departamento užsakyму buvo parengtas ir 2004 m. patvirtintas istorinės Kauno Žaliakalnio dalies paveldosaugos reglamentas. Tai pirmasis reglamentas, skirtas vienai iš trijų saugomų urbanizuotų Kauno vietovių. Lyginant su kitomis dviem (Senamiesčiu ir Naujamiesčiu), ši teritorija yra mažiausia – užima 56,5 ha. Ji taisyklingos trapecijos formos, ribojama Vydūno alėjos, Radvilėnų plento ir K. Petrausko gatvės. Ši vietovė į LR nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą įtraukta 1999 m. spalio

28 d. (vertybės kodas U 31). Pagal projektavimo ir tyrinėjimo darbų sutartį Žaliakalnio reglamentą rengė Vytauto Didžiojo universitetas, atlikėjų grupė buvo suformuota iš įvairių sričių specialistų (dr. *Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė*, architektūros istorikė, nekilnojamojo kultūros vertybių ekspertė; *Aldona Tatariūnienė*, architektė, teritorijos specialiojo ir detaliojo planavimo specialistė; *Kristina Šilinytė*, *Jolita Butkevičienė*, meno tyros magistrės, specializacija – kultūros vertybių apsauga).

Reglamentą sudaro 3 dalys:

I DALIS. Istorinių–archyvinių tyrimų apibendrinimas

II DALIS. Reglamento parengiamieji darbai: objekto tyrimas ir analizė

Priedai:

- Kauno miesto Žaliakalnio (U 31) teritorijos gyventojų apklausa

- Architektų apklausa ir jos apibendrinimas

III DALIS. Žaliakalnio teritorijos (U 31) kultūrinė vertė, tvarkymo, priežiūros ir naudojimo sąlygos

Priedai: Brėžiniai

Nuostatos apie objekto verčių sklaidą, urbanistinės teritorijos priežiūros ir išankstinio palaikymo strategiją (pvz., išsirinkti mažiausiai trūkumų turintį priežiūros planą; išsaugoti paveldo išteklių, kartu siekiant gyvenimo kokybės darnos) perimtos iš knygos *Feilden B. M., Jokilehto J. Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių priežiūros gairės. Vilnius: Savastis, 1998*. Pritaikytas ir čia rekomenduojamas autentiškumo testas, pabrėžiantis kiekybinį pirminių objekto elementų išlikimą. Reglamente autentiškumo samprata praplėsta kokybiniu aspektu, nes Žaliakalnio atveju buvo svarbios tokios ypatybės kaip autentiškas vietos charakteris bei gyvenimo būdo, aplinkos tapatumas.

Saugomo objekto kaip vieningos visumos (viseto) dalimis buvo laikyti *urbanistinis karkasas, gamtinis pamatas ir statinių (užstatymo) visuma*. Šie trys komponentai nuosekliai ištirti natūroje ekspertiniu būdu. Planavimo ir užstatymo raidai išaiškinti padaryti istoriniai–archyviniai tyrimai: Kauno apygardos ir Kauno miesto savivaldybės Urbanistikos ir architektūros skyriaus archyvuose peržiūrėta daugiau nei 400 namų statybos bylų, apimančių 1924–2000 m. laikotarpį. Tai leido datuoti ir klasifikuoti visas teritorijos statybas. Išsiaiškinta, kad iki 1940 m. tai buvo tautiniu požiūriu homogeniškas rajonas (Žaliakalnis – lietuviškiausia Kauno dalis), gyventojai priklausė viduriniajam sluoksniui, projektavo daugiausiai statybos technikai ir inžinieriai. Reguliarus urbanistinis Žaliakalnio darinys su vėduoliniu gatvių tinklu, iš anksto suplanuota apželdinimo sistema atsirado kaip radikali Kauno perplanavimo idėjos pasekmė. Savivaldybės iniciatyva 1923 m. buvo sudarytas grandiozinis miesto išplanavimo projektas, kurį parengė iš Kopenhagos pakviestas inžinierius M. Frandsenas drauge su Kauno miesto inžinieriumi Antanu Jokimu. Projekto kompozicinė idėja – maksimalus struktūros suregulavimas, sekant Vakarų Europos sostinėms būdingomis reprezentatyvios urbanistikos idėjomis. Realizuotas tik plano fragmentas tarp Vydūno alėjos, Radvilėnų plento ir K. Petrausko gatvės, nes žemė čia priklausė valstybei (buvusios miesto ganyklos), tad neiškilo kliūčių planingai formuoti gatvių tinklą ir statyti. Trapecijos formos rajonas suskirstytas į kvartalus, kuriuose suplanuoti 187 sklypai. Jie taisyklingi, didoki, sodybiniai namai šiek tiek atitraukti nuo gatvių, statymo linija negriežta.

Šiuo metu teritorijoje yra daugiau nei 400 privačių ir nuomojamų valdų. Buvo atlikta atrankinė gyventojų apklausa, siekiant išaiškinti, ar vietovės gyventojai puoselėja palaiky-

mo, ar radikalaus pertvarkymo planą (apklausai vadovavo ir duomenis apibendrino sociologė dr. Jolanta Reingardienė, VDU). Iš 200 apklaustų suaugusių rajono gyventojų (buvo parinkti įvairių tipų valdų atstovai) net 99,5 proc. nurodė, jog yra patenkinti gyvenimu šiame rajone, o 61 proc. teigė, jog kitur nesikeltų, net jei būtų pasiūlytas geresnis būstas. Dauguma rajono gyventojų yra senbuviai – bendras tuose būstuose pragyvento laiko vidurkis – 31 metai. Savininkai tariasi tarpusavyje priimdami aplinkos tvarkymo sprendimus, vertina kaimynų nuomonę.

Baigiamojoje reglamento dalyje „Teritorijos kultūrinė vertė, tvarkymo, priežiūros ir naudojimo sąlygos“ apibendrintas saugomos Žaliakalnio dalies įvertinimas. Konstatuota, jog teritorijos urbanistinis karkasas tebeturi autentišką pagrindą: plano pavidalą, gatvių bei takų tinklą; pakitęs tik medžiagiškumas (gatvės buvo grįstos akmenimis), žemės valdų tinklas yra šiek tiek sutankėjęs, daugiabučių vietose – atvirkščiai, sklypai sujungti. Išsaugotas autentiškas sodybinis užstatymo pobūdis (sklypuose namai užima apie 16 proc. ploto), kintantis, netolygus namų atitraukimas nuo gatvės, teikiantis kvartalams tapybiškumo. Apželdinimo struktūra išliko 2/3 autentiška. Gatvės pagal pirminį sumanymą apšodintos skirtingų rūšių medžiais, akcentuotos plačios V. Kudirkos ir J. Basanavičiaus alėjos, šaligatviai atskirti vejos juostomis (pastarosios labiausiai nukentėjusios). Medžiai, dekoratyviniai krūmai, vejos atnaujinami nekeičiant rūšių. Laikomasi tradicinio sklypų apželdinimo (vaismedžių sodai, daržai). Statinių visuma tebeturi 2/3 autentiškos struktūros, t. y. iš 485 teritorijoje esančių namų 325 atstovauja 1924–1940 m. laikotarpiui. Iš jų 249 yra išsaugoję autentišką pavidalą, 76 – atnaujinti. Medžiagiškumas nedaug pakitęs – iki 1940 m. teritorijoje buvo 80 proc. medinių namų, dabar yra

73%. Teritorija išsaugojo charakterio autentiškumą, kuris reiškiasi gyvenimo būdo stabilumu, puoselėjamu iki šiol. Tai susiję su funkcijos pastovumu – išlaikyta pradinė šio gyvenamojo rajono paskirtis. Didžiausi autentiško charakterio pažeidimai įvyko XX a. 6–8 dešimtmečiais, drastiškai įsiveržus socialistinės gyvenamosios stereotipams (pastatyti daugiabučiai namai, bendrabučiai, vaikų darželis). Pastatų architektūrai vertinti pasitelkta tarptautinėje teorijoje ir praktikoje jau įteisinta vietinės (*vernacular*) architektūros samprata, kurią apibrėžė ICOMOS 1999 m. priimta *Charter of the Built Vernacular Heritage (Vietinės statybos paveldo chartija)*. Vietinė architektūra – tai įprasta konkrečiai vietai (tradiciška) statyba, neturinti ryškių stilistinių bruožų, tačiau pasižyminti savitu charakteriu, palanki savaimingo gyvenimo būdo ir papročių tęstinumui.

Žaliakalnio saugomos dalies kultūrinį vertingumą sudaro urbanistinė, filotopinė, ekonominė, architektūrinė ir istorinė vertės. *Urbanistinę vertę* teikia čia įgyvendinta reprezentatyvios struktūros, būdingos miestui–sostinei, idėja. Taisyklinas gatvių tinklas, bendra apželdinimo sistema, patogūs ir ekonomiškai namai primena Anglijoje atsiradusius priemiesčių sodybinių namų kvartalus. Griežtumo ir lankstumo derinys teikia teritorijos urbanistikai savitą charakterį. *Filotopinė vertė* (reiškianti „vietos meilę“) susijusi su teritorijoje gyvenančios bendruomenės palankumu įprastai aplinkai ir noru ją išsaugoti. *Ekonominės vertės* pagrindas – gyvenimo sąlygų komfortas atskiruose arba mažabučiuose namuose, miesto centro ir gamtinės apsuptyties (Ažuolynas) kaimynystė. *Architektūrinė vertė* pasireiškia gyvenamųjų namų tipologine ir stilistine įvairove. Autentiškiems prieškariniams statiniams būdingi 5 namų tipai. Gausiausia – medinių sodybinių vieno aukšto, 1–4 butų namų su mezoninu arba mansarda. Paplitę

taip pat nuomojami dviaukščiai mediniai 4–8 butų namai bei kompaktiški mūriniai 2–2,5 aukštų namai. Kiti du tipai – tai vienos šeimos vilos (medžio arba mūro) bei mūriniai kotedžai. XX a. 3 deš. vyravo tradicinės sodybinės architektūros bruožai arba supaprastintos profesionaliosios stilių architektūros (neoklasicizmo, neobaroko, art deco) variacijos; 4 deš. paplito nuosaikaus racionalizmo pastatai. 1940–2002 m. laikotarpiu teritorijoje pastatyti 154 gyvenamieji namai, iš kurių 57 yra saikingų tūrių ir formų, derantys su istorine aplinka, 21 – išsiskiriantys, tačiau nekonfrontuojantys su ja, 76 identifikuoti kaip svetimkūniai (dėl stambių tūrių, prastų arba pretenzingų formų). Teritorijoje išskirti 77 autentiški namai, turintys architektūrinę vertę; 20 iš jų atrinkti kaip patys vertingiausi (I kategorija). Saugomos teritorijos istorinė vertė slypi ją kūrusių asmenų indėlyje. Atlikus vertybinę analizę paaiškėjo, jog saugomai Žaliakalnio daliai neįmanoma pritaikyti senumo, retumo, estetinio unikalumo kriterijų. Ši teritorija visų pirma vertinga dėl išlikusios (ir tebetęsiamos) tradicinės gyvensenos, dėl darnaus geometrinio planavimo santykio su nereguliariu pastatų išdėstymu ir želdiniais bei dėl vietinio architektūros charakterio. Taigi, svarbiausiomis apsispręsta laikyti urbanistinę ir filotopinę vertes. Joms teiktini prioritetai konfliktinėse situacijose, iškilus būtinybei priimti kompromisinius sprendimus.

Baigiamojoje reglamento dalyje pateiktos išsaugojimo sąlygos atskiriems vertybės komponentams. *Urbanistiniame karkasui* būtina saugoti autentišką gatvių ir pėsčiųjų takų tinklą, gatvių zonų sandarą, kvartalų dydžius ir formą, pirminę sklypų struktūrą, sodybinį užstatymo pobūdį, nereguliarią statinių išdėstymo liniją. Draudžiama pertvarkyti taip, kad šie elementai būtų pažeisti (pvz., draudžiama platinti arba siaurinti gatves, pėsčiųjų takus, žaliąsias juostas, įrengti

platesnius nei 3,5 m įvažiavimus į sklypą, plėsti valdas viešųjų teritorijų sąskaita, dalinti sklypus, statyti antrą gyvenamąjį namą sklype). Remiantis LR saugomų teritorijų įstatymo 28 straipsnio 2 dalimi, nustatyta sąlyga – parengti bendrą tvarkymo planą visai teritorijai. Naujai sukuriamaisiais elementais reikėtų pabrėžti urbanistinės struktūros geometriškumą. Reglamentuotas užstatymo tankis – nuo 13 iki 28 proc. sklypo ploto (atsižvelgiant į sklypo dydį). Tvorų ir gyvatvorių aukštis ribojamas iki 150 cm. Smulkiau detalizuotos gyvenamųjų pastatų charakterio išsaugojimo sąlygos. Visi teritorijoje esantys namai suskirstyti į 6 kategorijas. I kategorijai priskirta 20 vertingiausių autentiškų namų, reprezentuojančių įvairias tipologines grupes. Saugomas jų tūris, išorinis plano kontūras, medžiagiškumas. Remontuojant išorę, formos atkuriamos pagal išlikusius elementus. Naudotinos natūralios šiltos spalvos, stogams – skardos ir čerpių dangos, draudžiama įrengti stoglangius. II kategorijai priskirti 53 autentiški, raiškaus charakterio namai. Saugomų elementų apimtis panaši, tačiau remontuojant leidžiama naudoti įvairesnę stogo dangą, įrengti stoglangius, langų rėmus keisti ne tik mediniais. III kategorijos namus (jų yra 198), kurie taip pat prieškariniai, leidžiama laisviau pertvarkyti – keisti tūrį, plano kontūrą. Tačiau turėtų būti išsaugojami būdingi architektūriniai elementai, medžiagiškumas. IV kategorijai priskirti dvejetainiai namai – statyti iki 1940 m. ir kokybiškai atnaujinti bei po 1940 m. pastatyti saikingos išraiškos namai, derantys su prieškariniais. Jų pertvarkymas paprastai neaktualus, tačiau atnaujinant arba remontuojant būtina laikytis tūrio ir medžiagiškumo reikalavimų. V kategorijai priskirti prastos išvaizdos namai, juos pertvarkant būtina gerinti architektūrinę raišką. VI kategorijos namai nedera su aplinka dėl per didelių tūrių arba pretenzingos išorės. Daugiabučius namus

siūloma neutralizuoti želdiniais, tūrius skaidyti prieangiais, įstiklintų balkonų juostomis. Atskirame poskyryje nustatyti reikalavimai naujiems namams, kurie galioja ir visų perstatymų atvejais. Namų aukštybingumas griežtai ribojamas iki dviejų su puse aukšto. Siūloma taikyti į stačiakampį panašų plano kontūrą, vientisą, nekomplikuoto skaidymo tūrį. Architektūrinė raiška turi būti kontekstuali: formos nuosai- kios, medžiagos ir spalvos artimos tradicinėms, nenaudotini plokšti arba laužytų formų stogai.

Apželdinimo struktūrai būtina išsaugoti esamą linijinę žaliųjų dangų ir medžių eilių sandarą, autentiškas medžių rūšis. Draudžiama mažinti ir didinti viešųjų zonų žaliuosius plotus, vejos juostose sodinti dekoratyvinius krūmus bei gėlynus. Siūloma atkurti sunaikintus arba sunykusius apželdinimo elementus, gyvatvorėmis ir pergolėmis pertvarkyti bendrabučių ir daugiabučių namų aplinką. Skatinama pri- žūrėti tradicinius vaismedžių sodus, daržus, sodinti vietinių rūšių lapuočius medžius bei dekoratyvinius krūmus.

Tvarkymo, priežiūros ir naudojimo sąlygos orientuotos į bendrą teritorijos palaikymo programą, kurios vykdymas yra nuolatinis, besitęsiantis procesas. Siekiama išsaugoti au- tentiškus elementus, priderinti naujus intarpus. Skatinama palaikomoji priežiūra, naujų medinių namų statyba ir tin- kama senųjų renovacija. Turėtų būti palaikomas natūralus urbanistinio objekto gyvybingumas, tačiau vengiama perne- lyg intensyvaus namų ir aplinkos gražinimo, prabangos de- monstravimo Gyvenamoji rajono funkcija turėtų išlikti pa- grindinė, papildomai gali atsirasti tik nedidelių krautuvėlių.

Reglamentas siūlo organizuoti apsaugos bei tvarkymo administravimą. Kauno miesto savivaldybė turėtų įsteigti Žaliakalnio teritorijos U 31 administratoriaus pareigybę (ge- riausiai tam tiktų architektas). Administratorius kontroliuo-

tų pastatų tvarkymo darbus, registruotų reglamento pažeidimus, konfliktinėse situacijose siūlytų paveldą apsaugančius sprendimus, informuotų gyventojus apie pastatų ir jų aplinkos vertę bei reglamento jiems taikomus apribojimus, propaguotų tinkamas medžiagas ir technologijas. Kauno miesto savivaldybės iniciatyva turėtų būti parengtas ir įgyvendintas bendras viso teritorijos tvarkymo planas. Reglamento nustatyti teisių į pastatus ir statinius suvaržymai privaloma tvarka įrašomi į Lietuvos Respublikos nekilnojamojo turto registrą ir LR nekilnojamojo turto kadastrą. Kauno miesto tarybai siūloma įvesti mokesčių lengvatas savininkams, kurie tinkamai prižiūri ir remontuoja autentiškus (statytus iki 1940 m.) namus. Geriausiai sutvarkyti ir nauji derančios architektūros namai galėtų būti kasmet premijuojami.

Nuorodos Žaliakalnio (U31) reglamento analizei

- Panagrinėkite, kaip kinta ir ar teisingai reguliuojama statybų teritorijoje kaita reglamento galiojimo laikotarpiu.
- Ištirkite natūroje, kaip saugomas urbanistinis karkasas ir apželdinimo struktūra.
- Išsiaiškinkite, kaip Kauno miesto savivaldybė prižiūri Žaliakalnio teritoriją, ar parengtas bendras tvarkymo planas, kokios kitos savivaldybės iniciatyvos įgyvendinamos šioje teritorijoje.

3.9. PRAKTINĖ UŽDUOTIS. TV programų tinklelių tyrimas

Praktinės užduoties tikslas – nustatyti Lietuvos ir Kauno regiono televizijos programose rodomų kultūrinių laidų, skleidžiančių globalizaciją, bei laidų, skatinančių tautinio identiteto išsaugojimą, proporcinį santykį.

Praktinės užduoties eiga

1. Pasirengimas užduočiai.
2. Pasirengimo aptarimas ir suderinimas su modulio dėstytoju(-a).
3. Tyrimo įgyvendinimas.
4. Tyrimo rezultatų analizė ir apdorojimas.
5. Tyrimo rezultatų viešas aptarimas.

Praktinės užduoties priemonės: televizorius, įrašymo įranga ir laikmenos, kanceliarinės priemonės, *PowerPoint*, *Word* programos, multimedijos įranga.

Pasirengimas užduočiai

- Sudaryti tiriamų Lietuvos ir Kauno regiono televizijų sąrašą, pvz.: bus tiriamos septynios TV programos (LTV, TV3, LNK, BTV, PŪKO TV, TV5, LTV2). Gali būti tiriama ir daugiau, ir mažiau televizijos programų. Tyrimo apimtis nulemia studentų skaičius ir praktinei užduočiai skiriamos valandos.

- Apriboti tyrimo laiką, pvz.: viena kalendorinė savaitė. (Svarbu pasirinkti įprastą savaitę, be valstybinių ar kalendorių švenčių. Antraip atliktas tyrimas gali duoti tendencingus rezultatus).

- Nustatyti, nuo ko atsiribojama, pvz.: nebus tiriamos tam tikros laidų kategorijos (žinios, laidos, skirtos tik suaugusiems, sporto varžybų transliacijos), tačiau bus tiriamos

visos kitos, kurios gali būti apibūdinamos kaip kultūrinės laidos (specialios kultūrinės laidos, pokalbių kultūros tema laidos, filmai, serialai, koncertų transliacijos, kultūrinės laidos visai šeimai, filmai vaikams).

- Nustatyti laidų požymius, pvz.: trukmė, žiūrimumo vailandos, vertybės, kurias propaguoja laida, laidų vedėjų lingvistinis pasirengimas vesti kultūrinę laidą, reklamos intarpų trukmė laidos metu, laidos vizualinis apipavidalinimas ir jo poveikis žiūrovui ir kiti.

- Apibrėžti laidų vertinimo kriterijus pagal nustatytus požymius, pvz.: laida propaguoja tautines vertybes, bet transliuojama nepatogiu metu arba ją dubliuoja didžiulius reitingus turinti kitos televizijos programa; laida turi tautinio identiteto propagavimo požymių, tačiau laidos vedėjas(-a) yra nepakankamai kvalifikuotas(-a); laida skirta visai šeimai ir propaguoja amerikietiškos šeimos vertybes ir kiti.

Pasirengimo aptarimas ir suderinimas su modulių dėstytoju(-a)

- Šio etapo metu kurso klausytojai aptaria pasirengimo metu iškilusius klausimus. Daug dėmesio skiriama laidų vertinimo kriterijams ir galimiems tyrimo rezultatų pateikimo būdams.

- Tyrimo dalyviai suskirstomi į grupes po tris ar keturis.

Tyrimo įgyvendinimas

- Tyrimo dalyviai įrašo visų pasirinktų televizijos programų kultūrinės laidas.

- Apibūdinami laidų pirminiai požymiai pagal trukmę, klasifikaciją, laidos kategoriją ir pan.

- Diskutuojant įvardijama laidos kokybė ir ji apibūdinama pagal pasirinktus požymius.

- Sprendžiama ir vertinama, ar laida skirta kultūros glo-

balizacijos sklaidai, ar tautinio identiteto išsaugojimui. Jeigu laida turi abu požymius, įvardijamas vyraujantis.

- Savaitės pabaigoje tyrimas papildomas oficialiais „TNS Gallup“ TV metrų duomenimis apie programų žiūrimumą, kitaip tariant, reitingų lentelėmis.

Tyrimo rezultatų analizė ir apdorojimas

- Peržiūros ir diskusijos metu gauti rezultatai yra surašomi į lenteles, iš kurių gaunami vaizdūs atlikto tyrimo rezultatai (įvairūs grafikai).

- Grafikai analizuojami ir trumpai aprašomi, nepamirštant ypatingų, išimtinių pastebėjimų, numatant tendencijas, televizijos programų problemas, privalumus.

- Formuluojamos tyrimo išvados ir gaunamas Lietuvos ir Kauno regiono televizijos programose rodomų kultūrinių laidų, lemiančių kultūrinę globalizaciją, bei laidų, remiančių tautinio identiteto išsaugojimą, proporcinis santykis. Atskirai apskaičiuojamas Kauno regiono laidų proporcinis santykis.

Tyrimo rezultatų viešas aptarimas

- Kiekviena darbo grupė pristato atlikto tyrimo rezultatus. Pristatymo trukmė apie 10–15 minučių. Jo metu rodomos skaidrės su rezultatais ir komentuojama.

- Po pristatymo vyksta bendra diskusija, kurią apibendrina dėstytojas(-a).

Literatūra

1. Cohler D. K. (1995). *Broadcast journalism: a guide for the presentation of radio and television news*. New York: Prentice Hall.

2. Koženiauskiene R. (2001). *Retorika. Iškalbos stilistika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

3. Tomlinson J. (2002). *Globalizacija ir kultūra*. Vilnius: Mintis.

4. Urbonas V. (2004). *Lietuvos žurnalistikos istorija*. I–II dalys. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

5. Žurnalistų etikos kodeksas. Prieiga per internetą:
http://www.lzs.lt/link.php?link_id=179&page_menu=5.

Nijolė Tolvaišienė, Laima Šinkūnaitė, Jolita Butkevičienė, Vaida Almonaitytė–Navickienė

Kultūros politika / Nijolė Tolvaišienė, Laima Šinkūnaitė, Jolita Butkevičienė, Vaida Almonaitytė–Navickienė. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007 – 254 p.

ISBN 978–9955–12–285–2

ISBN 978–609–467–050–3 (internetinis)

Dėstomu dalyku „KULTŪROS POLITIKA“ siekiama padėti magistrantūros studijų studentams apibrėžti kultūros sampratą, supažindinti su Lietuvos kultūros politiką reglamentuojančiais teisiniais dokumentais bei kultūros vyksme dalyvaujančiomis institucijomis, Lietuvos kultūros politikos tendencijos lyginamos su kitų Europos šalių kultūros rėmimo modeliais, skatinama savarankiškai vertinti kultūros organizavimo procesus, ugdyti motyvuotą požiūrį į paveldo saugojimą, konkretaus regiono kultūros puoselėjimą.

UDK 008(075.8)

**Nijolė Tolvaišienė, Laima Šinkūnaitė,
Jolita Butkevičienė, Vaida Almonaitytė–Navickienė
KULTŪROS POLITIKA**

Redaktorė Simona Grušaitė

Dizainerė Daiva Šulgaitė

Išleido Vytauto Didžiojo universitetas 2007–12–22

Spausdino UAB „Morkūnas ir Ko“. Užs. Nr. 7–667. Tiražas 75 egz.

Draugystės g. 17, Kaunas